

Rapporteringsplikten i praksis

– i møtet mellom Spesialenheten og politiet

Anne Margrethe Weea Kalfoss

Masteroppgave i kriminologi

Institutt for kriminologi

Det juridiske fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

Høsten 2011

SAMMENDRAG

Tittel: *Rapporteringsplikten i praksis – i møtet mellom Spesialenheten og politiet*

Navn: Anne Margrethe Weea Kalfoss

Veileder: Liv Finstad

Levert ved: Institutt for kriminologi og retts sosiologi, høst 2011

Temaet for denne masteroppgaven er rapporteringspliktes praktiske utøvelse, slik den uttrykkes i møtet mellom polititjenestemenn og etterforskere ved Spesialenheten for politisaker. Samfunnets kontroll av politiet og deres tjenesteutøvelse blir fremstilt som et viktig grunnlag for den tillit samfunnet har til politiet. I tillegg er det en forutsetning for demokratiet og rettssikkerheten i et samfunn. Ved den offentlige utredningen NOU 2009: 12 *Et ansvarlig politi. Åpenhet, kontroll og læring* forelå en evaluering av politiets kontrollmekanismer, deriblant Spesialenheten for politisaker hvor det ble presisert viktigheten av tillit til kontrollmekanismene, både av publikum og politi. Spesialenhetens saksområde er straffbare handlinger som er begått i tjeneste av polititjenestemenn, og møtet mellom Spesialenheten og politiet bærer preg av at det foregår i straffesakssporet.

Blant de sakene som meldes til Spesialenheten forekommer noen på grunnlag av *rapporteringsplikten* man har i politiet, og det er *rapporteringsplikten i praksis* som er tema for denne avhandlingen. §6-3 i Politiiinstruksen angir at en polititjenestemann plikter å umiddelbart melde til sin overordnede kunnskap om en annen polititjenestemann som har begått en ulovlig handling i tjenesten. Videre plikter en polititjenestemann ved pålegg av sin overordnede å avgi forklaring om andre polititjenestemenns forhold. På bakgrunn av denne bestemmelsen er formålet med denne avhandlingen å se nærmere på de mekanismene som påvirker rapporteringsplikten, og hvordan den utøves i praksis. I den sammenheng er følgende problemstilling utarbeidet:

- *Hvordan utøves rapporteringsplikten i praksis?*

I tillegg vil følgende underproblemstillinger presisere den overordnede:

- *Hva kan begrense rapporteringspliktens utøvelse?*

- *Hvordan påvirker rapporteringsplikten politiets møte med Spesialenheten slik som etterforskerne erfarer det?*

Materialet viser en tydelig tendens til at det er begrensninger som former rapporteringsplikten utførelse, og at disse begrensningene kan sees i sammenheng med ulike mekanismer som ligger i bunn. Dette synliggjøres i et "femtrinns" forløp hvor rapporteringsplikten møter begrensninger i dens utførelse. I hva jeg har valgt å kalle *rapporteringsplikten begrensninger i fem ledd* viser jeg hvilke begrensninger som er fremtredende i de ulike ledd. Kort fortalt finner den første begrensningen plass i selve utformingen og *formuleringen av politiinstruksen* hvor den oppleves som snever og diffus, og den er ikke finmasket nok til å fange opp alle problemene i praksis. *De handlingene som rammes* av rapporteringsplikten utgjør kun en liten del av problemet som uttrykker en vanskelighet rundt grensdragninger og relevans for de reelle problemene. Videre vil *politiets håndtering* av rapporteringsplikten være preget av den holdning politiet har til den og hvordan de opplever den som medlemmer av en gruppe. Hvordan *rapporteringsplikten utøves i praksis* vil si noe om hva som påvirker den i møtet med kolleger, og til slutt vil *avhør hos Spesialenheten* vise hvordan rapporteringsplikten kommer til uttrykk i møtet med kontrollen av politiet, og hvilke konsekvenser den har.

Begrensningene presenteres i lys av teoretiske forståelser rundt *tillit, yrkeskultur* og *autoritet*. Herunder presenteres Bourdieus begrep habitus i tilknytning til kultur, og Goffmans samhandlingsteori i tilknytning til samhandling på aktørnivå. I tillegg diskuteres begrensningene ut fra det aktør- eller strukturperspektivet som ligger i bunn for individers samhandling, og den fortolkning de legger i det.

FORORD

Etter to års arbeid med et tema som har vært en altoppslukende del av hverdagen, er det endelig godt å sette siste ord på avhandlingen. I siste innspurt ønsker jeg å rette en takk til de som har bidratt til at jeg har kommet i mål med dette.

Aller først vil jeg rette en stor takk til Spesialenheten for politisaker for å stille sine ressurser til disposisjon for meg, først og fremst ledelsen for deres imøtekommenhet og bistand til å formidle kontakten med informantene. En stor takk til etterforskerne som stilte opp og villig lot seg intervju, og stilte sin tid til disposisjon for meg, tusen takk for deres bidrag til denne oppgaven.

Til den beste veilederen jeg kunne få, Liv Finstad. Ditt engasjement, interesse og evige smittsomme optimisme har holdt motivasjonen og optimismen på at dette skulle jeg klare oppe, og gjort denne erfaringen til en positiv opplevelse.

Studentmiljøet på lesesalen har gjort studiehverdagen mer innholdsrik, og 7. etasje i Domus Nova har tidvis vært mitt andre hjem. Spesielt "gjengen" som har vært med på den berg- og dalbane-turen skriveprosessen har vært, alltid med god støtte og gode ord, og alltid med godt humør og smil. Ikke minst min egen private heiagjeng helt på tampen, dere har holdt motivasjonen min oppe frem til mål.

I veiledningsgruppen med Liv har det vært rom for diskusjoner og gode tilbakemeldinger, og gjort arbeidet mye enklere med oppgaven. Takk til gode "veiledningskolleger" som har delt oppturer og nedturer i arbeidet med oppgaven.

Til sist en spesiell takk til min kjære familie for støtte og oppmuntring hele veien. Dere har hele tiden vært min private heiagjeng og alltid backet meg opp frem til målet, og i hver deres egne måter bidratt til at jeg kunne fullføre dette. Tusen takk til Ingrid som brukte den siste innspurtdagen til å gå gjennom oppgaven min og rensket opp i mine feil og uklarerheter.

Løten, november 2011.

Anne M. W. Kalfoss

INNHOOLD

SAMMENDRAG	III
FORORD.....	V
1 INNLEDNING	1
1.1 Tema for oppgaven.....	1
1.1.1 Bakgrunn for oppgaven.....	2
1.1.2 Betydningen av forforståelsen.....	3
1.1.3 Tidligere forskning.....	4
1.2 Avgrensning og forskningsspørsmål.....	4
1.3 Den kriminologiske posisjoneringen.....	6
1.3.1 Kløften.....	7
1.3.2 Egen posisjonering.....	8
1.4 Veien videre.....	9
2 METODISKE BETRAKTNINGER.....	11
2.1 Valget av kvalitativ metode	11
2.1.1 Gangen i en kvalitativ forskningsprosess.....	12
2.1.2 Det kvalitative intervju.....	13
2.2 Innledende fase til intervju	14
2.2.1 Valg av informanter	14
2.2.2 Intervjuprosessen.....	15
2.2.3 Rollen som intervjuer	16
2.3 Den etiske tilnærmingen	17
2.3.1 De etiske hensyn.....	17
2.3.2 Informert samtykke	18
2.3.3 Anonymitet.....	19
2.4 Analysen av materialet.....	21
2.4.1 Analyse eller fortolkning.....	21

2.4.2	Analysestrategi	22
2.5	Den vitenskapelige kvaliteten	24
2.5.1	Forutsetninger for kvalitet	25
3	TEORETISK BAKGRUNN	27
3.1	Å velge riktig teori	28
3.1.1	Hva er god teori?	28
3.1.2	Hvorfor teori?	29
3.1.3	Teori i ulike former	30
3.1.4	Det teoretiske utgangspunkt	31
3.2	Materialets teoretiske grunnlag	32
3.2.1	Tillit	33
3.2.2	Yrkeskultur	36
3.2.3	Autoritet	40
4	KONTROLLEN AV POLITIET	43
4.1	Kontrollens ulike former	43
4.1.1	Kontrollen i situasjonen	44
4.1.2	Kontrollen av handlinger	45
4.1.3	Forutsetninger for kontroll av politiet	46
4.2	Kontrollen i et historisk perspektiv	47
4.2.1	Den innledende utformingen av et kontrollorgan	47
4.2.2	Prinsippene for et uhildet organ	48
4.2.3	Opprettelsen av SEFO	48
4.2.4	Evaluering av SEFO	49
4.2.5	Opprettelsen av et nytt organ	50
4.3	Dagens kontrollorgan	50
4.3.1	Spesialenhetens oppbygning	51
4.3.2	Formålet med Spesialenheten	52
5	POLITIINSTRUKSENS BEGRENSNINGER	54
5.1	Bakgrunnen for politiinstruksen	54

5.1.1	En felles tjenesteinstruks	55
5.1.2	Politi-instruksens innhold og kvalitet.....	56
5.1.3	Utkast til en ny politiinstruks	57
5.1.4	Omformulering av rapporteringsplikts handlinger	58
5.2	Rammene for rapporteringsplikten	59
5.2.1	Individ fremfor struktur	60
5.2.2	Tjenestenivå fremfor ledelsesnivå.....	61
5.2.3	Fokus på straffesporet	62
5.3	Rapporteringsplikts tvetydighet.....	63
5.3.1	Å rapportere hva?	63
5.3.2	Rapporteringsplikts polariserende effekt.....	63
5.4	En mulig årsak til revidering.....	64
5.4.1	Bakgrunnen for politivoldsaken i Bergen	65
5.4.2	Konsekvensene av politivoldsaken i Bergen.....	66
6	RAPPORTERINGSPLIKTENS HANDLINGER	67
6.1	Handlingene som rammes.....	67
6.1.1	Anmeldte saker til Spesialenheten	68
6.1.2	Politiets egne anmeldelser ved rapporteringsplikten.....	70
6.1.3	Positive påtaleavgjørelser	71
6.2	Den gode tjenestehandling	72
6.2.1	Akseptable eller uakseptable handlinger.....	73
6.2.2	Rollen som polititjenestemann og privat person	74
6.3	De ulovlige handlingene som kriminalitet	75
6.3.1	Prinsippene for de ulovlige handlingene	76
6.3.2	Kategoriseringen av "kriminalitet"	77
6.3.3	Rapporteringsplikts handlinger som "kriminalitet"?	78
7	POLITIETS HÅNDTERING.....	80
7.1	Samfunnets forventninger til politiet.....	80
7.1.1	Politihøgskolens forventninger	81
7.1.2	Publikums forventninger	83

7.2	Politiet som en gruppe	84
7.2.1	Å akseptere sine feil	85
7.2.2	Betydningen av erfaringslæring	87
7.2.3	Betydningen av ledelses ansvar.....	88
7.3	Å samhandle som en gruppe	89
7.3.1	Samhandling i Bourdieu´s sosiale rom og symbolsk rom.....	90
7.3.2	Habitus som kultur	92
8	RAPPORTERINGSPLIKTEN I PRAKSIS	95
8.1	Rapporteringsplikstens påvirkning	95
8.1.1	Den personavhengige rapporteringen.....	95
8.1.2	Å faktisk rapportere.....	97
8.2	Terskelen for å rapportere	99
8.2.1	Å vite hvor grensene går	99
8.2.2	Å være sikker i sin sak	101
8.2.3	Å gå tjenesteveien	102
8.2.4	Å møte konsekvensene.....	103
8.3	Rapporteringsplikstens samhandling	106
8.3.1	Goffmans sosiale samhandling.....	107
8.3.2	Atferdsregler som styrer politiets holdninger og atferd	108
8.3.3	Tillit mellom individer	110
9	AVHØR HOS SPESIALENHETEN	112
9.1	Etableringen av et avhør	112
9.1.1	Iscenesettelsen av et avhør	113
9.1.2	Avklaringen av politiets status som vitne	114
9.2	Politiet i avhør hos Spesialenheten	115
9.2.1	Politiet som det profesjonelle vitnet.....	115
9.2.2	Politiets subjektive forklaring	117
9.2.3	Politiet som et troverdig vitne?	119
9.3	I møtet mellom Spesialenheten og politi	121
9.3.1	Tilliten i avhøret.....	121

9.3.2	Autoriteten i avhøret.....	122
10	AVSLUTTENDE BETRAKTNINGER	124
	Litteraturliste.....	126
	Vedlegg 1: Analytisk modell.....	132
	Vedlegg 2: Intervjuguide	133
	Vedlegg 3: Inforskriv/samtykkeerklæring.....	139
	Vedlegg 4: Meldeskjema NSD	141
	Vedlegg 5: NSD godkjenning av prosjekt	150
	Vedlegg 6: NSD prosjektvurdering	151

1 INNLEDNING

“Politiet er samfunnets sivile maktapparat.

Et velfungerende politi er nødvendig for å utvikle og opprettholde en rettsstat.”¹

1.1 Tema for oppgaven

Noe av det første man må ta stilling til som masterstudent er valget av tema man ønsker å skrive om. Etter den første gleden og spenningen over å begynne på masterstudiet kommer gjerne bekymringen over valg av tema. Johannessen, Tufte og Christoffersen skriver at forskning og studentprosjekter starter med en eller annen virkelighet som man ønsker mer kunnskap om, og den forberedende fasen omfatter å ta stilling til undersøkelsens formål (Johannessen m.fl. 2010: 32). Videre skriver de også at “utgangspunktet for all forskning er nysgjerrighet” (ibid), og det er nettopp det denne oppgaven er et resultat av.

Opgavens overordnede tema er rapporteringsplikten blant polititjenestemenn, hvordan den uttrykkes i deres tjenesteutøvelse og hvordan den kommer til uttrykk i møtet med etterforskere ved Spesialenheten for politisaker². Slik rapporteringsplikten er formulert i Alminnelig tjenesteinstruks for politiet (Politiinstruksen) § 6-3. *Kollegiale forhold.*

Rapporteringsplikt. angir denne politiets opptreden og plikter i forhold til kolleger, ledelse og etaten. Spesielt har jeg rettet interessen på andre avsnitt, som angir at en polititjenestemann eller -kvinne³ plikter å melde til sin foresatte dersom han kommer til kunnskap om at en annen politimann har begått en ulovlig handling i tjenesten. Videre er polititjenestemannen også pliktig til å avgi forklaring på forlangende av sin foresatte om andre polititjenestemanns forhold. Jeg ønsker å se nærmere på hvordan denne bestemmelsen utøves i praksis, hvordan den uttrykkes og hva som påvirker den. Ved å intervju etterforskere ved Spesialenheten ønsker jeg å se nærmere på hvordan rapporteringsplikten uttrykkes i politiets møte med

¹ Hentet fra *Årsrapport 2008*: 4 for Spesialenheten for politisaker.

² Heretter Spesialenheten.

³ Heretter polititjenestemann.

etterforskerne⁴ i avhør hos Spesialenheten, og hva som synes å påvirke utførelsen av rapporteringsplikten, slik som etterforskerne forteller om det.

1.1.1 Bakgrunn for oppgaven

I første seminarsamling for de nye masterstudenter høsten 2009 ble vi presentert for ulike temaer med forskningsbehov av professor Liv Finstad. Blant disse temaene var kontrollmekanismer for politiet, og politiets rapporteringsplikt. Bakgrunnen for dette var en utredning som ble offentliggjort i mai 2009 hvor Finstad var utvalgsleder. Utredningen ble offentliggjort i NOU 2009: 12 *Et ansvarlig politi. Åpenhet, kontroll og læring*, og hadde som mandat å evaluere kontrollmekanismene for politiet. I mandatet ble det understreket at det i økende grad gis muligheter for anvendelse av tvangs- og maktmidler, og at "dette fordrer at kontrollapparatet overfor politiets virksomhet er effektivt, uavhengig og at det har tillit i befolkningen", og videre at et effektivt kontrollapparat i seg selv er en viktig faktor for å styrke politiets rolle (*Et ansvarlig politi* 2009: 16). I utredningen understrekes det videre ulike temaer som; betydningen av ansvarliggjøring av politiet, en fokusdreining mot systemer og rutiner fremfor individuelle tjenestefeil, rettsapparatets begrensinger i å fremme endringer kompenseres ved politiinterne kontroll- og endringsmekanismer, betydningen av planmessig ledelse i politiet, og kontroll av daglig skjønnsutøvelse (kap.3.4 i *Et ansvarlig politi* 2009: 30 – 35).

Finstads presentasjon førte til etableringen av en gruppe på seks som ønsket å skrive om politiet, og fire valgte rapporteringsplikten som tema. Til tross for fire prosjekter med samme tema, har de hatt ulik utforming og ulike vinklinger rundt dette. Vi i "politi-gruppa" hadde utover våren og høsten 2010 jevnlig samlinger hvor vi i fellesskap gikk gjennom ulike teoretiske bidrag, og vi hadde felles tilbakemelding på innleveringer. På denne måten fikk vi inngående kunnskap om hverandres prosjekter, og gode muligheter til å gi hverandre tilbakemeldinger. I et forskningsprosjekt kan man gjerne kjøre seg litt fast i egne betraktninger, og i diskusjoner med andre medstudenter og veileder har dette gitt meg mange nyttige, og gode råd til ulike innfallsvinkler.

⁴ Jeg velger å benytte betegnelsen "etterforskere" fremfor "informanter" på grunnlag av deres felles yrkesbetegnelse.

1.1.2 Betydningen av forforståelsen

Johannessen m.fl. påpeker at “Ingen av oss møter verden forutsetningsløst, og vår bakgrunn – både personlig og faglig – vil være en del av prosessen med å etablere kunnskap” (Johannessen m.fl. 2010: 5). I det daglige liv vil også vår bakgrunn og medbrakte kunnskap forme vår samhandling med andre, og en forskers bakgrunn former det forskningsprosjektet som innledes. Forskerens faglige utgangspunkt er gjerne et resultat av den utdanning og bakgrunn forskeren har, og det faglige utgangspunkt “gir klare føringer for prosjektets innhold” (Johannessen m.fl.2010: 56).

Videre vil den forforståelsen en forsker bringer med seg inn i et forskningsprosjekt påvirke prosjektets videre gang. Den forforståelsen, eller forståelseshorisont som Johannessen m.fl. også betegner det som, kan påvirke hva forskeren observerer og hvordan disse vektlegges og fortolkes (Johannessen m.fl. 2010: 38). Dette vil si at all form for informasjon man henter inn i samfunnsforskning vil være “teoriimpregnet”, det vil si at en “forsker starter sjelden med blanke ark og går løs på en undersøkelse helt uten oppfatninger om det som undersøkes, eventuelt hva man forventer av resultater” (Johannessen m.fl. 2010: 39).

Den forforståelsen man bærer med seg inn i et prosjekt former det syn man har på materialet og den forståelsen man legger i funnene. Den teoretiske bakgrunnen for denne oppgaven er kriminologisk, og teoretiseringen rundt funnene følger klassisk sosiologisk og kriminologisk tradisjon. *Sosial kontroll* har innenfor kriminologien vært et tradisjonelt forskningsfelt på lik linje som årsaker til avvik og kriminalitet (Høigård, 2006: 7). Herunder utgjør forskning på politiet som den offentlige eksterne kontrollmekanisme, en stor del av kriminologiens kritiske refleksjoner rundt samfunnets defineringsprosesser og utøvelse av kontroll.

Rapporteringsplikten diskuteres i relasjon til den sosiale kontrollen den representerer i politiet, og hvordan den uttrykkes i møtet med den eksterne kontrollen av politiet som Spesialenheten representerer. Forutsetningen for at politiet kan utøve kontroll i samfunnet er at de har tillit i befolkningen, samtidig som kontrollen av politiet også må gi tillit. Dette presiseres i *Et ansvarlig politi* hvor det angis at sentrale forutsetninger for kontrollmekanismer av politiet bygger på tillit, uavhengighet, effektivitet og kvalitet (*Et ansvarlig politi* 2009: 36). At befolkningen har tillit til politiet og Spesialenheten viser til den legitimiteten de har i utøvelse av kontroll i samfunnet. Er tilliten fraværende har kontrollen ingen funksjon.

1.1.3 Tidligere forskning

I den innledende fasen av prosjektet var min forståelse av rapporteringsplikten formet av ulike teoretiske bidrag, og faglige utgivelser. Ved utgivelsen av NOU rapporten 2009: 12 *Et ansvarlig politi* ble den manglende kunnskapen rundt rapporteringsplikten fremtredende og i *Politiform* 08/2009 er temaet "varsling" i politiet tatt opp i artiklene *Hvordan forebygge straffbare handlinger blant politiansatte?* I *Faresignal for politikulturen* ble det henvist til at det innad i politiet synes å være dårlige forhold for å gjennomføre rapporteringsplikten. Bruken av betegnelsene "politikultur" og "kameraderi" viser i disse artiklene til en negativ tendens i politiet om å verne om sine egne. I utformingen av intervjuguiden har de overordnede begrepene tillit og yrkeskultur en sentral plass, og viser til begrep som ofte benyttes i diskusjoner rundt politiet og kontrollen av deres tjenesteutøvelse. I den skandinaviske forskningen er bidrag fra Ekman (1999), Finstad (2000) og Granér (2004) aktuelle i diskusjonen rundt rapporteringsplikten. I internasjonal sammenheng er det Walker (2005), Skolnick (1966) og Muir (1977), for å nevne noen, som har formet den internasjonale anglo-amerikanske politiforskning. Disse refereres grundig i de andre teoretiske bidragene, og Reiner (2010) er den mest aktuelle å benytte rundt nyere anglo-amerikansk forskning. I tillegg er det kommet ut nyere norsk politiforskning, i hovedsak fra Politihøgskolen, som f.eks. Demokrati, kontroll og tillit⁵ i 2009, *Politivitenskap på egne ben?* og *Tillit til politiet*, begge de to siste i 2010. I tillegg er det kommet ut nye masteroppgaver rundt samme tema; Veronica Vik *Å opptre i en intern offentlighet: Politiansatte i møte med rapporteringsplikten* og Jeanette Helen Lockhart *Sårbare maktutøvere: Tidligere anmeldte politiansattes opplevelser og erfaringer* våren 2011. Disse masteroppgavene er et resultat av samarbeidet i Finstads "politi-gruppe" og har nær tilknytning til denne oppgaven.

1.2 Avgrensning og forskningsspørsmål

Jeg har valgt å se på hvordan rapporteringsplikten kommer til uttrykk gjennom møtet mellom politiet og Spesialenheten og hvordan dette former deres samhandling innad i politiet og i avhør hos Spesialenheten. Ved å intervju etterforskere ved Spesialenheten om deres erfaringer med politiet i avhør hos dem, vil deres erfaringer gi et godt grunnlag for informasjon om hvordan rapporteringsplikten synes å utøves i praksis i en avhørssituasjon

⁵ Denne publikasjonen er fra forskningskonferansen ved Politihøgskolen 2009 hvor NOU 2009:12 *Et ansvarlig politi* var ett av tema som ble tatt opp.

med polititjenestemenn. Funn i materialet antyder at det synes å være ulike påvirkninger og årsaker som påvirker rapporteringsplikten, at det er visse begrensninger i utøvelsen av rapporteringsplikten, og at disse påvirker rapporteringsplikten på ulike nivåer. Jeg ønsker å se nærmere på hva disse begrensningene synes å være, og hva som kan være årsak til disse.

Min overordnede problemstilling er:

Hvordan utøves rapporteringsplikten i praksis?

I tillegg har jeg følgende underproblemstillinger som jeg ønsker å besvare:

- *Hva kan begrense rapporteringspliktens utøvelse?*
- *Hvordan påvirker rapporteringsplikten politiets møte med Spesialenheten slik som etterforskerne erfarer det?*

Problemstillingene representerer mitt fokus på rapporteringspliktens begrensninger, og hvordan de kommer til uttrykk i materiale. Forutsetningen for rapporteringsplikten er at uønskede handlinger i politiets tjenesteutøvelse ikke skal forekomme, men likevel er det visse begrensninger som synes å problematisere gjennomføringen av den. I møtet mellom politi og Spesialenheten problematiseres rapporteringsplikten ytterligere. Avhøret representerer en potensiell konfliktsituasjon hvor plikten til å rapportere ulovlige forhold i tjenesten, og plikten til å avgi forklaring på forlangende, er krav som for enkelte kan synes urimelige og problematisk, og i siste omgang kan fremstå som begrensende for rapporteringspliktens utøvelse.

Ved å velge etterforskere ved Spesialenheten, samt i møtet med politiet, som kunnskapsgrunnlag for rapporteringsplikten, har jeg begrenset omfanget til å gjelde deres erfaringer i avhørene. De tilfellene som blir rapportert til Spesialenheten fra politiet vil være de handlingene som rammes av rapporteringsplikten. I tillegg er det saker som ofte vil være preget av kollegers syn på handlingen og hvordan de skal håndtere situasjonen. Slik jeg ser det vil Spesialenheten representere den kunnskap jeg ønsker å formidle, og i egenskap av sin politibakgrunn⁶ vil etterforskerne i tillegg ha kunnskap om mekanismene som påvirker dette.

⁶ Ved gjennomføringen av intervjuene høsten 2010 var det totalt 13 etterforskere ved Spesialenheten, og av disse hadde 11 bakgrunn fra politihøgskolen og politiet i Norge. I 2011 er antallet etterforskere steget til 16.

Det er allerede henvist til at det i materialet tyder på at rapporteringsplikten blir påvirket av det som viser seg å være begrensninger i flere ledd. Slik jeg har tolket mitt materiale ser jeg et "femtrinns" forløp hvor rapporteringsplikten møter begrensninger i dens utførelse. I hva jeg har valgt å kalle *rapporteringspliktens begrensninger i fem ledd* viser jeg hvilke begrensninger som er fremtredende i de ulike ledd⁷. Kort fortalt finner den første begrensningen plass i selve utformingen og *formuleringen av politiinstruksen* hvor den oppleves som snever og diffus, og den er ikke finmasket nok til å fange opp alle problemene i praksis. *De handlingene som rammes* av rapporteringsplikten utgjør kun en liten del av problemet som uttrykker en vanskelighet rundt grensdragninger og relevans for de reelle problemene. Videre vil *politiets håndtering* av rapporteringsplikten være preget av den holdning politiet har til den og hvordan de opplever den som medlemmer av en gruppe. Hvordan *rapporteringsplikten utøves i praksis* vil si noe om hva som påvirker den i møtet med kolleger, og til slutt vil *avhør hos Spesialenheten* vise hvordan rapporteringsplikten kommer til uttrykk i møtet med kontrollen av politiet, og hvilke konsekvenser den har.

I denne oppgaven vil begrensningen i rapporteringsplikten sees i sammenheng med den *samhandling* som rapporteringspliktens utøves i. Lover og regelverk utformes og utøves i samhandling mellom individer, eller *aktører*, samtidig som de kan tolkes ut fra den rolle de spiller i samfunnet hvor det er i ulike grupperelasjoner som former samhandlingen mellom *strukturene*. Rapporteringspliktens begrensninger kan sees i sammenheng med hvordan den praktiske utøvelsen av denne tolkes i polititjenestemenns samhandling på aktør- og strukturnivå.

1.3 Den kriminologiske posisjonen

Beskrivelsene av type forskning et prosjekt plasseres inn i, preges av en evigvarende diskusjon rundt definisjoner og grensdragninger. I et tradisjonelt perspektiv omtales forskning gjort på politiet som politivitenskap, politiforskning, politistudier eller politisosiologi, og selve defineringsprosessen preges av de ulike faglige vinklingene som preger forskningen (Gundhus, Hellesø-Knutsen og Wathne, 2010: 7). Tradisjonelt har forskningen på politiet blitt gjennomført i et kriminologisk perspektiv hvor:

⁷ En mer tydelig fremstilling av de fem leddene hvor begrensningene synliggjøres, og hvilke påvirkninger disse har vises i vedlegg 1: *Analytisk modell*.

Kriminologiens hegemoniske diskurs innen politiforskningen har ført til at forskningsfeltet gjennom en årrekke har vært dominert av kvalitative verdibaserte tekster om politiet som samfunnets maktapparat på den ene siden, og kvalitative studier av politiet sett gjennom de kriminelle og gatefolkene øyne på den andre siden (Wathne, 2010: 54 – 55).

Å diskutere de ulike vitenskapelige posisjoneringene innen politiforskning viser til at ulike fagdisipliner påvirker den vitenskapelige utviklingen. På den annen side kan det problematiseres rundt hvilket teoretisk ståsted en forsker velger, og Høigårds diskusjon rundt det hun betegner som Kløften illustrerer dette.

1.3.1 Kløften

Utgangspunktet for en diskusjon rundt den vitenskapelige plasseringen av et forskningsprosjekt, er en dikotomisering Høigård gjør i forbindelse med sin gjennomgang av de nordiske bidragene til politiforskningen (Høigård, 2005: 3). Kløften mellom de ulike forskningsmiljøene skiller mellom *myndighetsforskning* og *universitetsforskning*, og viser til forskernes ulike teoretiske og vitenskapelige bakgrunn. Hovedskillet viser seg i den perspektivering som kjennetegner kløften (Høigård, 2005: 105). Myndighetsforskningen har et ovenfra- og styringsperspektiv hvor forskningen skal være nyttig og veiledende for politiets arbeidsmåter og prioriteringer. Universitetsforskningen har et kritisk utenfra-perspektiv, i sjeldnere tilfeller et nedefra-perspektiv⁸, hvor politiets virksomhet i større grad problematiseres (ibid). Videre hevdes det at myndighetsforskningen er teoriløs hvor problemstillingen formuleres utenfor forskningen fordi dens betingelser settes av departement og overordnet politimyndighet som bestiller forskningen (Høigård, 2005: 105 – 106). Fordi det er en kløft mellom forskningsmiljøene mener Høigård at det er “ytterst sjelden at forskning fra det ene miljøet beriker forskning fra det andre miljøet” (Høigård, 2005: 106).

Problemet med kløften kommer til uttrykk ved at et rådende syn blir at “det er lite å hente på den andre siden av kløften”, og “forskningsmiljøer utvikler fort sine egne uutalte sannheter – sine egne doxa – og faren er større jo mer lukket et forskningsmiljø er” (Høigård, 2005: 107). I et bidrag til denne diskusjonen argumenteres det i *Politivitenskap på egne ben?* for “å åpne opp for at ulike diskurser og fagdisipliner kan berike hverandre, betraktes som

⁸ I denne sammenheng er det snakk om “beskrivelse der gatefolkets perspektiver og livsverdner tas som utgangspunkt” (Høigård, 2005: 105).

komplementære og at diskursene ikke stivner i enten å være konsensusorienterte eller konfliktorienterte” (Gundhus, Hellesø-Knutsen og Wathne, 2010: 5). Sætre stiller seg kritisk til Høigårds fremstilling av politiforskningen. Fremfor å se universitets- og myndighetsforskningen som et kontinuum langs en akse, mener Sætre at skillet heller viser til to ulike dimensjoner, hvor politiforskningens institusjonstilknytning knyttes til universitet eller utenfor universitet, og perspektivet knyttes til myndighetsperspektiv eller ikke myndighetsperspektiv. Virkningen av denne fremstillingen viser til at “universitetsforskningen kan omfavne myndighetsblikk og at forskningen utenfor universitetene kan inkludere andre perspektiver enn myndighetsblikket” (Sætre, 2010: 87). Poenget er at grensene mellom den forskning som kriminologien bidrar med og den forskningen politihøgskolen bidrar med er flytende. Dette understreker antologiens hovedpoeng: nemlig at politiforskningen har bedre nytte av å kommunisere på tvers av fagdisipliner fordi dette øker forståelsen av et fenomen. I tillegg påpeker Sætre at det i den senere tid er flere og flere “myndighetsforskere” utdannet ved universitetene på lik linje med universitetsforskere, samt at det er en stor grad av samhandling “på hverandres banehalvdeler” (ibid).

1.3.2 Egen posisjonering

Å skulle posisjonere seg i forhold til kløftens atskilte deler, vil med andre ord si å presisere hvilken fagdisiplin man tilhører. Selv om debatten rundt Høigårds skille mellom myndighetsforskere og universitetsforskere i senere antologi ansees som unødvendig og overflødig, fremmes det likevel at det teoretiske grunnlaget en forsker har til et prosjekt er en viktig forutsetning for prosjektets resultater. I selve kløftens posisjonering vil denne oppgaven helt tydelig plassere seg blant universitetsforskningens bidrag, først og fremst fordi den er skrevet innenfor et mastergradsforløp ved universitetet, men også fordi den inntar et utenfra-perspektiv hvor rapporteringsplikten forsøkes forklart med teoretiske perspektiver fra sosiologien og kriminologien.

I fastsettelsen av egen posisjonering viser dette også til hvem det er jeg skriver for, og hvem er det jeg ønsker å nå? Man kan også stille spørsmålet hvorvidt om man skriver *til*, eller *for* noen, og er det i det hele tatt en forskjell på dette? Manning og Warfield diskuterer det samme når de skiller mellom “*sociology of the police and sociology for the police*” (Manning og Warfield, 2009: 99). De skiller mellom disse på følgende måte:

The first, a sociology *of* the police, explores the relevance of theories and concepts as they apply to the organization, occupation and its impacts, and perhaps its role in the larger network of control agencies. This is an enterprise that is analytically driven and data-based. It has been very powerfully shaped by a handful of scholars, political events and institutional support. The second, a sociology *for* the police, is devoted to ameliorative aims- to elevate the status, management, and level of performance of the police while reducing negative matters (corruption, violence, veniality, and malfeasance). Ultimately, crime control resides as the dominant subtext” (ibid).

I dette perspektivet vil det i denne sammenheng være snakk om en sosiologi *av* politiet fremfor *for* politiet når formålet er å utforske rapporteringsplikten som et fenomen og forklare det ut fra teoretiske forståelsesmåter. Videre, så er formålet først og fremst å skrive for universitetet hvor en kriminologisk forståelsesramme er fremtredende, samtidig med en underliggende forutsetning at politiet som organisasjon kan få en fornyet forståelse rundt, og forklaring av, hvilke påvirkninger som ligger til grunn for rapporteringspliktens begrensninger.

1.4 Veien videre

For å vise hvordan veien videre i oppgaven fortøner seg, presenteres oppsettningen oppgaven har fått i korte trekk.

I **kapittel 2** diskuteres de metodiske betraktningene som har formet oppgaven, og hvordan fremgangsmåten er gjort.

Kapittel 3 presenterer den teoretiske bakgrunnen oppgaven er bygget på, og hvilke teoretiske bidrag som har underbygget materialets funn.

Kapittel 4 er en presentasjon av kontroll og ulike kontrollformer, og danner et grunnlag for forståelse av politiet og Spesialenheten som kontrollmekanismer.

Kapittel 5 utgjør den første fasen i rapporteringspliktens begrensninger i fem ledd, formuleringen og fastsettelsen av rapporteringsplikten.

Kapittel 6 presenterer de handlinger som former rapporteringsplikten, og hvilken betydning fastsettelsen av disse har.

Kapittel 7 viser politiets holdninger og interne håndtering av rapporteringsplikten.

Kapittel 8 påpeker de utfordringer polititjenestemenn står ovenfor i den praktiske utøvelsen av rapporteringsplikten.

Kapittel 9 er den avsluttende presentasjonen hvor rapporteringspliktens ferd ender i avhøret hos Spesialenheten, og viser til de utfordringene avhøret har for møtet mellom Spesialenheten og politiet.

Kapittel 10 er den avsluttende diskusjonen rundt de funn som presenteres i oppgaven, og hvor trådene forsøkes å samles i avsluttende betraktninger rundt politiets rapporteringsplikt.

2 METODISKE BETRAKTNINGER

Valg av metode styrer veien videre, og kan i tillegg være teoretisk retningsgivende. Metode i samfunnsforskning dreier seg om hvordan man som forsker skal gå frem for å få informasjon om den sosiale virkeligheten, hvordan denne informasjonen skal analyseres, og hva den forteller oss om samfunnsmessige forhold og prosesser (Johannessen, Tufte og Christoffersen, 2010: 29). På samme måte som man i hverdagen danner seg forestillinger om hvordan ulike hendelser og fenomener virkelig er, vil et forskningsprosjekt trekke konklusjoner om et fenomen på et generelt og vitenskapelig grunnlag. Videre skriver Johannessen m.fl. at å bruke metode er å følge en bestemt vei mot et mål hvor det dreier seg om å samle inn, analysere og tolke data som en sentral del av empirisk forskning. De viktigste kjennetegnene er systematikk, grundighet og åpenhet (ibid). Når man velger en metode man ønsker å bruke for å besvare de forskningsspørsmålene man stiller seg, har man allerede lagt veien videre mot målet.

2.1 Valget av kvalitativ metode

Ringdal skriver at et forskningsprosjekt starter med en idé hvor metodelæren gir oppskrifter på struktur i spørsmålene man stiller seg, og videre hvordan man skal forsøke å besvare dem (Ringdal, 2007: 17 – 18). Valg av metode baserer seg på de forskningsspørsmål man stiller, og problemstillingene som former prosjektet. Jeg ønsker å vite mer om hvordan rapporteringsplikten utøves i praksis sett ut ifra etterforskernes erfaringer med politi i avhør, og “En kvalitativ tilnærming gir grunnlag for å oppnå en forståelse av sosiale fenomener på bakgrunn av fyldige data om personer og situasjoner” (Thagaard, 2003: 11), samt at kvalitativ forskning har som formål å klargjøre et “fenomens” karakter eller egenskap(er) som gjør den mer innholdssøkende (Widerberg, 2001: 11). Videre skriver Widerberg at “Kvalitativ forskning og metoder utgjør landskapet der forskere streifer omkring, og der prosjektene våre slår ut i blomst” (Widerberg, 2001: 13).

Et grunnleggende skille går mellom *kvalitativ metode*, som søker å gå i dybden og som vektlegger betydning, og *kvantitativ metode*, som vektlegger utbredelse og antall. I tillegg er de i prinsippet basert på ulik forskningslogikk hvor kvalitativ metode baseres på et subjekt-

subjekt-forhold mellom forsker og informant, mens kvantitativ metode er basert på mer distanse mellom forsker og informant (Thagaard, 2003: 16 – 18).

I et prosjekt hvor formålet er en bedre forståelse av, samt et økt kunnskapsnivå rundt et fenomen, vil derfor kvalitativ metode bidra til det på en bedre måte enn kvantitativ metode. En kvantitativ tilnærming er basert på å telle fenomener og er dermed mer egnet til å kartlegge fenomenets utbredelse, mens “Kvalitativ er særlig hensiktsmessig hvis vi skal undersøke fenomener som vi ikke kjenner særlig godt, og som det er forsket lite på, og når vi undersøker fenomener vi ønsker å forstå mer grundig” (Johannessen m.fl., 2010: 31 – 32). Formålet med denne oppgaven er å bedre forstå hvordan rapporteringsplikten utøves i praksis, og hva som påvirker denne. Oppfatningen rundt den synes å være preget av at den er lite anvendt i praksis, og hva som påvirker dette kan gi en forklaring på dette fenomenet.

2.1.1 Gangen i en kvalitativ forskningsprosess

Johannessen m.fl. beskriver forskningsprosessen i fire faser: forberedelse, datainnsamling, dataanalyse og rapportering. Forberedelsen tar utgangspunkt i det fenomen eller den virkelighet man ønsker mer kunnskap om, og hvor man tar stilling til formålet med prosjektet. I motsetning til de hverdagslige vurderingene må vitenskapelig forskning samle inn dokumentasjon i form av data som gjenspeiler den virkeligheten man undersøker, og datainnsamlingen foregår ved innsamling av data som er mest relevant og pålitelige ut fra problemstillingene man har formulert om det man ønsker å undersøke. Det datamaterialet man har samlet inn må analyseres og tolkes, og tolkningen av data er en vesentlig del av samfunnsforskning. Presentasjon av resultatene forekommer i rapportering, og de følger gitte regler for utformingen av dette (Johannessen m.fl. 2010: 32 – 34⁹). Kvale og Brinkmann utdyper dette ved å betegne intervjuundersøkelsen som en lineær utvikling i syv stadier med tematisering, planlegging, intervjuing, transkribering, analysering, verifisering og rapportering (Kvale og Brinkmann, 2009: 118 – 119).

⁹ Se også Holter, 1996: 12 – 14; Ringdal, 2007: 17 – 26.

2.1.2 Det kvalitative intervju

Å velge intervju som metode for innsamling av data følger en lang tradisjon innen samfunnsvitenskapen. En rådende forestilling er at kvalitative metoder er ensbetydende med intervjuer, og dette bekreftes i forskningspraksisen at de fleste kvalitative forskningsdesign baserer seg på intervjumetoden (Widerberg, 2001: 57). Kvale og Brinkmann betegner samtalen som en grunnleggende form for menneskelig samspill, og sammenligner forskningsintervjuet med sosial praksis som en del av en større samfunnspolitisk kontekst (Kvale og Brinkmann, 2009: 19 – 20).

Formålet med et intervju er å få avdekket intervjupersoners erfaringer med, og opplevelser av verden, samtidig som den også gir et godt grunnlag for innsikt i deres erfaringer, tanker og følelser. Denne informasjonen vil være gjenfortellinger av hendelser og er følgelig preget av intervjupersonens forståelse og tolkning av hendelsene (Thagaard, 2003: 83; Kvale og Brinkmann, 2009: 21). Ifølge Kvale og Brinkmann er et intervju en samtale med struktur og formål, hvor hensikten er å frembringe grundig utprøvd kunnskap, og partene er ikke likestilt da forskeren definerer og kontrollerer samtalen (Kvale og Brinkmann, 2009: 23).

Det er tre måter man kan strukturere, eller på forhånd tilrettelegge et intervju på: et *ustrukturert intervju* som er uformelt og har åpne spørsmål til et på forhånd angitt tema, et *semistrukturert* eller *delvis strukturert intervju* med en overordnet intervjuguide som utgangspunkt hvor spørsmål, tema og rekkefølge varieres, og et *strukturert intervju* hvor man på forhånd har fastlagt tema og spørsmål (Johannessen m.fl. 2010: 137).

Kvalitative intervju har sine fordeler ved at intervjupersonene får større frihet til å uttrykke seg om erfaringer og oppfatninger, forskeren kan forme intervjuet etter intervjupersonens situasjon, og gjør det mulig å få frem kompleksitet og nyanser (Johannessen m.fl. 2010: 136 – 137). I tillegg skal det kvalitative forskningsintervju gi kunnskap om hvordan verden forstås fra intervjupersonenes perspektiv (Kvale og Brinkmann, 2009: 21).

2.2 Innledende fase til intervju

Thagaard skriver at “Forskningsresultatenes troverdighet og overførbarhet er avhengig av at grunnlaget som kunnskapen hviler på, gjøres eksplisitt. Det innebærer å gjøre rede for fremgangsmåter under datainnsamling, opplegg for analyse og hvordan resultatene tolkes” (Thagaard, 2003: 11). For å kunne vise til et troverdig resultat bør man ha en tydelighet og en "gjennomsiktighet" i redegjørelsen av prosjektets fremgangsmåte med alle valgene som er gjort på veien, nettopp “fordi kvalitativ forskning kan gjennomføres på mange forskjellige måter – og fordi forskjellige emner utforskes forskjellig -, blir transparens (gjennomsiktighet) et viktig krav ved rapporteringen av kvalitative forskningsresultater” (Johannessen m.fl. 2010: 82).

Ved rapportering av resultatene fra et materiale er det viktig å kunne vise en gjennomsiktighet i veien fra idé til resultat, og tydelig vise veien man velger fremfor de veiene man kunne ha valgt. Dette former den vitenskapelige kvaliteten på det resultatet man presenterer, og viser hvordan man har arbeidet seg frem til dette. I den innledende fasen til innhenting av data ved intervju vil inntreden til feltet ved valg av informanter være første steg mot en gyldig presentasjon av svarene på forskningsspørsmål.

2.2.1 Valg av informanter

Ved valget at tema og problemstilling er det også tydelig *hvem* man ønsker kunnskap av og om. Når jeg ønsket å vite mer om rapporteringsplikten så var det mange valgmuligheter med tanke på valg av informanter som kunne bidra med denne kunnskapen. Etterforskere ved Spesialenheten sitter inne med erfaring og kunnskap om rapporteringsplikten i praksis som er relevante i denne sammenheng. Det har vært interessant å se hvordan rapporteringsplikten har utspilt seg i møtet mellom maktutøveren og kontrolløren, hvor det i et avhør med polititjenestemenn vil det sagte og usagte kunne formidle noe om det som preger rapporteringsplikten og utøvelsen av denne. For selv om regelverk og instruksjoner angir klare retningslinjer på papiret, vet man ikke hvordan dette utfolder seg i praksis.

I et kvalitativt intervju er det det “ordinære” mennesket man snakker med, og mange av informantene har lite eller ingen forutsetning for å vite hva et intervju spesifikt går ut på, og hvilke følger det kan ha. De såkalte “elitepersonene” stiller i en annen posisjon. De er vant til å bli spurt om sine erfaringer og tanker, og en viss forventning til intervjuerens kunnskapsnivå

former intervjuet. Dette er personer som stort sett innehar leder- eller ekspertroller, og vanligvis innehar stillinger som medfører stor makt (Kvale og Brinkmann, 2009: 158). På mange måter kan de etterforskerne jeg har intervjuet sies å ha like forutsetninger som “elitepersoner”, hvor de har god erfaring med intervjusituasjoner og innehar en stilling som eksperter, samt kan betegnes som autoritetsfigurer med makt.

I utvelgelsen av informanter fikk jeg hjelp av ledelsen for Spesialenheten. Sammen med min veileder hadde jeg møte med sjefen, og assisterende sjef, for Spesialenheten i deres kontorlokaler hvor mitt prosjekt og jeg ble presentert. I møte og diskusjon med autoritetspersoner med betydelig kunnskap om det aktuelle tema er det ikke uvanlig at de mindre kunnskapsrike deltakerne trekker seg et skritt tilbake, og dette var intet unntak i mitt tilfelle. Mitt bidrag begrenset seg kort til å fortelle om prosjektet mitt, og hva jeg hadde tenkt meg, og ellers lite fra min side. På dette tidspunktet var heller ikke mitt prosjekt ferdig utformet, og bar tydelig preg av en ustrukturert fremstilling¹⁰. Hensikten med møtet var å finne ut hvilke muligheter jeg som student hadde for å innhente data til mitt prosjekt, og derfor var det åpent hvordan prosjektet vil forløpe. Dette møtet bar preg av uformell prat, og det ble heller ikke gjort noe opptak da dette var et informasjonsmøte med utveksling av idéer. Det ble avtalt at assisterende sjef skulle sende en forespørsel på vegne av meg til alle etterforskerne ved Spesialenheten om noen var villige til å delta i et intervju om politiet og rapporteringsplikten, og etter en stund fikk jeg en e-post med kontaktinformasjon til seks etterforskere som stilte seg til disposisjon for meg og mitt prosjekt. Disse seks personene utgjorde tre kvinner og tre menn, og spredte seg geografisk med tre fra avdelingen på Hamar¹¹, en fra Oslo, en fra Trondheim og en fra Bergen¹².

2.2.2 Intervjuprosessen

Å gjennomføre et forskningsintervju vil si å gjennomføre en samtale mellom to personer om et emne av felles interesse, og i et intervju produseres ny kunnskap som skapes i skjæringspunktet mellom intervjuerens og intervjupersonens synspunkter (Kvale og

¹⁰ For meg har dette prosjektet blitt formet kontinuerlig gjennom arbeidet med det, og strukturen og forståelsen har endret seg helt frem til ferdig resultat.

¹¹ Spesialenhetens ledelse og administrasjon har tilhold i Hamar, og er dermed den største av avdelingene.

¹² Spesialenheten er inndelt i tre etterforskningsavdelinger: Øst-Norge; Hamar og Oslo, Vest-Norge; Bergen, Midt-Norge og Nord-Norge: Trondheim.

Brinkmann, 2009: 137). Thagaard angir at en viktig målsetning ved kvalitative intervjuer er “å gå i dybden på de temaer det er ønskelig å få informasjon om” (Thagaard, 2003: 86).

Intervjuene ble gjennomført i juni, august og september på Spesialenhetens respektive kontorer i Hamar, Trondheim, Bergen og Oslo. Fem av de seks intervjuene ble gjennomført i Spesialenhetens avhørslokaler, og ett intervju ble gjennomført på etterforskerens kontor. For meg var dette ikke noe problematisk, og jeg følte at til tross for at intervjuene ble gjennomført på etterforskernes domene påvirket ikke dette intervjusituasjonen i særlig grad.

Intervjuene ble gjennomført med et på forhånd fastsatt tema, og jeg baserte mine spørsmål på en intervjuguide¹³ jeg hadde utformet på forhånd. Spørsmålene i intervjuguiden ble utformet på grunnlag av de teoretiske bidrag som ble antatt å ha betydning for prosjektet, som tillit og yrkeskultur¹⁴, samt ulike kilder fra fagblad og utgivelser¹⁵. Jeg brukte en digital diktafon til å ta opp intervjuet, og lagret filene på en ekstern lagringsenhet til datamaskinen frem til jeg hadde transkribert de ferdig. Selve intervjuene varierer i lengde fra en drøy time til snaut to og en halv time, og etter hvert som intervjuene ble gjennomført endret den strukturerte og kvalitetsmessige intervjuet karakter. Dette kan sees i lys av at ettersom man får mer erfaring ved å gjøre oppgaver og aktiviteter, så vil man også utvikle sine ferdigheter i dette. Det første intervjuet jeg hadde med en av etterforskerne var også mitt aller første intervju i forskningsøyemed, og etter hvert som jeg gjennomførte de andre intervjuene kan jeg også følge en utvikling i ferdighet og sikkerhet i min rolle som intervjuer.

2.2.3 Rollen som intervjuer

Refleksjoner rundt egen rolle i et intervju har også sammenheng med de etiske tilnærmingene man har til feltet og informantene. Et intervju kan sees som en relasjon mellom to deltakere hvor den informasjon som kommer ut av intervjuet er avhengig av denne relasjonen (Johannessen m.fl. 2010: 142). I tillegg er det en rekke forhold som kan påvirke et intervju, f.eks. hvordan intervjuerens innledende fase danner grunnlaget for prosjektets *legitimitet*, hvor og hvordan intervjuet foregår og hva som er *rammen rundt intervjuet*, og ikke minst hvordan *informantene oppfatter intervjueren* (Johannessen m.fl. 2010: 142 – 143). Det som

¹³ Se vedlegg nr.2.

¹⁴ Disse teoriene vil bli nærmere gjennomgått i kapittel 3.

¹⁵ *Politiform* 08/2009; NOU 2009: 12. *Et ansvarlig politi. Åpenhet, kontroll og læring*.

betegnes som *intervjueffekt* kan påvirke de svarene man får fra informantene, og det gjelder egenskaper som kjønn, alder, etnisk tilhørighet, oppførsel og utseende som kan skape avstand eller nærhet mellom intervjuer og intervjupersonen (Johannessen m.fl. 2010: 143). Ved flere intervju kan ulike effekter komme til syne i møtet med ulike informanter, og dermed kan man få ulike typer svar i de ulike intervjuene (ibid). Slik sett kan det være ulike svarforhold som har blitt påvirket i mitt møte som kvinnelig intervjuer med den kvinnelige eller mannlige etterforskeren, eller den yngre eller den eldre etterforskeren. Likevel tror jeg ikke dette har hatt en veldig stor påvirkning på de intervjuene jeg har gjennomført, jeg har inntrykk av at de fleste av etterforskerne svarte med de forutsetningene de og jeg hadde. De avvik som måtte forekomme i intervjuene kan like gjerne skrive seg fra individuelle holdninger og meninger.

2.3 Den etiske tilnærmingen

Innen forskningsprosjekt er det viktig å være bevisst de påvirkninger og konsekvenser en deltagelse i et intervju kan få. De etiske overveielserne rundt hvert prosjekt understreker viktigheten av å ivareta de personer som velger å delta, samtidig som det forsterker prosjektets gyldighet. Kvale og Brinkmann betegner en intervjuundersøkelse som en moralsk undersøkelse, og videre beskriver at:

Det er knyttet moralske spørsmål både til intervjuundersøkelsens midler og til dens mål. Det menneskelige samspill i intervjuet påvirker intervjupersonene, og kunnskapen som produseres i intervjuet, påvirker vårt syn på menneskets situasjon. Intervjuforskningen er derfor fylt med moralske og etiske spørsmål (Kvale og Brinkmann, 2009: 79 – 80).

De etiske problemstillingene oppstår når forskningen direkte berører mennesker, spesielt i forbindelse med datainnsamling, og hvor ulike norm- og verdisystemer kommer i konflikt med hverandre (Alver og Øyen, 1997: 17; Johannessen m.fl. 2010: 89). I tillegg følger de intervjuundersøkelsen fra begynnelse til slutt, helt fra den første tematiseringen helt frem til rapporteringens ferdige utforming (Kvale og Brinkmann, 2009: 80).

2.3.1 De etiske hensyn

Etikk og *moral* er de betegnelsene som benyttes i sammenheng med etiske overveielser, og mens etikk er den mer abstrakte og generelle læren om riktig og galt, består moral av det sett

av leveregler for riktig og galt som blir integrert oss gjennom oppvekst og sosialisering, og som vi mer eller mindre automatisk og ureflektert handler etter (Alver og Øyen, 1997: 16 - 17). Likevel er forskningsetikk "...ingen særlig form for etikk på annen måte enn at den handler om vurderinger av hvor grensene for forskning skal trekkes" (Alver og Øyen, 1997: 17 – 18).

De forskningsetiske retningslinjer er vedtatt av den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH), og disse kan sammenfattes i tre typer hensyn: *informantenes rett til selvbestemmelse og autonomi* som angir at informanten selv bestemmer over egen deltakelse, og et uttrykkelig informert og frivillig samtykke til deltakelse skal kunne gi informanten mulighet til når som helst å trekke seg uten begrunnelse eller negative konsekvenser. *Forskerens plikt til å respektere informantens privatliv* angir at den enkelte har rett til å nekte forskeren adgang til opplysninger om seg selv, og deltakerne skal forsikres at konfidensialiteten ivaretas og at opplysninger som kan identifisere deltakerne ikke skal brukes. Til sist vil *forskerens ansvar for å unngå skade* tilsi at deltakerne skal utsettes for minst mulig belastning ved å delta. (Johannessen m.fl. 2010: 91 – 92).

Den forskningsetiske diskusjonen i denne oppgaven vil være begrenset på grunnlag av valg av tema og informanter som jeg har gjort. Etterforskere ved Spesialenheten er blitt spurt om generelle situasjoner rundt de avhør de har gjort med polititjenestemenn, og verken tema eller gruppe som intervjues hører innunder kategorien som "sensitivt" eller "sårbar". Som tidligere nevnt kan etterforskerne betegnes som elite personer hvor de har autoritet og styrke i en intervjusituasjon. Dette er mennesker som vet hva det innebærer å bli intervjuet, dette er en situasjon de er velkjente med i sin gjennomføring av avhør og de er profesjonelle aktører med god kunnskap om hva de kan si eller ikke si.

Til tross for etterforskerne kunnskap og autoritet i en intervjusituasjon er det likevel visse prinsipper i de etiske retningslinjene som vil være aktuelle her, som *informert samtykke* og *anonymitet*.

2.3.2 Informert samtykke

Å delta i et intervju baserer seg på frivillighet og at deltageren vet hva det innebærer å delta i et intervju. Ved at det kreves informert samtykke av de informanter som deltar i intervjuet er formålet å forhindre skade eller negative virkninger for informantene (Alver og Øyen, 1997:

103). I tillegg skal informantene bli godt informert om formålet med, og hovedtrekkene ved intervjuet, samt mulige risikoer og fordeler ved å delta (Kvale og Brinkmann, 2009: 88). Informert samtykke skal sikre informantenes frivillige deltakelse samtidig som den angir informantens mulighet til når som helst å trekke seg fra prosjektet (ibid). I tillegg kan det innebære spørsmål om hvor mye informasjon som bør gis, og når (Kvale og Brinkmann, 2009: 89). Krav om samtykke stilles i personopplysningsloven og henspiller på om enkeltpersoner kan identifiseres. Det skal være "(...) en frivillig, uttrykkelig og informert erklæring fra den opplysningene gjelder, om at vedkommende godtar behandling av opplysninger om seg selv" (Johannessen m.fl. 2010: 96).

I presentasjon av mitt prosjekt fikk samtlige etterforskere et informasjonsskriv hvor de signerte et informert samtykke¹⁶ ved intervjuet. Videre ble de under intervjuet informert om deres mulighet til at de når som helst kunne trekke seg fra deltakelsen i prosjektet, og at hvis det var ønskelig, kunne de få en transkribert utgave av intervjuet. En av etterforskerne valgte å benytte seg av å få en transkribert utgave av sitt intervju, men ytterligere kommentar eller tilbakemelding hadde etterforskeren.

Som tidligere diskutert er etterforskerne godt vant med en intervjusituasjon, og vil i forhold til andre informanter ha et bedre utgangspunkt for å vite hva en slik deltakelse vil innebære for dem. Tema for intervjuet er heller ikke noe som direkte oppleves som vanskelig eller sårbart, og det er heller ikke spørsmål som gjelder deres privatliv. Diskusjonstema for spørsmålene gjaldt stort sett den erfaring etterforskerne hadde i forhold til en tredjeperson i avhør, samt hvordan de opplevde denne situasjonen. Videre er disse etterforskerne rutinerne og profesjonelle nok til at de var klar over hvilke opplysninger de hadde mulighet til å gi meg, og hva de kunne fortelle rundt de ulike avhørssituasjonene.

2.3.3 Anonymitet

Den vanskeligste jobben med et forskningsprosjekt er å anonymisere *godt nok*. Et forskningsetisk krav er at informantene ikke skal kunne kjenne seg igjen i den ferdige utgivelsen. *Anonymisering*¹⁷ av informantene går ut på å verne informantenes integritet og private rom, hvor de ikke skal kunne gjenkjennes i den offentlige rapporten (Alver og Øyen,

¹⁶ Se vedlegg 3.

¹⁷ Kvale og Brinkmann betegner dette som *konfidensialitet*, se Kvale og Brinkmann, 2009: 90 – 91).

1997: 119). Forvaltningsloven angir at all informasjon som kan tilbakeføres til enkeltpersoner er taushetsbelagt, og resultater fra prosjekter som inneholder personopplysninger skal formidles i anonymisert form og det må ikke formidles informasjon som kan tilbakeføres til enkeltpersoner (Johannessen m.fl. 2010: 96).

I denne oppgaven mener jeg at jeg har fulgt dette prinsippet på en tilfredsstillende måte. Jeg har valgt å bruke materiale på et generelt grunnlag, og ikke trukket ut direkte sitat som kan være gjenkjennelig for andre. Jeg har valgt å transkribere på bokmål slik at eventuelle språklige egenarter ikke skal kunne identifisere den personen som har gitt uttalelsen. Gjennom intervjuene har flere etterforskere snakket om ting som kan være gjenkjennende for dem, og i de tilfeller jeg bruker det materiale har jeg gjort dette på et så generelt grunnlag som mulig.

Likevel er dette en utfordring på grunnlag av den gruppen jeg intervjuer. Etterforskere for Spesialenheten er per dags dato 16 i hele landet, på intervjutidspunktet var det 13. I slike små og gjennomsiktelige miljøer som etterforskere ved Spesialenheten må sies å være en del av, vil det ikke være til å unngå at "alle kjenner alle" der. Til tross for dette syntes de etterforskerne som jeg intervjuet å være veldig åpne om at de hadde stilt opp, og de fleste på de ulike kontorene syntes godt informert om deres kollegaers deltakelse i dette. Etterforskerne ga heller ikke spesielt inntrykk for engstelse rundt anonymisering, selv om jeg understreket at dette ble anonymisert.

Noen av utsagnene kan etterforskerne kjenne igjen, og i visse tilfeller har dette vært vanskelig å unngå. Disse har jeg benyttet for å understreke det poeng som presenteres, og den kontekst jeg setter de inn i er et resultat av mine fortolkninger og avveininger av disse. I dette ligger også det faktum at etterforskeren kan ha andre fortolkninger og syn på det som ble sagt enn det jeg legger i det, og er da et resultat av mine fortolkninger i etterkant av intervjuet. Jeg har allikevel forsøkt å angi på de ulike stedene hva som spesifikt er sagt, og hva som er mine fortolkninger og sammenslutninger av dette.

Videre har jeg valgt å ikke skille mellom de ulike informantene i analysen, men i stedet refererer jeg til de på et generelt grunnlag. På denne måten ønsker jeg å forsterke

anonymiseringen og gjøre utsagnene mer generelle. Dessuten har alle informantene samme yrkesbetegnelse¹⁸ så videre adskillelser er ikke nødvendig.

2.4 Analysen av materialet

Etter innsamling av materiale til et forskningsprosjekt sitter man gjerne igjen med en mengde informasjon som må sorteres, i første omgang hva som er relevant eller ikke (Thagaard, 2003: 109; Johannessen m.fl. 2010: 163). Analyse av materialet er en fortløpende prosess som starter allerede i etableringen av prosjektet, og den knyttes til de beslutningene som en forsker gjør i løpet av innsamlingen. Disse valgene kan betegnes som “analytiske valg” fordi de kan knyttes til den forståelse som utvikles i løpet av innsamlingen, og en “analyseprosess” viser til det arbeidet som fører til en forståelse av materialet (Thagaard, 2003: 109). Videre er det vanlig at den som foretar innsamlingen av materialet også analyserer og fortolker materialet. Dette begrunnes med at et viktig utgangspunkt for dataanalysen er nettopp de teorier og hypoteser, samt den forforståelse forskeren bringer med seg inn i materialet (Johannessen m.fl. 2010: 163).

2.4.1 Analyse eller fortolkning

En intervjuanalyse “ligger et sted mellom den opprinnelige fortellingen som ble fortalt til intervjueren, og den endelige historien som forskeren presenterer for et publikum” (Kvale og Brinkmann, 2009: 201). Å analysere eller fortolke er vanligvis to sider av samme sak, men Johannessen m.fl. påpeker likevel at det er noen forskjeller mellom disse:

Å *analysere* betyr å dele noe opp i biter eller elementer. Det forskeren undersøker, betraktes som sammensatt av enkelte bestanddeler, og målet er å avdekke et budskap eller en mening, å finne et mønster i datamaterialet. Når data er analysert, trekker forskeren en konklusjon som skal svare på problemstillingen.

Å *tolke* betyr å sette noe inn i en større ramme eller sammenheng. Når forskeren tolker data, ser han på hvilke konsekvenser analyse og konklusjon har for det han undersøker. Fortolkning dreier seg om å få tak i mening som ikke ligger i dagen. Det er vanlig å ta utgangspunkt i teori på det området man forsker på, og se på funnene i lys av relevant teori. Forskeren forsøker å forstå og forklare funnene fra analysen. Når data er tolket, bør han ha oppnådd formålet med undersøkelsen (Johannessen m.fl. 2010: 164).

¹⁸ Etterforskere ved Spesialenheten for politisaker.

Presisjonen mellom å analysere og å tolke sier noe om hvordan man velger å bearbeide sitt materiale. Analysering vil si å se på enkeltdelene i materialets helhet, og finne et mønster som svar på forskningsspørsmål. Tolkning vil på den andre siden være å sette det inn i en større sammenheng, og finne mening som ikke er så lett tilgjengelig. I tillegg er det vanlig å se funn i sammenheng med relevant teori, og formålet er å forstå og forklare funn i materialet. I denne oppgaven vil det være mer riktig å si at materialet blir *fortolket i lys av relevant teori*, hvor funnene i materialet forklares med bakgrunn i eksisterende relevant teori. Formålet er å forklare rapporteringsplikts begrensninger ved bakenforliggende årsaker som påvirker den praktiske utøvelsen, og identifisere mulige mønstre. I den grad det kan betegnes som analyse i materialet, vil det være mer riktig å benytte betegnelsen å tolke materialet i begrepsavklaringen Johannessen m.fl. benytter¹⁹.

2.4.2 Analysestrategi

I kvalitativ metode er det som regel ulike veier å gå i analysen og fortolkningen av materialet, og det eksisterer ulike teknikker som forenkler. I tilnærminger som fokuserer på meningsinnholdet i materialet, hovedsakelig innsamlet materiale i tekstform, rettes fokuset på innholdet i disse tekstene (Thagaard, 2003: 131). En viktig avveining her er hva som ønskes å vektlegges i fremstilling av resultatene, og det skilles mellom fremstillinger som fokuserer på tema, eller fremstillinger som omhandler personer (Thagaard, 2003: 131 – 132). De *personsentrerte tilnærmingene* “knyttes til fremstillinger av materialet hvor personer er i fokus. I intervjuundersøkelser kan presentasjonen fokusere på enkeltpersoner eller grupper av personer” (Thagaard, 2003: 132). I *temasentrerte tilnærminger* er det på den andre siden tema som er i fokus, og analysen består i å sammenligne de ulike informantene. Videre vil analysene innebære:

(..) at forskeren sammenligner informasjon fra alle informantene om hvert tema. Et hovedpoeng er å gå i dybden på de enkelte temaene. Sammenligning av informasjon fra alle informanter kan gi en dyptgående forståelse av hvert enkelt tema (Thagaard, 2003: 153).

¹⁹ Begrepene *analyse* og *fortolkning* anvendes videre i den forstand Johannessen m.fl. benytter begrepet *å tolke*.

Formålet med denne oppgaven var å se på rapporteringsplikten som *et fenomen i praksis*, og hvordan etterforskerne ved Spesialenheten oppfattet denne i avhør med politi. Allerede i utformingen av intervjuguiden ble denne tematisert i ulike overordnede tema, som avhørssituasjonen, rapporteringsplikten, tillit, politiet som gruppe (yrkeskultur) og erfaringer med avhør²⁰. Selve sammenligningsgrunnlaget var til stede ved analysen og tolkningen av etterforskernes svar ved denne inndelingen, og forenklet gjennomgangen og sammenligningen i materialet. Dette er sammenfallende med en temasentrert tilnærming til analysen av materialet hvor konsentrasjonen ligger rundt det tema etterforskerne snakker om fremfor etterforskerne som en gruppe personer som er kilde til intervjuene.

I selve analyseprosessen har jeg fokusert på etterforskernes sammenfallende svar som gjensidig bekrefter deres erfaringer, spesifikt hva de kunne fortelle polititjenestemenn i avhørssituasjonen. I utformingen av intervjuguiden var fokuset i hovedsak rettet mot polititjenestemenn som vitner og i avhør hos Spesialenheten. De umiddelbare funnene viste til etterforskernes fortellinger om polititjenestemenn og deres atferd, samt den rolle de hadde i avhøret. Betegnelser som politiet som *det profesjonelle vitnet* og *fravær av den subjektive forklaringen* var de første fremtredende funn som ble gjort. Videre viser den rolle politiet har i samfunnet at de bringer med seg autoriteten inn i avhøret, samt at selve formuleringen av rapporteringsplikten i regelverk bidrar til flytende grensedragning i utøvelsen. Etter hvert valgte jeg å se nærmere på materialet hvor jeg stilte meg spørsmålene "hva er det materialet forteller meg?", og "hva ønsker jeg å formidle med dette?". Ved å gå tilbake til mine tidligere skisser over oppgaven hvor det sentrale tema var rapporteringspliktens muligheter og begrensninger, fant jeg grunnlag i materialet til å se på hva som begrenser, eller påvirker rapporteringspliktens utøvelse i praksis. Tidligere antagelser rundt rapporteringsplikten angir at den praktiske utøvelsen er i mindre grad utbredt blant polititjenestemenn, og i hovedsak sees dette i sammenheng med den type yrkeskultur som den mer eller mindre praktiseres i.

Ut fra dette mente jeg å se ulike påvirkninger som ligger bak rapporteringsplikten *før* den synliggjøres i form av avhør hos Spesialenheten. Dette sees allerede i utformingen av regelverket og hvordan den følger veien videre til handlingene rapporteringsplikten representerer, hvordan politiet håndterer dette ansvaret, og hvordan den utøves i praksis før den kommer til uttrykk i avhøret. Som tidligere nevnt presenterer jeg mine funn i det jeg har valgt å betegne som rapporteringspliktens begrensninger i fem ledd hvor jeg ser

²⁰ Se vedlegg 2.

begrensningenes påvirkning på rapporteringsplikten formulering, angitte handlinger, politiets håndtering, den praktiske utøvelsen før den til sist kommer til uttrykk i politiets møte med Spesialenheten i avhør hos dem.

Johannessen m.fl. påpeker at kvalitativ dataanalyse i hovedsak baserer seg på tekst i form av “rene *tekster* eller *dokumenter*”, skriftlige nedtegnelser av *handling*er eller *verbale utsagn*, eller utskrifter og notater fra intervjuer eller samtaler hvor formålet er å få frem meningsinnholdet i teksten (Johannessen m.fl. 2010: 164). Ved siden av at det er gjort analyse av intervjuene i transkribert, skriftlig form, er det også gjennomført analyse av dokumenter i form av regelverk og rapporter. Første ledd i begrensningene i rapporteringsplikten foreligger i regelverkets utforming, og et nærmere innsyn i regelverkets formål har vært en del av undersøkelsen.

2.5 Den vitenskapelige kvaliteten

Vitenskapelig kvalitet påvirker hele forskningsprosessen, fra valg av metode, datainnsamling, analysing og tolkning helt frem til det ferdige resultatet. I sammenheng med de etiske overveielserne har også vurderingene av den vitenskapelige kvaliteten på et forskningsprosjekt en fremtredende plass. Thagaard sier at det er viktig at de prinsippene som kvalitativ forskning baserer seg på blir tydelig definert, det vil si å presisere og tydeliggjøre de prosessene som fører til resultatene den kvalitative forskningen får: “Forskningsresultatenes troverdighet og overførbarhet er avhengig av grunnlaget som kunnskapen hviler på, gjøres eksplisitt. Det innebærer å gjøre rede for fremgangsmåter under datainnsamling, opplegg for analyse og hvordan resultatene tolkes” (Thagaard, 2003: 11). Det betyr at jeg bør skrive og dokumentere hvert trinn i prosessen, vise veien gjennom prosjektet, samt vise hvordan jeg har kommet frem til resultatet jeg har.

For å kunne finne den vitenskapelige kvaliteten ved et forskningsprosjekt benytter man i kvantitativ forskning betegnelsene reliabilitet, troverdighet og generalisering (Thagaard, 2003: 21; Johannessen m.fl. 2010: 229). Disse begrepene har enn annen betydning for kvantitativ forskning enn for kvalitativ forskning, og siden kvalitativ forskning vektlegger

fortolkningens plass, er betegnelsene *troverdighet*, *bekreftbarhet* og *overførbarhet*²¹ mer anvendelige for å kunne si noe om kvaliteten ved kvalitativ forskning (Thagaard, 2003: 21).

2.5.1 Forutsetninger for kvalitet

Diskusjonen rundt fortolkningen av materialet og dets betydning, viser til grunnlaget for den kvalitative forskningens legitimitet. Kvaliteten på den kunnskap som blir innhentet gjennom intervju, samt den etiske evalueringen av intervjuet, avhenger av hvordan vi tolker intervjuets formål og emne. ”Kvaliteten på det originale intervjuet er avgjørende for kvaliteten på den senere analyseringen, verifiseringen og rapporteringen av intervjuet” (Kvale og Brinkmann, 2009: 174).

Troverdighet sier noe om forskningen er utført på en tillitsvekkende måte, og dette knyttes til undersøkelsens data: Hvilke data som brukes, måten de samles inn på og hvordan de bearbeides (Thagaard, 2003: 21). Troverdighet stiller spørsmålet “måler vi det vi tror vi måler?”, og viser til sammenhengen mellom fenomenet som undersøkes og det innsamlede materialet. Et mål for å styrke påliteligheten eller troverdigheten er å gi leseren en inngående beskrivelse av konteksten, og ha en åpen og detaljert fremstilling av fremgangsmåten for hele forskningsprosessen (Johannessen m.fl. 2010: 230). I fremstillingen av funn i materialet er det her blitt lagt vekt på å tydeliggjøre den prosessen som har ført fra etableringen av forskningstema med bakgrunnen for oppgaven, frem til det ferdig presenterte resultatet. Spesielt i analyseprosessen er dette viktig siden spørsmålet om fortolkning har mye å si for dette. “Det er viktig at forskningen oppfattes som troverdig i kvalitative studer hvor forskeren hele tiden gjør rede for materialets utvikling. Den kritiske leser skal være “overbevist om at forskningen er utført på en tillitsvekkende måte” (Thagaard. 2003: 169 – 170). Å tydelig vise veien i fortolkningen presenterer leseren for den prosessen forskeren har gått gjennom, og hvilke valg som har preget resultatet.

Johannessen m. fl. påpeker at troverdigheten kan styrkes ved “å formidle resultatene til informantene for å få bekreftet resultatene, eller ved å la andre kompetente personer analysere det samme datamaterialet for å se om de kommer fram til samme fortolkning av det” (Johannessen m.fl. 2010: 230). I den sammenheng kan deltakelsen i "politigruppen" hvor

²¹ Johannessen m.fl. benytter de kvantitative betegnelsene pålitelighet, troverdighet, overførbarhet og bekreftbarhet, se Johannessen m.fl. 2010: 229.

prosjektene ble diskutert i plenum, bidra til kvaliteten på fortolkningen av funnene. Erfaringene med "politigruppen" viser at felles grupperelaterte diskusjoner rundt deltakernes prosjekter bidrar til å styrke den forståelsen som gjøres i materialet, nettopp fordi man ikke bare får kvaliteten i resultatene, men også en kvantitet i det at flere bekrefter resultatene.

Samtidig kan det også nevnes at de prosjektene som har hatt felles utgangspunkt i valget av forskningstema, rapporteringsplikten, vil i et sammenligningsgrunnlag vise større grad av kvalitet rundt de funn som er gjort hvis dette bekreftes av et annet forskningsprosjekt. Som den senere diskusjonen rundt materialets funn etter hvert vil vise er det en stor grad av sammenfallende funn som presenteres i denne oppgaven og andre utgitte masteroppgaver²². Dette viser også til kravet om bekreftbarhet som er knyttet til tolkningen av resultatet hvor "forskeren forholder seg kritisk til egne tolkninger og at prosjektets resultater kan bekreftes av annen forskning" (Thagaard, 2003: 180). I følge Johannessen m.fl. forventes det at det bringes inn et unikt perspektiv inn i studiene som gjennomføres, men funnene må være et resultat av forskningen og ikke av forskerens subjektive holdninger (Johannessen m.fl. 2010: 232).

Videre påpeker de at:

Det er viktig at forskeren legger vekt på å beskrive alle beslutninger i hele forskningsprosessen, slik at leseren kan følge og vurdere disse. I en slik klargjøring er det viktig å være selvkritisk til hvordan prosjektet er gjennomført, og kommentere tidligere erfaringer, skjevheter eller avvik, fordommer og oppfatninger som kan påvirke fortolkningen og tilnærmingen i prosjektet. Bekreftbarheten kan også styrkes dersom forskeren gjør en vurdering av om fortolkningene støttes av annen litteratur, eventuelt også om fortolkningen støttes av informantene i undersøkelsen (ibid).

Forskningens overførbarhet viser til hvorvidt den tolkningen som gjøres av materialet kan være relevant i andre sammenheng, dette innebærer "en rekontekstualisering, ved at den teoretiske forståelsen som er knyttet til et enkelt prosjekt, settes inn i en videre sammenheng" (Thagaard, 2003: 184). Spørsmålet man stiller seg er hvorvidt resultatene fra et forskningsprosjekt kan overføres til liknende fenomener og situasjoner, og hvorvidt den har relevans i andre sammenheng (Johannessen m.fl. 2010: 230).

²² Lockhart 2010 og Vik 2010.

3 TEORETISK BAKGRUNN

All form for viten baserer seg på en teoretisk forståelsesramme, og det er slik vi mennesker oppfatter og forstår våre omgivelser. Vitenskapelig teoretisering utvikles på en åpen og systematisk måte, samt at det dreier seg om generalisering hvor konkrete fenomener gjøres allmenne og videre forenkler og skaper orden i en kompleks virkelighet (Johannessen m.fl. 2010: 41). “Teoretisering er en del av den menneskelige virksomhet” skriver Johannessen m.fl. og poengterer videre at “for å kunne handle må vi ta utgangspunkt i kunnskaper og antagelser om hvordan tilværelsen henger sammen. Slike antagelser gjør det mulig for oss å danne oss oppfatninger av konsekvensene av ulike handlingsvalg” (Johannessen m.fl. 2010: 41). Den vanligste fremgangsmåten i en kvalitativ metode er å gjennomføre en undersøkelse før man finner relevant teoretisk litteratur, men det teoretiske ståstedet en forsker har i forhold til sitt prosjekt vil som regel være retningsgivende i valget av teoretiske forklaringer.

Å velge teori vil si å bekrefte eller forklare de funn som er gjort. Målet er å forklare og forstå de begrensningene som påvirker rapporteringsplikten. Ved å se den som et resultat av den sosiale samhandlingen polititjenestemennene tar del i, kan de ulike teoretiske forklaringsmodellene rundt sosial samhandling gi et godt bidrag. Tidligere forskning viser til tillit og yrkeskulturer som mulige forklaringsmodeller på sosial samhandling, og gjennomgang av tidligere forskning viser at dette er overordnede begrep i forklaringer rundt politiets atferd og tjenesteutøvelse. På det grunnlag er det interessant å se rapporteringsplikten begrensninger med *tillit* og *yrkeskultur* som overordnede begrep. Videre er politiets tjenesteutøvelse og rolleutøvelse en utpreget autoritetsutøvelse, og dermed vil *autoritet* som et tredje overordnet begrep vise til politiets holdninger og atferd i de ulike sosiale samhandlingsformer de deltar i, innebefattet møtet mellom politiet og publikum, og mellom politiet og Spesialenheten.

3.1 Å velge riktig teori

I et kvalitativt forskningsprosjekt finner man fort ut hvilken metode man ønsker å bruke, men valg av teori er ikke alltid like enkelt. Elin Lundin innleder sin artikkel nettopp med en beskrivelse av studentens umiddelbare entusiasme i forhold til sitt eget prosjekt, hvorpå de deretter føler en bekymring overfor det å velge, eller finne relevant teori (Lundin, 2008: 85).

Viktigheten av å velge riktig teori, og ikke minst en god teori, til å underbygge og forklare de funn og fortolkninger som er gjort i et forskningsprosjekt viser til hvorvidt et forskningsprosjekt har en god forklaringsverdi. I denne sammenheng er det snakk om å finne forklaring på hva som påvirker rapporteringsplikten og hvordan dette former utøvelsen. I presentasjon av relevant teori er det en fordel å klart definere hva teori er, hvilke kriterier som danner grunnlaget for en god teori og til sist en god presentasjon av funnene i materialet.

3.1.1 Hva er god teori?

I en presisering av teori og empiri vil empiri være påstander om virkeligheten med grunnlag i erfaring, og kan brukes synonymt med data. Det vil med andre ord si å observere virkeligheten, og på en eller annen måte registrere denne. Dette vil ikke være virkeligheten slik den er, men en mer eller mindre vellykket representasjon av virkeligheten (Johannessen m.fl. 2010: 36). En alternativ måte å se dette på er at data og empiri er registrerte “spor” (representasjoner) av virkeligheten (Johannessen, 2010: 50).

Slik kan teori sammenfattes som en generell påstand om virkeligheten, og for at en teori skal være en teori i vitenskapelig forstand må den: (1) ha et visst generalitetsnivå, dvs. at det må være en allmenn påstand som dekker mer enn enkelttilfeller, (2) være en forenkling av virkeligheten, (3) si noe om regelmessigheter, og (4) si noe om sammenhenger mellom fenomener. I tillegg må vitenskapelig teori ha en faglig begrunnelse på bakgrunn av empiri og/eller logiske resonnementer (Johannessen m.fl. 2010: 45 – 46). Videre dreier også vitenskapelig teoretisering seg om generalisering; det vil si å gjøre konkrete fenomener allmenne, i tillegg til å forenkle og skape orden ut fra en kompleks virkelighet hvor den må utvikles på en mer åpen og systematisk måte enn i hverdagen (Johannessen m.fl. 2010: 41).

I en diskusjon rundt hva som er en god teori fremmer Annick Prieur i en forelesning følgende krav til en god teori:

- (1) At den bruker nøytrale og relevante begreper.
- (2) At den tar fatt i prosesser.
- (3) At den griper både strukturelle føringer og individuelle disposisjoner, og gjerne samspillet mellom dem (både struktur- og aktørnivå).
- (4) At den har fatt i både *push* og *pull*. (Eks. hvordan prostitusjon kan framstå som det beste alternativ for nettopp de som velger det.)
- (5) At den skal være mulig å etterprøve (Prieur 2011).

Den *teoretiske referanserammen* en forsker har, viser til at teorier, perspektiver og begreper som benyttes er overlappende, samt at den viser til forskerens teoretiske forankring (Johannessen m.fl. 2010: 50). Videre vil det *teoretiske perspektivet* vise hvordan et fenomen undersøkes fra en spesiell synsvinkel eller fra en bestemt betraktningsmåte (Johannessen m.fl. 2010: 47).

3.1.2 Hvorfor teori?

Johannessen m.fl. skriver at det på den ene siden er utviklet svært generelle teorier (“grand theory”) som har til hensikt å si noe om hva som er typisk for mennesket generelt, mens på den andre siden er det utviklet teorier som har et begrenset gyldighetsområde (“theory of middle range”). I stedet for å fremheve et utvalg av teorier, viser de da til at teorier generelt uttrykker noe *allment* og at de bidrar til *forenkling* ved at de viser til essensen eller kjernen i det fenomenet som teoretiseres. De kan ikke bygge på flyktige hendelser og oppfatninger, men må vise til *regelmessige mønstre*, og at det er *sammenheng mellom fenomener* (Johannessen m.fl. 2010: 47). Videre fremhever Lundin at bruk av teori på følgende måte:

Genom att betrakta materialet utifrån en teoris ögon kan vi få syn på nya aspekter, skillnader eller mönster som vi inte såg tidigare. En teori erbjuder oss redskap för att skapa en djupare, mer sammansatt och kanske till och med ny förståelse för fenomenet vi valt att studera. Kort sagt gör teorier (åtminstone idealt sett) att vi ser det vi inte såg tidigare (Lundin, 2008: 86).

Med teorien som analytisk redskap øker innsikten om egen empiri, og teorier kan gi forklaringer som bidrar til økt forståelse av ett fenomen eller hendelse (ibid). I denne sammenheng vil teorien som forklarer det fenomen som studeres kunne forklare visse aspekter ved fenomenet på et nytt og oppklarende vis, samt bidra til en ny forståelse av det fenomen som man ønsker mer kunnskap om. Forskning rundt den praktiske anvendelsen av

rapporteringsplikten i politiet har inntil nylig vært et forskningsområde hvor kunnskapsnivået har vært lavt. Det har vært ulike bidrag i internasjonal sammenheng, men med økende fokus på politiets kontrollutøvelse og reguleringen av denne, medfører et behov for økt forståelse rundt regelverket og plikten som danner grunnlaget for politiets legitimitet i samfunnet.

Ulike metoder er avhengig av hvordan vi definerer vårt forskningsprosjekt, og vi må spørre oss hva vi skal studere før vi kan svare på hvordan det skal gjennomføres. “Fenomenet eller hendelser vi veljer å studere – vårt forskningsobjekt – är alltid teoretisk bestämt. Redan valet av metod är därför beroende av teoretiska utgångspunkter” (Lundin, 2008: 87). Vårt forskningsobjekt er med andre ord alltid teoretisk definert ifølge Lundin. Dette forklarer hun med den menneskelige tendensen til å forstå virkeligheten, eller den verden vi lever i, ved hjelp av teorier. Valg av metoder bygger altså på mer eller mindre teoretisk fargede antagelser om virkeligheten. Ved å snu på dette kan vi si at i metodevalget rommer det allerede teoretiske standpunkter, ferdige til å bygge videre på (Lundin, 2008: 89). Teorier representerer ulike måter å forstå den sosiale virkeligheten eller et visst område av den, mens metode handler om forskningsstrategi eller “tilveiebringelsesmåten” i en studie (Lundin, 2008: 111).

3.1.3 Teori i ulike former

Aakvaag definerer sosiologisk teori som “all beskrivelse av og all refleksjon over samfunnet som abstraherer fra beskrivelser av enkeltsituasjoner”, og i den sammenheng skiller han mellom to hovedformer, *forklaringsbasert* og *generell* teori (Aakvaag, 2008: 16). Generell teori befinner seg nærmere den teoretiske polen på kontinuumet enn forklaringsbasert teori, og har derfor høyere grad av abstraksjon. Videre utvikles forklaringsbasert teori primært i forbindelse med “empiriske studier innenfor lokale forskningsfronter og spesialiserte «bindestreksdisipliner» (familiesosiologi, avvikssosiologi)”, hvorpå de brukes til å “forklare” i vid forstand, den analyserer konkrete empiriske observasjoner. Generell teori på den andre siden utvikles i noen tilfeller, men ikke alle “frikoblet fra gjennomføring av konkrete empiriske studier”. Dette betyr at den kun forholder seg til utvikling og diskusjon som foregår innenfor et eget teorifelt som er spesialisert på sosiologisk metarefleksjon (ibid).

En variant av forklaringsbasert teori er *mellomnivåteorier* hvor formålet ikke bare er å “beskrive sosiale fenomener, men også å *forklare* dem. Forklaringer gir svaret på *hvorfor* en hendelse eller et fenomen i den sosiale virkelighet inntreffer” (Aakvaag, 2008: 18). Videre deles forklaringer inn i tre hovedformer; først *årsaksforklaringer* hvor et fenomen “angir en

forutgående hendelse (årsak) som frembringer det fenomen vi skal forklare (virkning), samt en mekanisme som sier at, og helst også hvordan, årsaken frembringer sin virkning”. Videre *hensiktsforklaringer* hvor hensikts- eller intensjonsforklaring kan forklare et observert fenomen ved å vise til at det er et “resultat av en eller flere handlende aktørers målrettede handlinger”. Til sist er det *funksjonsforklaringer* hvor et sosialt fenomen forklares ved å vise til “dets positive konsekvenser for et sosialt system, dvs. dets funksjoner for samfunnet” (ibid).

Den forklaring som her presenteres på rapporteringsplikten begrensninger vil være en type hensiktsforklaring i mellomnivåteori. Formålet er å forklare hva som påvirker rapporteringsplikten i praksis, og mellomnivåteorier angis å være teorier som “gir svar på *hvorfor* noe skjer” (Aakvaag, 2008: 19). Rapporteringsplikten som et sosialt fenomen, forekommer i politiets samhandling med samfunnet representert ved ledelse, publikum og kolleger, og formes både på struktur- og aktørnivå.

3.1.4 Det teoretiske utgangspunkt

Thagaard skriver at “Grunnlaget for utvikling av teori i kvalitative studier baserer seg på fortolkninger av dataens meningsinnhold. Utgangspunktet for tolkningen er den forståelsen forskeren utvikler av hvordan informanten forstår seg selv og sin livssituasjon” (Thagaard, 2003: 170 – 171). I dette ligger det at forskeren tolker dataene fra sitt faglige ståsted, og kan da gi en annen forståelse enn informantens, samtidig som at forskerens tolkninger kan være nært knyttet til informantens selvforståelse (ibid).

Ifølge Johannessen m.fl. er det viktig å ha en pragmatisk tilnærming hvor undersøkelsen gjennomføres med sikte på å best mulig besvare undersøkelsens forskningsspørsmål (Johannessen m.fl. 2010: 51). Dette poengteres også av Aakvaag ved at forskningsprosjekter kan deles inn etter hvor de har sin teoretiske forankring: utvikling av ny teori som kan betegnes som empiribasert teoriutvikling av etablert teori hvor man prøver ut hypoteser. Abduksjon har tyngdepunktet mellom etablert teori og empiribasert fortolkninger hvor etablert teori er utgangspunkt for forskningen, og analysen av mønstre i dataene blir grunnlag for nye teoretiske perspektiver (Thagaard, 2003: 175 – 177).

Det er en vanlig å dele inn kvalitativ forskning mellom *induktiv* og *deduktiv* tilnærming. *Induktiv tilnærming* vil si å starte undersøkelsen uten noe teoretisk utgangspunkt. Man

begynner å samle inn data hvor hensikten er å finne frem til generelle mønstre som kan gjøres til teorier eller generelle begreper, og man trekker slutninger fra det spesielle til det mer allmenne (Johannessen m.fl. 2010: 51). Thagaard tilføyer at fremgangsmåten er basert på en antagelse om at teoretiske perspektiver kan utvikles på grunnlag av akkumulasjon av empiriske studier, og det opprinnelige datamaterialet kan suppleres med nye undersøkelser for å fremheve mønstre og sammenhenger (Thagaard, 2003: 173).

En *deduktiv tilnærming* vil i motsetning til induktiv tilnærming ta utgangspunkt i en teori, og se om empiri bekrefter teorien eller ikke. Den er en avledning fra det generelle til det konkrete, hvor generelle påstander (teorier) testes ved empirisk data, og hvor teorien testes i forhold til datamaterialet. I de fleste tilfeller er kvalitative metoder vanligvis deduktive, og baseres på prinsippet om at empirisk forskning kan brukes til å teste hypoteser som er avledet fra teorier (Thagaard, 2003: 174). Likevel kan forskningsprosessen i de fleste studier karakteriseres ved en veksling mellom induktive og deduktive faser, hvor forskeren veksler mellom inspeksjon av data, og utvikling av idéer fra overordnede teoretiske perspektiver. Forskingen klassifiseres ettersom tyngdepunktet knyttes til utvikling av ny teori eller videreutvikling av etablert teori (Thagaard, 2003: 169).

Ifølge denne distinksjonen vil denne oppgaven i hovedsak ha en deduktiv tilnærming da jeg i den innledende fasen har gått ut fra tidligere forskning og teoridannelse rundt rapportering i politiet med et ønske om å finne ut om dette stemmer med de erfaringer som etterforskere ved Spesialenheten har med politi som vitner.

3.2 Materialets teoretiske grunnlag

I valget av tema og problemstilling presiseres samtidig det teoretiske grunnlaget som er aktuelt i denne oppgaven. Som Johannessen m.fl. påpeker er tema for det samfunnsvitenskapelige studiet den sosiale virkeligheten som “på en eller annen måte dreier seg om samhandling mellom mennesker. Hensikten er å få ny kunnskap om denne virkeligheten” (Johannessen m.fl. 2010: 35). Ved å se på hvordan rapporteringsplikten formes i et interaksjonistisk perspektiv vil fokus ligge på den samhandling som foreligger på aktør- og strukturnivå, og på ulike forklaringer på hvordan denne samhandlingen foregår. De overordnede begrepene vil her være *tillit*, *(yrkes)kultur* og *autoritet*, som vil sees i sammenheng med hvordan disse uttrykkes i mellommenneskelig samhandling.

3.2.1 Tillit

Begrepet *tillit* nevnes gjerne synonymt med politi og kontrollmekanismer hvor disse er avhengige av den tillit som utvises av publikum og politiet (*Et ansvarlig politi* 2009: 36) I en handlingsteoretisk tilnærming til tillit beskriver Grimen hvordan tillit til enkeltpersoner, organisasjoner og institusjoner former samhandling når den er en forutsetning for hvordan mennesker lever og handler sammen på (Grimen, 2009: 8). Den er subjektiv og den følger mellommenneskelige relasjoner. For å kunne samhandle forutsettes til en viss grad at man har tillit til andre, og det sies at tillit er samfunnets “lim, smøremiddel og grunnmur” (Grimen, 2009: 11). Når man stoler på andre, så samarbeider man mer, er mer tolerante, risikovillige, kreative og fornøyde enn andre (ibid). Videre er tillit noe vi mer eller mindre har eller ikke, vi kan ikke bestemme oss for å ha tillit eller ikke (Grimen, 2009: 37). Det vil si at tilliten er automatisert, og ikke styres bevisst.

Tillit vil videre si å handle med få forholdsregler, og den baserer seg på at en tillitsgiver overlater noe, eller har noe i andres varetakt (Grimen, 2009: 19 – 20; 26). En virkning av å utvise tillit er at det gir tillitsmottagere mulighet for maktutøvelse, og indre forbindelser mellom tillit og makt gjør tillitsgivere sårbare (Grimen, 2009: 50). “Tillit kontrasteres ofte med makt. Men tillit skaper relasjoner som også åpner for makt” (Grimen, 2009: 53). I samhandling med profesjonelle kan det oppstå asymmetri som kan skape vilkår for makt, siden de profesjonelle har en kunnskap som klienter søker, og som styrer tilgangen og lager betingelser for denne tilgangen (ibid).

Tillit til profesjonelle

Ved samhandling med profesjonelle institusjoner vil tilliten være preget av en forventning til kompetanse og hjelpemidler som spiller en større rolle i motsetning til nære relasjoner hvor det er forventninger om gjensidig god vilje (Grimen, 2009: 35). Det forventes også at yrkesutøveren utviser profesjonalitet ved å opptre profesjonelt til tross for motvillighet til dette (Grimen, 2009: 39). Når man har tillit til profesjonelle har man tillit til deres profesjonalitet, kompetanse og teknologi. “Et vesentlig trekk ved å stole på kompetanse, er tiltro til den profesjonelles evne og vilje til å oppdage og korrigere egne feil, og til kvaliteten på profesjonsinterne kontrollmekanismer” (Grimen, 2009: 65).

Et særpreg ved profesjonelles yrkesorganisering er *tillitskjeder*. De er viktige i samarbeid hvor utøverne har frihet i utførelsen av arbeidet. Videre er en tillitskjede tilbakeskuende, eller nåtidsorientert, og man handler uten forholdsregler overfor andres handlinger (Grimen, 2009: 80 – 81). Tillitskjeden er en forutsetning for dannelse av flerpersonrutiner²³ som er samhandlingsmønstre hvor alle parter aktiviteter blir “rutinisert”, og videre bygger på at aktivitetene til andre parter også er “rutinisert” (Grimen, 2009: 83). Denne gjensidige tilliten om andres aktiviteter eller handlinger er “rutinisert”, kan medføre at feil sjelden blir oppdaget (Grimen, 2009: 85).

I en *kontrollkjede* vil partene samhandle, men de ulike parter aktiviteter blir ikke tatt for gitt, og man kontrollerer kvaliteten på ytelsen til det forutgående ledd. Dette er den viktigste fordel ved kontrollkjeden, fordi den reduserer faren for feil (Grimen, 2009: 86). Et klassisk problem ved kontrollkjeder er hvem som kontrollerer kontrollørene, for hvis man ikke stoler på kontrolløren, stoler man ikke på kontrollens kvalitet, eller kvaliteten på det som kontrolleres (Grimen, 2009: 87). Et annet problem er balansen mellom tillit og kontroll hvor tillitskjeder kan hindre en yrkesgruppes muligheter for effektiv indre kontroll, og kan motvirke ytre kontroll hvis personer som stoler på hverandre opptrer i en lukket gruppe overfor utenforstående. En effektiv intern og ekstern kontroll av en yrkesgruppes aktiviteter kan være en forutsetning for utenforståendes tillit til dem (Grimen, 2009: 88).

Tillit til institusjoner

For å kunne ha tillit til systemer, må disse systemene ha indre kontrollmekanismer. Det betyr at systemene institusjonaliserer en type mistillit til seg selv, en institusjonalisert mistillit med en indre mistillit til medarbeiderne eller andre, hvor kontroll utøves som rutine i, eller av en institusjon (Grimen, 2009: 101). Ved å ha tillit til institusjoner har man en blanding av prediktive og normative forventninger, eller en blanding av kunnskap og krav som sees på som legitime (Grimen, 2009: 112). En moralsk troverdig institusjon bygger på fire kjerneverdier: sannferdighet, å holde løfter, rettferdighet og solidaritet, og en institusjon er moralsk troverdig hvis den har disse verdiene, samt at de som arbeider der følger dem. Personene er da til å stole på siden de er motivert av disse verdiene (Grimen, 2009: 113 – 114). Mistillit til en profesjon kan forekomme når utøverne systematisk bryter med

²³ Grimen definerer rutine som “handlingsmønstre hvor den handlende ikke bruker tid og krefter på å tenke gjennom skrittene i handlingens gjennomføring” (Grimen, 2009: 82 – 83).

profesjonens normative grunnlag. Mistillit kan også være resultat hvis kontrolløren svikter og det ikke lenger er grunn til å stole på den indre kontrollordningen (Grimen, 2009: 117).

De samfunnsmessige betingelsene for dannelse og vedlikehold av tillit kan være institusjoner og andre ting som reduserer sårbarhet, usikkerhet eller begge deler, som f.eks. institusjoner som sertifiserer profesjonelle fordi det gir informasjon om hva profesjonelle kan (Grimen, 2009: 123; 128). “Utstrakt gjensidig tillit mellom profesjonelle kan være en forutsetning for profesjonell yrkesutøvelse. Samtidig kan kontrollordninger basert på mistillit være en forutsetning for at andre kan stole på profesjonelle” (Grimen, 2009: 105).

Tillitens relevans

I det tillitsperspektiv som Grimen presenterer kan det være relevant å se utøvelsen av rapporteringsplikten og dens påvirkninger i lys av tillit til, og mellom profesjonelle. Det forutsettes tiltro til kompetanse, og den profesjonelles evne og vilje til å oppdage og korrigere egne feil. Tillitskjedene i de profesjonelles yrkesorganisering viser hvordan “rutinisingen” blant disse medfører en "blind" tillit til kolleger og deres utførelse av sitt arbeid. Dette kan forklare hvorfor polititjenestemenn stoler på sine kolleger, og forventer at kollegers arbeid blir utført på forventet måte. Politiet har klart utformet regelverk og instruksjoner for riktig utførte oppgaver, og forventes å følge disse. Problemet blir da at denne gjensidige tilliten medfører at feil forekommer og sjelden oppdages. Tillitskjedene er viktige i samarbeid hvor utøverne har frihet i utførelsen av arbeidet.

Videre kan det argumenteres for at en kontrollkjede kan medføre en type motsatt yrkesorganisering, hvor tilliten øker med graden av kontroll av sine medarbeidere, og representerer en troverdig organisasjon. Dette kan resultere i økt tillit til politiet, først og fremst fra klientene eller publikum, men samtidig kan tilliten polititjenestemenn imellom bli svekket. Det hevdes nettopp at profesjonelle best utfører sine oppgaver med gjensidig tillit til hverandre, og dette blir vanskeligere ved kontroll av kollegers arbeidsutførelse. Fordi en antatt moralsk troverdig institusjon forventes å ha ansatte som følger de verdier som institusjonen integrerer og representerer, vil en type institusjonalisert mistillit kunne medføre nettopp den økende kontroll av medarbeidere.

De polititjenestemenn som velger å si ifra om ulovlige handlinger blant kolleger eller på arbeidsplass kan sies å representere denne kontrollkjeden. For mens de polititjenestemenn

som ikke velger å si fra kan sies å utgjøre en tillitskjede, vil disse kunne betrakte motsatsen som type kontrollører som man ikke har tiltro til eller kan opprettholde den gjensidige tillit mellom polititjenestemenn. Selv om tilliten utad overfor klienter og publikum styrkes, kan den interne tilliten svekkes. Argumentet kan være ønsket om å opprettholde "det gode politiarbeidet" eller den "gode tjenesteånd", men den tillit som ansees som nødvendig i kollegers samhandling gjør det vanskeligere å utføre "den gode tjenestehandling".

3.2.2 Yrkeskultur

I beskrivelser av politiets tjenesteutøvelse preges av en forståelse av "how police officers see the social world and their role in it", videre betegnet i internasjonal politisosiologi som "cop culture" (Reiner, 2010: 115). Det overordnede begrepet *kultur* definerer Reiner som:

complex ensembles of values, attitudes, symbols, rules, recipes, and practices, emerging as people react to the exigencies and situations they confront, interpreted through the cognitive frames and orientations they carry with them from prior experiences. Cultures are shaped, but not determined, by the structural pressures of actors' environments (Reiner, 2010: 116).

En yrkeskultur kan defineres som kollektive mønster av referanserammer, holdninger og tilnæringsmåter (Granér, 2004: 13), og den beskriver felles måter å se på seg selv, virkeligheten og arbeidet. Ut fra dette utvikles felles, etablerte måter å utføre oppgaver og felles normer for rett og galt (Granér, 2004: 28). Granér benytter seg av en definisjon av *yrkesfellesskap* angitt av Van Maanen og Barley²⁴, og bemerker ved denne at for å identifisere et yrkesfellesskap kreves relativt tydelige grenser for tilhørighet og eksklusjon, og at det er kollektivet som definerer sine egne grenser. I tillegg forutsetter et utviklet yrkesfellesskap at denne er en viktig del av den sosiale identiteten, og dette uttrykkes ved at medlemmer av yrkesfellesskapet ikke presenterer seg som at han eller hun jobber som politi, men *er* politi. Denne felles, selvforsterkende identiteten kjennetegnes ved at man har felles verden, normer og perspektiv som utgår fra arbeidsvilkår, men generaliseres til en allmenn verdensoppfatning (Granér, 2004: 28). Yrkesfellesskapets mulighet for tilhørighet, fellesskap og en sosial identitet sees som den grunnleggende årsak til individets tiltrekning. Ved å underordne seg kulturen blir man noen, og samtidig en del av et fellesskap, i tillegg til at dette er kilden til

²⁴ For nærmere beskrivelse og henvisning, se Granér, 2004: 28.

kollektivets makt: å underkaste seg yrkeskulturen er en forutsetning for medlemskap (Granér, 29 – 30).

Etableringen av en norm

I utviklingen av en normmodell viser Hydén at en norm har tre forutsetninger: (V) vilje og vurderinger, (K) kunnskap og kognisjon, og (SM) system og mulighet (Hydén, 2002: 180). Det er knyttet ulike bakenforliggende forutsetninger til disse kategoriene, hvor vilje henger sammen med hvilken verden individet omfatter, og hvilke drivkrefter som gjør seg gjeldende (motiv for menneskers handlinger). Kunnskap er avhengig av hvordan vi ser og oppfatter verden, og kognisjonsbegrepet er sentralt, mens den tredje normforutsetningen henger sammen med de ulike system som faller tilbake på systemvilkår bestemt av strukturelle faktorer (Hydén, 2002: 285 – 287).

Ekman påpeker at normer er sosialt delt hvor et antall mennesker deler forestillinger om hvordan noe er eller bør gjøres, og normen kan gjelde samfunnet som helhet eller den kan være spesifikk for ulike grupper eller organisasjoner (Ekman, 1999: 25). I prinsippet er normer stabile over en tidsperiode samtidig som de er foranderlig, dvs. at normer og handlinger har en gjensidig påvirkning på hverandre (ibid).

Dette samspillet blir også påpekt av Hydén når han ser normutviklingen i sammenheng med samfunnsutviklingen: hvordan de ulike fasene i samfunnsutviklingen avløser hverandre, og former etableringen av normer. S-kurven angir 4 faser i et samfunns utvikling, hvorav de ulike samfunnssystemene, det avtroppende og påtroppende, vil krysses i fase 1 og fase 4. Dette betyr at ulike systemer vil eksistere samtidig, og individer kan ha ulike samfunns- eller systemoppfatninger. På grunnlag av disse spenningene og motsetninger i samfunnet, blir normmodellen et passende instrument for *normvetenskapen*, fordi normmodellen identifiserer de normative forandringene som skjer i hver samfunnsendring (Hydén, 2002: 294).

Normenes påvirkning på yrkeskulturer

Yrkeskulturer vider hvordan normer formes og etableres i mellommenneskelig samhandling. Ekman definerer politiarbeidet som en normstyrt praksis (Ekman, 1999: 11). Videre påpeker han at normer fyller en viktig funksjon i “det mellommännskliga samspelet” hvor den håndterer usikkerhet rundt hva man skal gjøre i ulike situasjoner (Ekman, 1999: 22). Normene angis å

ha en form for veiledende karakter da de angir hva som er riktig og tillat å gjøre i visse situasjoner, og i tillegg har de som regel gyldighet utover én person og én situasjon (Ekman, 1999: 24).

I Hydén's utvikling av *Normvetenskap* påpeker han at normbegrepet kan oppfattes på ulike måter, og det grunnlaget man baserer seg på bestemmer hvordan man definerer det (Hydén, 2001: 15). Normer kan sees som handlingsanvisninger som genereres innen rammer for ulike handlingssystem; det sosiokulturelle, det økonomiske, det politisk-administrative og det naturgitte handlingssystem, og innen hvert av disse systemene artikulere normer i takt med at ulike aktører anvender seg av systemet til fordel for sine interesser (Hydén, 2002: 114; 270). Normene synkroniserer og samordner våre og andres atferd slik at de utformer sosiale handlingssystem. I tillegg er de systembundet, dvs. avhengige av det systemet de tilhører (Hydén, 2002: 114). Normer har en dobbelt rolle; Som å være noe eksisterende (en faktisk foreteelse), samtidig som begrepet kan brukes til å vurdere og å forstå menneskelige handlinger i ulike sammenheng (et analyseinstrument), og de kan være deskriptive/beskrivende, eller preskriptive/foreskrivende (Hydén, 2002: 59).

Normbegrepet kan sees på som et begrep for normalitet eller akseptert atferd, som et uttrykk for hvordan aktører bør handle (Hydén, 2002: 15). I tillegg er en felles oppfatning at normer er handlingsdirigerende hvor sanksjoner har en viktig rolle i å opprettholde normen (Hydén, 2002: 100). Disse sanksjonene er innbakt i normen, hvilket betyr at straffen for å bryte, eller fordelen med å følge normen, er en del av selve normen (Hydén, 2002: 271).

I Granér's taxonomi mellom det legalistiske perspektivet og det autonome perspektivet betegnes det førstnevnte som et bredt syn på politiarbeidets formål, preget av identifikasjon og underordnet offisielle ideal om politiarbeid, mens det autonome perspektivet betegnes som det "riktige politiarbeid", som markerer en distanse til det offisielle synet, og ser seg selv som en selvstendig samfunnskraft (Granér, 2004: 17; 21). Det legalistiske perspektivet baserer seg på det syn at politiet representerer det politiske systemets, rettsvesenets og politiorganisasjoners forlengede arm, og som reguleres av lovverk, regelverk og overordnede direktiv. Det autonome perspektivet medfører at politiet ser seg som en selvstendig samfunnskraft som opprettholder moral, lov og orden ut fra folkets behov (Granér, 2004: 93 – 94). Disse perspektivene på politiarbeidet forsterkes eller modifiseres av tre typer motstridende tilnæringsmåter: trøtte kontra sultne som angir synet på engasjement i politiarbeidet, tøffa kontra myke som beskriver politiets anvendelse av maktressurser, og

intellektuelle kontra mekanisk-intuitive tilnæringsmåter som beskriver forskjell i politiets måter å tenke om bl.a. kunnskaps- og menneskesyn²⁵ (Granér, 2004: 17; 2005: 176).

Yrkeskulturens relevans

Yrkeskulturer representerer ulike måter å forholde seg på i forhold til egen utførelse av sine arbeidsoppgaver. De har felles referanserammer i forhold til omverdenen, samt felles uttrykksmåter for å respondere på omverdenens ulike stimuli. Det stilles ulike forventninger og krav til den rolle politi har, og yrkeskulturen representerer et fellesskap av gjensidig forståelse og aksept for den rollen de har, og de oppgaver de utfører. I tilfeller hvor forventninger oppleves som uforholdsmessig, vil et fellesskap med forståelse for den reelle forventningen medføre en trygghet og sikkerhet.

Granér påpeker dette ved at visse yrker utsettes i høy grad for omverdenens forventninger til at yrkesutøveren skal være på en viss måte, som blant annet kan innebære å aldri få gjøre feil. Dette kan medføre en tendens å tilslutte seg et kollektivt fellesskap, med felles opprettholdte myter om yrket, men som samtidig internt opprettholder mer realistiske frihetsgrader (Granér, 2004: 29). Konsekvensene kan være at det etablerer forutsetninger for opprettelsen av såkalte "inn-grupper" og "ut-grupper", hvor medlemmene i en yrkeskultur forholder seg til omverdenen som "oss" og "dem". De som ikke er en del av dette fellesskapet blir sett på som utenforstående som mangler den praksis og kunnskap som medlemmer har, og kan derfor miste sin troverdighet eller autoritet. En forsterket "oss" og "dem" mentalitet fører til det Grimen kaller patrikularisme²⁶, eller klanmentalitet, og profesjoner har et slikt element i seg.

Teorier om yrkeskulturer kan forklare hvordan rapporteringsplikten begrenses ved den samhandling som foregår innen politiet som gruppe. De holdninger som eksisterer rundt rapporteringsplikten kan sees som et resultat av den "sosiale formingen" som polititjenestemenn utsettes for i møtet med yrket. På lik linje med andre yrker vil også politiet utvikle sine egne retningslinjer og regler for å håndtere en yrkeshverdag, som for politiet er varierende både i innhold og i måter å håndtere de på.

²⁵ For nærmere beskrivelse av de ulike tilnæringsmåtene i politiarbeidet, se Granér 2004 kap. 8 og 9, samt Granér, 2005: 181 – 183).

²⁶ For nærmere beskrivelse, se Grimen, 2009: 88).

Granér argumenterer for at det kan identifiseres tre typer forutsetninger for at en yrkeskultur kan utvikles blant patruljerende politi: Kontroll ved omfattende regelverk og dokumentasjonsplikt begrenses fordi denne type politiarbeid er altfor komplisert og uforutsigbart slik at det er en høy grad av handlingsfrihet over hvordan man skal reagere på en hendelse eller oppdrag. De interne forhold i politiorganisasjonen er en annen forutsetning, hvor det finnes et sterkt samhold med tydelige grenser i forhold til omverdenen og et velutviklet internt normsystem, en organisering som kollektivt hevder forankrede referanserammer, holdninger og måter å forholde seg på. Den siste forutsetningen går ut på at det finnes en omfattende mistro mot politiorganisasjonens ledelse på ulike nivåer, hvilket begrenser forutsetningene for å utøve normativ kontroll (Granér, 2004: 271 – 272).

3.2.3 Autoritet

Makt, legitimitet og autoritet blir i mange sammenheng ansett som å representere samme ting, og den graden av styrke disse har. Weber definerer den moderne stat ut fra et spesifikt middel hvor de er de eneste som har dette til rådighet: den fysiske bruk av vold. Han hevder at staten er “et forhold der mennesker hersker over mennesker ved å støtte seg på voldsbruk som er, eller blir betraktet, som legitim. For at staten skal bestå, må altså de mennesker som er under herredømme rette seg etter den autoritet som makthaverne gjør krav på” (Weber, 1971: 4).

Raz påpeker at det er ulike måter å se "autoritet" på, og i et normativt perspektiv ser han på "autoritet" som hvilke betraktninger som forsvarer eksistensen av autoritet, og som bestemmer hvem som er gjenstand for autoritet, samt hvem som er berettiget til å ha autoritet (Raz, 1990: 1). Videre mener han å se tre sentrale bruk av autoritet: “Having authority may mean having permission, or having the right to rule, or being an expert who can vouch for the reliability of information, or for the authentic of a text” (Raz, 1990: 2 – 3).

Sennett ser på autoritet som det sosiale båndet mellom mennesker som i utgangspunktet ikke er likeverdige, og hvordan autoriteten her påvirker samfunnet som helhet, i tillegg til de bånd som knyttes mellom mennesker (Sennett, 1981: 10). Ifølge han er autoritet en sosial følelse, og autoritetens bånd er tvetydige hvor den varierer fra person til person (ibid). Videre påpeker han at *styrke* er sentralt ved autoritet: “someone who has strength and uses it to guide others through disciplining them, changing how they act by reference to a higher standard” (Sennett, 1981: 17). Han påpeker at et politisk synonym for “styrke” er “makt” (“power”), og videre at betegnelsene “autoritet” og “makt” brukes ofte om hverandre (Sennett, 1981: 18).

Webers definisjon av autoritet viser tre former for “indre rettferdiggjørelse, altså legitimitetsgrunner for et herskeforhold” (Weber, 1971: 5). Disse tre kategoriene er *tradisjonell autoritet* som følger historisk tradisjon i form av skikk og bruk, og er gjerne arvet privilegier. Weber betegner denne form for autoritet som “den evige fortids autoritet” hvor autoriteten historisk hørte til patriarken eller patrimonialfyrsten (Weber, 1971: 5; Sennet, 1981: 21). *Karismatisk autoritet*, eller “den ualminnelige personlige nådegaves autoritet” hører til et enkeltindivids påvirkning som er “den helt personlige hengivelse og tillit til åpenbaringer, heroisme eller andre føreregenskaper hos den enkelte”. Til sist er *legal-rasjonell autoritet* den form for autoritet som i kraft av legalitet er “troen på de legale lovers gyldighet og på den saklige kompetanse, som bygges på rasjonalt oppstilte regler”. Videre hevder han at:

Det sier seg selv at når herredømmet møter villighet til å føye seg, beror dette – ved siden av interesser av forskjellige slag – i realiteten på håndfaste motiver som frykt og håp: Frykt for hevn fra magiske krefter eller fra makthaveren, håp om dennesidig eller hinsidig belønning. Men spør man etter legitimitetsgrunner for denne villighet, støter man i hvert fall på disse tre «rene» typer (Weber, 1971: 5).

De rene typer finnes imidlertid ikke i virkeligheten, bare som kompliserte avarter, overgangsformer og kombinasjoner (ibid).

Autoritetens relevans

Politiet kan sies å representere det legale perspektivet som får sin autoritet i kraft av lover. Weber beskriver at forvaltningsstaben består av embetsmenn som er blitt utnevnt av “herskeren” (staten), og de som adlyder, “borger”, “partifeller” og “kolleger” betegnes som “medlemmer” (Weber, 1971: 91).

Det er ikke personen selv som adlydes i kraft av sine personlige rettigheter, men den lovgitte *regel* bestemmer hvem som skal adlydes, og i hvilken utstrekning vedkommende skal adlydes. Selv den som befaler, adlyder også en regel når han utsteder en befaling: Han adlyder «loven» eller «reglementet», en formell, abstrakt norm (Weber, 1971: 91 – 92).

Likevel kan en polititjenestemann også ha autoritet i kraft av sin karisma, eller personlighet. Dette er gjerne en autoritet som følger personen fremfor rollen "politi". Den kan også være en

type autoritet som er lært gjennom utdannelsen hvor personen bærer den "på" seg. Autoritet i kraft av tradisjon kan vises tilbake på den autoriteten politiet har hatt i historien, som en følge av skikk og bruk.

Både etterforskerne og polititjenestemenn har autoritet, først og fremst på grunnlag av det legale perspektiv i kraft av regelverk. Denne autoriteten kan i møtet mellom etterforskeren og polititjenestemannen settes på prøve ved at to former for autoritet uttrykkes. Autoritet betegnes som en type rett til å befale og plikt til å følge, og en polititjenestemann som i sitt virke utøver en autoritet kan oppleve et avhør som problematisk i møtet med en annen autoritet.

4 KONTROLLEN AV POLITIET

Det evige spørsmålet om hvem skal vokte vokterne har siden antikken fulgt utviklingen av demokratiet og kontrollen av samfunnets utøvere av makt og kontroll (Egge og Strype, 2005: 91). I utøvelsen av sitt virke har politiet adgang til å anvende en rekke tvangsmidler som er strengt regulert i lovverk og instruks²⁷, og gjennom denne lovgivningen er politiet gitt vide fullmakter som er stadfestet i rettspraksis (*Årsrapport 2008*: 3).

Et ansvarlig politi angir at “Hensikten med kontroll er å unngå at feil blir gjort, eller enda mer presist: Å forhindre avvik fra det som er ønsket og/eller akseptert” (*Et ansvarlig politi*, 2009: 24). En god og effektiv kontroll vil videre også medføre tillit i samfunnet, og tillit er en forutsetning for at politiet og Spesialenheten kan utøve det samfunnsmandat de har (*Et ansvarlig politi*, 2009: 36). Kontrollen utføres på ulike måter og har ulike former, og videre følger en presentasjon av disse.

4.1 Kontrollens ulike former

Når man snakker om kontroll i et kriminologisk perspektiv sees den tradisjonelt i sammenheng med samfunnets kontroll av ulike typer avvik hvor det er samfunnet som definerer avviket. Ifølge Johansen handler det om mer eller mindre ”statlige institusjonelle tiltak mot avvikende oppførsel”, og videre henviser til den klassiske sosiologien når han betegner den som ”ensbetydende med alle prosesser som opprettholder den samfunnsmessige orden” (Johansen, 2008: 9). Han baserer seg på Durkheim og Tönnies betraktninger om sosial kontroll, og deres ulike måter å begrepsfeste det sosiale på forskjellige nivåer (Johansen, 2008: 9 – 10). Durkheims kjernebegrep er kollektive representasjoner som er en mental tilstand felles for alle samfunnsmedlemmer, og han vektlegger samfunnsmedlemmenes internaliserte normer. Tönnies begrepsfester på den andre siden det sosiale i mellommenneskelige relasjoner, og fremhever relasjoner og forbindelser mellom enkeltmennesker som det sosiales avgjørende uttrykksform (Johansen, 2008: 10 – 11).

²⁷Politiets regelverk om bruk av tvangsmidler, se Lov om rettergangsmåten i straffesaker (Straffeprosessloven) Fjerde del, Tvangsmidler, Lov om politiet (Politiloven) Kapittel II, Om utførelsen av polititjenesten, og Alminnelig tjenesteinstruks for politiet (Politiinstruksen) Kap.3, Politiets virkemidler.

Kontrollen uttrykkes på ulike måter, og den formes i mellommenneskelig samhandling. Kontrollen kan sees i sammenheng med situasjonen den utøves i, og i hvilke handlinger den kontrollerer.

4.1.1 Kontrollen i situasjonen

Den sosiale kontrollen er innebygget i alt sosialt liv hvor vi er alle kontrollører og vi blir alle kontrollert (Christie, 1997: 96). Ifølge Balvig blir sosial kontroll det samme som sosial eksistens når vi hele tiden utøver og utsettes for sosial kontroll, som vil si at sosial kontroll blir selve det sosiale livs og samfunnets vesen (Balvig, 1995: 77). Sosial kontroll som politi og straff blir en snevrere måte, hvor det blir bevisste tvangspregede forsøk på å håndheve regler og konformitet. I en mellomting mellom disse former for kontroll definerer Balvig sosial kontroll som å omfatte “alle de foranstaltninger og forholdsregler, som hindrer eller søker at hindre, at avvigende adfærd og konflikter oppstår, og/eller som sigter på tilbakeføring av avvigende adfærd og konflikter til adfærd, som er i overensstemmelse med dominerende værdi- og normsystemer” (ibid).

Kontroll kan deles inn i *primær* og *sekundær kontroll*, og *formell* og *uformell kontroll*. Primær og sekundær kontroll sier noe om den grad av nærhet som er mellom den som utøver kontroll og den som underlegges kontroll. Christie skriver at ”Primærkontroll må rimeligvis ha noe med kontroll fra dem som kommer først, eller noen som står nærmest”, og den sekundære kontrollen kommer da fra de som står en fjernere (Christie, 1997: 91). Grad av tilhørighet vises også i den tilhørigheten man har til noe utover en selv. Primærgruppen tilhører man ved fødsel, eller de som er spesielt nære og har særlig sterke bånd til, mens i sekundærgrupper er man løselig tilknyttet andre (Christie, 1997: 91 – 92).

Videre skilles det mellom uformell og formell kontroll som angir situasjonene rundt utøvelse av kontroll. Den formelle kontrollen kjennetegnes ved at den er universell, regelstyrt og følelsesnøytral, mens den uformelle kontrollen er preget av sosiale relasjoner hvor kontrollen har en bakenforliggende funksjon (Christie, 1997: 93 – 94).

Christie viser ulike situasjoner hvor de ulike formene utøves i tabellform²⁸;

²⁸ Tabellen er hentet fra Christie, 1997: 95.

	<i>Uformell</i>	<i>Formell</i>
<i>Primær</i>	Familiemiddagen	Arvesammenkomst
<i>Sekundær</i>	Fangen og betjenten i samtale om tippekupongen	Børsen Rettssalen

Balvigs sontring mellom de ulike formene for kontroll viser til at formell og uformell kontroll tar utgangspunkt i hvordan kontrollen utøves, og kan sees i sammenheng med det upersonlige i forhold til det personlige og det private i forhold til det offentlige, og videre sekundærkontroll i forhold til primærkontroll (Balvig, 1995: 78). Balvig viser til at den uformelle kontrollen preges av utøvelsen blant vanlige mennesker som foreldre, søsken, naboer, kamerater, forbipasserende osv. Den er et ledd i, og en del av deres hverdag, og midlene for denne utøvelsen består i hovedsak av verbal respons som ros, bebreidelser og sladder, og kroppsspråk som øyekast, rynking av panne og klapp på skulderen (Balvig, 1995: 79). Den formelle kontrollen er i motsetning preget av en spesialisert og formalisert kontroll som utøves av ulike kontrollorgan som politi, leger, sosialrådgivere osv. Her vil selve kontrollen være hovedformålet, eller hvert fall et sentralt formål med det sosiale samspill. I uformell kontroll vil oftest være innebygget som en ubevisst del av all form for sosialt samvær som har andre hovedformål (ibid).

4.1.2 Kontrollen av handlinger

I *Et ansvarlig politi* kan de ulike formene for kontroll skilles etter hvorvidt de er *reaktiv* eller *proaktiv*, eller etterfølgende og forebyggende kontroll. Den reaktive kontrollen er overvåkning av atferd eller handlinger, og resultatene av handlingene, hvor disse settes opp mot de regler eller normer for ønsket atferd og resultat. Proaktiv kontroll forebygger avvik gjennom opplæring og sosialisering, og disiplinering (*Et ansvarlig politi*, 2009: 24).

I Balvigs definisjon av sosial kontroll påpeker han at i denne definisjonen ligger det innbygget at det finnes to grunnleggende former for sosial kontroll: “Den ene form for sosial kontroll sigter mod at forhindre eller forebygge, at avvikelser, som f.eks. kriminalitet, overhodet oppstår. Denne kalles for *præventiv kontrol*. Den anden sigter på at bringe avvikelser til ophør efter, at den har fundet sted. Denne kontrolform betegnes gerne reaktiv kontrol” (Balvig, 1995: 77).

Ansvar for kontroll kan fordeles mellom *intern* og *ekstern kontroll*, hvor ansvaret ligger hos de som selv utfører de handlingene som skal kontrolleres i den interne kontrollen, og ansvar for den eksterne kontrollen ligger hos et ytre organ (ibid). Den egenkontroll som politiet utfører overfor seg selv regnes som den mest virksomme, og ”når den interne kontrollen fungerer, blir den eksterne kontrollen først og fremst en avvikskontroll som trer i kraft når noe går galt” (*Et ansvarlig politi*, 2009: 31).

4.1.3 Forutsetninger for kontroll av politiet

Ifølge *Et ansvarlig politi* er det hensiktsmessig å dele kontrollmekanismene inn i en firefelts oversikt med dimensjoner langs ekstern og intern kontroll som henspiller på organisatorisk forankring, og indirekte og direkte kontroll²⁹ etter hvor oppgavefordelingen rundt kontrollen av politiet ligger. Indirekte kontroll dreier seg om kontroll av politiets virke som én av flere oppgaver, mens direkte kontroll dreier seg om at kontrollmekanismen har som hovedoppgave å kontrollere politiets virksomhet (*Et ansvarlig politi*, 2009: 45). Fordelt i et skjema viser kontrollmekanismene for Norge slik³⁰:

	Intern kontroll	Ekstern kontroll
Indirekte kontroll	Utdanning og opplæring (Politihøgskolen og politidistriktene) Ledelse (Politidirektoratet og Politimestrene) Lover og instruksjer ”Politikultur” / kollegafelleskap	Riksadvokaten Stortinget Justisdepartementet Domstolene Den europeiske torturkomitéen (CPT) Den europeiske menneskerettighetsdomstolen (EMD) Media Forskning
Direkte kontroll	Politiets klageordning Politidistriktenes arresttilsyn Det sentrale arresttilsyn	Spesialenheten for politisaker

²⁹ Thomassen benytter betegnelsene *formell* og *uformell* kontroll, se Thomassen, 2005: 94. Hans oversikt over kontrollmekanismene har en noe mer begrenset og anderledes fordeling enn *Et ansvarlig politi*, 2009: 44, se nærmere Thomassen, 2005: 94).

³⁰ En forenklet versjon fra *Et ansvarlig politi*, 2009: 44).

4.2 Kontrollen i et historisk perspektiv

I et historisk perspektiv har den norske ordningen med kontroll av politiet et relativt kort forløp. Den første offentlige diskusjonen om kontroll av politiet møter man på begynnelsen av 1980-tallet. Frem til da hadde man ingen særskilt organ for behandling av anmeldelser, eller saker hvor det gjaldt mistanke om straffbare handlinger begått i tjenesten av ansatte i politiet eller påtalemyndighet, med unntak av anmeldelser av ulovlig maktbruk. I 1981 ble det utarbeidet retningslinjer i et rundskriv fra Riksadvokaten som anga at:

Anmeldelser som gjaldt ulovlig maktbruk skulle oversendes statsadvokaten i Eidsivating og styres direkte derfra, og ansvaret for oppfølgingen var tillat to spesielt utpekte statsadvokater. Disse sto fritt i å beslutte om det var nødvendig å legge sakens behandling til et annet politikammer eller ikke, med mindre det dreide seg om alvorlige voldssaker. Disse siste ble etterforsket av et settepolitikammer (*Et ansvarlig politi*, 2009: 45).

Med dette fulgte diskusjonen for alvor rundt spørsmålet om å opprette ”et uhildet organ til å forestå etterforskningen i tilfeller som gjaldt ukorrekt opptreden fra politiets side” (Rønneberg, 2001: 15; *Et ansvarlig politi*, 2009: 45).

4.2.1 Den innledende utformingen av et kontrollorgan

Politirolleutvalget som ble opprettet i mai 1984 fikk bl.a. i oppgave å drøfte de generelle prinsipper som burde legges til grunn ved utformingen av konkrete tiltak for etterforskning av anmeldelser eller klager på politiet. Blant annet gjaldt dette rettssikker og ensartet behandling av de som påklager politiets atferd, rettssikker behandling av politifolk beskyldt for ulovlige handlinger, høy grad av faglig kompetanse hos den som utfører etterforskningen, organisatorisk avstand mellom etterforsker og anmeldt, uavhengighet for instansen som leder etterforskningen og avgjøre påtalespørsmålet, samt lekmannskontroll med behandlingen, resultatet og behandlingen av etterforskningen (Presthus, 2005: 111). Resultatet av Politirolleutvalgets utredning ble forslag om tre ulike modeller for organiseringen av etterforskning av polititjenestemenn anmeldt for rettsstridig atferd i tjenesten:

”kommisjonsmodellen” som er en sentral enhet med hele landet som virkeområde og med 3 –

5 medlemmer med og uten faglig bakgrunn for behandling kun av alvorlige saker, ”Kripos-modellen” og ”Settepoliti- og settestatsadvokatmodellen”. Ved valg av en av de to siste burde det opprettes uavhengige kontrollutvalg for å sikre innsyn i politiets og påtalemyndighetens behandling av anmeldelser mot politiet (Rønneberg, 2001: 15; *Et Ansvarlig politi*, 2009: 46). Etter en høringsrunde ble det besluttet at etterforskning av polititjenestemenn anmeldt for rettsstridig atferd skulle foretas etter ”Settepoliti- og statsadvokatmodellen”, men til tross for iverksettelse av de nødvendige prosessene med å integrere denne modellen ble de aldri iverksatt (Rønneberg, 2001: 15; Presthus, 2005: 112).

4.2.2 Prinsippene for et uhildet organ

En undersøkelse foretatt av Gunnar Nordhus og Edvard Vogt om forekomst av politivold på slutten av 1970 – tallet med etterfølgende debatt og videre undersøkelser førte til en vedvarende debatt rundt etableringen av et kontrollorgan for politiet. I følge justisministeren var den daværende ordningen hvor politiet så å si etterforsket seg selv ved anmeldelser av straffbare forhold ikke tilfredsstillende fra et rettssikkerhetssynspunkt, og gikk inn for at et uhildet organ burde legges inn allerede på etterforskningsstadiet, dvs. stadiet før avgjørelser av påtalespørsmålet, som for eksempel henleggelse (Rønneberg, 2001: 15 – 16; Presthus, 2005: 112). De viktigste vurderingene og hensyn til grunn for ordningen var ønsket om å bevare tillit mellom politi og publikum, etablering av en ordning hvor etterforskningen holder mål kvalitativt, og gjennomføres innen rimelig tid, strafferettslig vern av personer som en straffbar handling kan ramme, og tilstrekkelig rettssikkerhetsgarantier for den enkelte embets- og tjenestemann. Videre skulle organets virkefelt være å etterforske saker mot alle ansatte i politi- og påtalemyndighet begått i tjeneste, og etterforske mistanke om enhver straffbar handling, uavhengig av innhold.

4.2.3 Opprettelsen av SEFO

Det offisielle hovedformål med opprettelsen av SEFO var å unngå tvil vedrørende kvaliteten på etterforskningen av handlinger begått av embets- og tjenestemenn i politi og påtalemyndighet, at den er like tilfredsstillende som annen etterforskning (*Et ansvarlig politi*, 2009: 46). De særskilte etterforskningsorganer, eller SEFO ble vedtatt ved lov av 12. juni 1987, og var virksomme fra januar 1988. Deres virkefelt var ”å etterforske saker mot alle ansatte i politi og påtalemyndighet begått i tjenesten og etterforske enhver straffbar handling

uavhengig av innhold (*Et ansvarlig politi*, 2009: 47). Det ble opprettet SEFO-organer tilknyttet samtlige statsadvokatembeter, ni i alt. Hvert SEFO-organ hadde tre medlemmer: en leder med høyesterettsdommers kompetanse, en advokat med erfaring fra straffesaker og en person med etterforskningsbakgrunn. SEFO-organet skulle avgi innstilling til statsadvokaten, som avgjorde påtalespørsmålet (Presthus, 2005: 113). Etter en begrenset evaluering av Thomassen i 1993 ble det besluttet med virkning av 1. mars 1993 at etterforskning alltid skal iverksettes dersom noen dør eller blir alvorlig skadet som følge av politiets eller påtalemyndighetens tjenesteutøvelse. I tillegg fikk SEFO-leder utvidet adgang til å innstille på henleggelse, å foreta avhør ved bare ett SEFO-medlem og bruk av varamedlemmer (*Et ansvarlig politi*, 2009: 47).

4.2.4 Evaluering av SEFO

Til tross for at kritikken mot at politiet etterforsker sine egne ble møtt med opprettelse av et særskilt etterforskningsorgan vedvarte denne. Kritikken var stort sett en repetisjon av tidligere kritikk, og det ble stilt spørsmål omkring habiliteten til SEFO-medlemmene med politibakgrunn, og hvorvidt dette påvirket behandlingen av utfallet av sakene (Thomassen, 2005: 95). Rønnebergutvalget ble nedsatt i 2000 med den hensikt å undersøke blant annet kvaliteten ved SEFOs behandling og etterforskning av anmeldelser mot ansatte i politi- og påtalemyndighet hvor en systematisk undersøkelse av sakene som ble behandlet av SEFO-ordningen ble gjort. I følge mandatet for utvalget ble det uttalt at ”allmennhetens tillit til enkeltavgjørelser og SEFO-ordningen som sådan, er avhengig av at anmeldelser følges aktivt opp og undergis grundig behandling” (Presthus, 2005: 115). Rønnebergutvalget konkluderte med at SEFOs etterforskning i hovedsak var tilfredsstillende, men påpekte at fornærmede kun ble avhørt i under halvparten av sakene, og at det var store forskjeller mellom de ulike SEFO-organene relatert til iverksettelse av etterforskning, saksbehandlingstid og kvalitet (*Et ansvarlig politi*, 2009: 47). I styrkingen av publikums tillit til ordningen fremmet Rønnebergutvalget forslag som at fornærmede innkalles til avhør i alle saker, mistenkte innkalles til avhør i alle saker som etterforskes, innstilling fra SEFO skal begrunnes og offentliggjøres etter at påtaleavgjørelse er tatt, statsadvokatens påtalekompetanse overføres til SEFO, bedre tilrettelegging for direktehenvendelser fra publikum til SEFO, utarbeidelse av mål for saksbehandlingstiden av Riksadvokaten, og det bør besluttes karantenetid på minst 5 år for advokat og dommermedlemmer. Gjennomgang av saker viste at en del av sakene ikke hørte hjemme i straffesakssporet, og Rønnebergutvalget foreslo derfor opprettelse av et eget

klage- og tilsynsorgan for behandling av saker som gjelder kritikkverdige forhold. (Presthus, 2005: 115; *Et ansvarlig politi*, 2009: 47).

4.2.5 Opprettelsen av et nytt organ

I spørsmålet om overføring av påtalekompetanse til SEFO ble det foreslått en ny organisering hvor kontrollordningen sentraliseres. Under forutsetningen av at etterforskning og påtale ble separate enheter, kunne påtalekompetanse tildeles et landsomfattende særorgan. Med dette ønsket Justisdepartementet å understreke organets selvstendige stilling, og styrke publikums tillit til påtalemyndighetens objektive behandling av saker vedrørende deres ”egne” (*Et ansvarlig politi*, 2009: 47 – 48). Det ble foreslått at påtalekompetanse burde tilligge lederen av det sentraliserte organet, og at det burde legges vekt på opplæring og etterutdanning for å sikre kompetanse. Ved regionale avdelinger burde disse avgi innstilling i påtalespørsmål til leder av organet, ledelse burde aktorere sakene, organets avgjørelser kan påklages til riksadvokaten, og organet skulle være undergitt riksadvokatens alminnelige instruksjonsmyndighet ved etterforskning og påtale (*Et ansvarlig politi*, 2009: 48). Følgelig fremmet regjeringen forslag om endringer i straffeprosessloven § 59 a og § 67 om organisering av den strafferettslige kontrollen av politiets og påtalemyndighetens tjenesteutøvelse (Presthus, 2005: 116; *Et ansvarlig politi*, 2009: 48).

4.3 Dagens kontrollorgan

I beskrivelsen av den historiske bakgrunnen for kontrollmekanismene av politiet ligger en forutsetning for tillit i bunn, eller rettere en mangel av det. Et tilbakevendende problem er samfunnets og befolkningens tillit til politiet og den kontrollen som gjennomføres av politiet. I den historiske fremstillingen tydeliggjøres de forutsetningene som har preget dagens kontrollorgan av politiet, og denne utviklingen har ledet frem til opprettelsen av Spesialenheten for politisaker i januar 2005 og politiets klageordning i januar 2006. I det som betegnes som “det tosporede system” er arbeidsfordelingen at Spesialenheten (straffesporet) skal etterforske og påtaleavgjøre alle saker om mulig straffbart forhold i tjenesten, mens politiet (klagesporet) skal ferdigbehandle klager over mulige kritikkverdige forhold i tjenesteutøvelsen” (Finstad, 2009: 13). Siden begge ordningene vurderes ut fra den grad av tillit de bærer vil det i “det tosporede systemet” være Spesialenheten som er tillitsgiver i straffesporet, og politiet som er tillitsgivere i klagesporet (*Et ansvarlig politi* 2009: 36).

I den videre fremstillingen er det mest interessant å se på forutsetningene for Spesialenhetens mandat, og hvordan dette praktisk gjennomføres.

4.3.1 Spesialenhetens oppbygning

Spesialenheten er “et sentralt, riksdekkende organ for etterforskning og påtale av lovbrudd begått i tjenesten”, og det er “en selvstendig enhet organisert utenfor politiet og den ordinære påtalemyndighet” (*Et ansvarlig politi* 2009: 50). Enheten er faglig underlagt riksadvokaten og administrativt underlagt Sivilavdelingen i justisdepartementet, den ledes av sjefen for Spesialenheten og til sammen er det 41 personer tilknyttet ordningen, 30 fast ansatte og 11 på verv (*ibid*; *Spesialenheten for politisaker* 2010: *Organisering av tjenesten*). Sjefen har det overordnede ansvar for all straffesaksbehandling, men deltar ikke i etterforskningen. Videre er det sjefen som avgjør påtalespørsmålet, og har politimyndighet og påtalemyndighet på statsadvokatnivå innenfor Spesialenhetens ansvarsområder (*Et ansvarlig politi* 2009: *ibid*). I tillegg til sjefen er det også en assisterende sjef som utøver sjefens myndighet på sjefens vegne ved sjefens fullmakt eller fravær.

Spesialenheten er organisert med sentral ledelse på Hamar og tre etterforskningsavdelinger: Øst-Norge i Hamar i tillegg til kontor i Oslo, Vest-Norge i Bergen og Midt-/Nord-Norge i Trondheim. Hver avdeling har ansvar for etterforskning av saker i eget geografisk ansvarsområde og utføres av etterforskere, jurister og personer på verv (*Et ansvarlig politi* 2009: *ibid*). Leder av etterforskningsavdelingen er ansatt jurist eller advokat på verv, og har politimyndighet og påtalekompetanse på politimesternivå. Det er lederen som oversender ferdig etterforskede saker med innstilling til sjefen (*Et ansvarlig politi* 2009: 51).

Etterforskerne har ansvar for den taktiske og tekniske etterforskningen i tildelte saker og har politimyndighet innenfor enhetens ansvarsområder, men de avgjør aldri en sak eller skriver påtaleinnstillinger eller påtaleavgjørelser (*ibid*).

Spesialenheten behandler alle saker i to nivåer og av flere personer:

Når den regionale etterforskningsavdelingen har undersøkt eller etterforsket en sak ferdig, skriver enten en fast jurist eller en advokat på verv i regionen en påtaleinnstilling (dvs. forslag) til sjefen om hvordan saken bør avgjøres. Innstillingen skal normalt inneholde hva som anmeldes, når og hvordan Spesialenheten har mottatt anmeldelsen, nærmere beskrivelse av sakens faktum, rettslige vurderinger og forslag til påtaleavgjørelse. Dersom det innstilles på straffereaksjon, skal det utarbeides siktelse, forslag til straff og vurdering av om det bør påstås tap av stilling. Sjefen og

hans medarbeidere vurderer deretter saken på nytt før det treffes en endelig påtaleavgjørelse. Sjefen avgjør påtalespørsmålet på bakgrunn av sakens dokumenter og innstilling fra etterforskningsavdelingen. Avgjørelsen skal være begrunnet. (*Et ansvarlig politi* 2009: 51).

I saksgangen hos Spesialenheten behandles samtlige anmeldelser og henvendelser som gjelder ansatte i politiet og påtalemyndigheten som har begått straffbare forhold i tjenesten. I tillegg iverksettes etterforskning automatisk ved dødsfall eller alvorlig skade som følge av politiets eller påtalemyndighetens tjenesteutøvelse (*Et ansvarlig politi* 2009: 55).

4.3.2 Formålet med Spesialenheten

Hovedmandatet til Spesialenheten er å etterforske og avklare hvorvidt ansatte i politiet og påtalemyndighet har begått straffbart forhold i tjenesten. *Et ansvarlig politi* påpeker at:

Det er en grunnleggende rettssikkerhetsgaranti at det finnes et organ som effektivt etterforsker anmeldelser og mistanke om straffbart forhold og avgjør påtalespørsmålet. En kompetent grenseoppgang mellom straffbart og straffritt politiarbeid er av vital betydning for tilliten både til politiet og kontrollmekanismene for politiet (*Et ansvarlig politi* 2009: 90).

I publikums syn og kunnskap om Spesialenheten formes en tillit til politiet og Spesialenheten i deres roller som kontrollmekanismer. Likevel preges dette syn av at “ man ser på flere positive påtalevedtak og antall fellende dommer som det viktigste suksesskriterium på at politiet kontrolleres på en virksom måte” (ibid). Ved å se dette i sammenheng med at Spesialenheten har lav terskel for mottak og undersøkelser av anmeldelser med at “politiet har ut fra lovgivning og rettspraksis vide fullmakter, og rettspraksis innebærer at det er satt en høy straffbarhetsterskel for politiets tjeneste- og skjønnsutøvelse”, viser dette at det kunnskapsnivå som peger samfunnets tillit er mangelfullt (*Et ansvarlig politi* 2009: 90 – 91).

I diskusjonen rundt Spesialenhetens formål kan dette sees i sammenheng med den forhistorie som har ledet frem til opprettelsen av Spesialenheten. Et gjennomgående tema har vært kontrollmekanismenes tillit hos befolkningen, den organisatoriske nærheten mellom politiet og deres kontrollører, og diskusjonen rundt politiets grupperelasjoner innad i etaten. Begrepene rundt "tillit" og "yrkeskultur" gjenspeiler denne diskusjonen ved å ha en

fremtredende rolle som forklaringsmodeller på kritikken mot kontrollen av politiet og etterforskningen av straffbare handlinger i politiets tjenesteutøvelse. Et gjennomgående ønske har vært å møte denne kritikken ved å etablere forbedrede kontrollmekanismer, og i forutsetningene ved opprettelsen av Spesialenheten presiseres uavhengighet, effektivitet, kvalitet og grundighet søkes det å gjøre nettopp dette (Finstad, 2009:15). Videre vil kontrollen av politiet preges av de retningslinjer som er utformet av menneskerettskommissæren ut fra prinsipper som uavhengighet, tilstrekkelighet³¹, effektivitet³², offentlighet og offerinvolvering (*Et ansvarlig politi* 2009: 26).

Den eksterne kontrollen av politiet som gjennomføres av Spesialenheten vises i krysningspunktet av disse prinsippene, og autoriteten som etterforskerne ved Spesialenheten utfører i sin tjenesteutøvelse viser til de forutsetningene som ligger til grunn for Spesialenhetens mandat.

³¹ Relatert til rettssikkerhetsgarantier hvor “undersøkelser og etterforskning mot en politiansatt gjennomføres i overensstemmelse med god påtaleskikk og rettssystemets vanlige virkemåte (*Et ansvarlig politi* 2009: 26).

³² Relatert til saksbehandlingstiden.

5 POLITIINSTRUKSENS BEGRENSNINGER

De begrensningene som kan tenkes å påvirke rapporteringsplikten kommer til syne allerede i utformingen og formuleringen av politiinstruksen. Rammene for hva rapporteringsplikten omfatter dannes i den skriftlige formuleringen, men selve utførelsen og tolkningen av dette i praksis synes motstridende og vanskelig. Den tolkning og utøvelse av skjønn som et regelverk forutsetter kan medføre ulik praksis.

I det følgende vil jeg se nærmere på de begrensninger jeg mener formuleringen av rapporteringsplikten kan medføre, og hvordan de uttrykkes i utøvelsen av den. I denne sammenhengen ønsker jeg innledningsvis å se nærmere på politiinstruksens historie og hvilke forutsetninger som har dannet grunnlaget for formuleringen av den. Jeg vil knytte dette opp mot dagens relevans, og hvilke mulige konsekvenser formuleringen har for rapporteringsplikten slik den synes utøvd i praksis ved at den er individorientert på tjenestenivå, og fokusert på straffesporet.

Bestemmelsen om rapporteringsplikt i politi og påtalemyndighet angis i påtaleinstruksen § 34-5 annet ledd: “Får en embets- eller tjenestemann i politiet eller påtalemyndigheten mistanke om at en annen ansatt har begått en straffbar handling i tjenesten, skal Spesialenheten straks varsles, med mindre forholdet er eller kan ventes avgjort ved forenklet forelegg, eller skal behandles av Politiets sikkerhetstjeneste” (*Et ansvarlig politi*, 2009: 56).

Jeg velger å se på rapporteringsplikten slik den er formulert i politiinstruksen § 6-3 siden det er dette regelverk som direkte styrer politiets tjenestehandlinger, og hva politiansatte forventes å gjøre dersom man får mistanke om straffbart forhold.

5.1 Bakgrunnen for politiinstruksen

I beskrivelsen av rapporteringspliktens utforming synes det relevant å se bakgrunnen for dagens politiinstruks. Å se nærmere på etableringen og revideringen av politiinstruksen kan gi en bedre forståelse rundt vanskeligheten med å finne passende formuleringer som omfavner

det meste. Spesielt gjelder dette formuleringen av rapporteringsplikten handlinger og det som synes som en utfordring å favne “de riktige” handlingene.

Den historiske bakgrunnen til politiinstruksen strekker seg tilbake til nedsettelsen av en komité for utarbeidelse av politiloven i 1912 og frem til Ragnar Auglends utkast til ny politiinstruks i 1988 med etterfølgende revidering av politiinstruksen i 1990. Etter fastsettelsen av politi-instruksen³³ i 1920 har den blitt endret fem ganger forårsaket av lovendringer, og da har det vært endringer eller opphevelse av enkeltbestemmelser. Til dette påpeker Auglend at: “Det har altså ikke vært foretatt noen samlet vurdering eller gjennomgang av instruksen med sikte på en mer omfattende revisjon”, ikke før revideringen av den gjeldende politi-instruksen og utkastet til ny politiinstruks som kom i 1988 (Auglend, 1988: 26).

5.1.1 En felles tjenesteinstruks

Behovet for en felles instruks for regulering av politiets tjenesteutøvelse ble først påpekt av Politilovkomitéen i 1914. I deres innstilling med utkast til en politilov slår de fast at det “ikke eksisterte noen ‘politiinstruksjon’ for hele riket, med en offisiell fastsettelse av politiets plikter og måten disse skulle utføres på” (Auglend, 1988: 21). På den tiden var det i større grad enn i dag et bredere spenn av politirelaterte oppgaver som dagens forvaltning nå mer eller mindre har ansvar for³⁴, og de tjenestereguleringene som eksisterte var det de lokale politisjefene som hadde utformet til sine ansatte. Komitéen mente at rammen for en alminnelig politiinstruks burde inneholde “bestemmelser av grunnleggende og allmenn karakter, som vedrørte tjenesten på landsbasis” (Auglend, 1988: 22). Dette ville medføre at politiet fattet bestemmelser “med størst mulig kyndighet”, det ville være større grad av autoritet enn om bestemmelsene ble fattet lokalt, og man ville få en mer “ensartet utførelse av ensartede tjenesteplikter” (ibid).

På bakgrunn av dette forslaget nedsatte Justisdepartementet i 1915 en politiinstrukskomité som fremla et utkast til politi-instruksen allerede året etter. De innleder med samme konklusjon som politilovkomitéen av 1912 at “det tjeneste- og samfunnsmessig uholdbare i,

³³ Betegnelsen "politi-instruksen" er den betegnelsen regelverket hadde frem til revideringen i 1990, se Alminnelig instruks for rikets polititjenestemenn (politi-instruksen) av 5. mars 1971. Jeg velger å benytte betegnelsen "politi-instruksen" for regelverket frem til 1990, og "politiinstruksen" for regelverket etter 1990 for skille mellom disse to.

³⁴ Til tross for dagens forvaltningsorgan ser man også i dag at politiet fremdeles har såkalte ”serviceoppdrag” og ”restoppgaver”, se Finstad 2000.

at man ikke hadde noen alminnelige forskrifter om tjenesteutførelsen av landsomfattende karakter, men bare lokale ordreverk, som varierte meget med hensyn til innhold, form og utførlighet” (Auglend, 1988: 23). Målsettingen var en instruks som i noen grad kunne virke som en håndbok for politiet, og derfor behandlet de viktigste tjenesteområdene (Auglend, 1988: 25). 6. februar 1920 ble alminnelig instruks for rikets polititjenestemenn iverksatt, og med den hadde man fått en felles tjenestebeskrivelse for landets polititjenestemenn.

5.1.2 Politi-instruksens innhold og kvalitet

Formålet med den nye tjenesteinstruksen var, som tidligere nevnt, å samle alle de politirelaterte tjenestehandlingene i en nasjonal fellesinstruks for politiet.

Politiinstrukskomitéen mente at tjenesteforskriften burde inneholde hovedtema som alminnelige regler for tjenesteutførelsen, forskrifter om politiets ledelse, og forskrifter om politiets administrasjon og forretningsorden (Auglend, 1988: 23). Komitéen kom frem til at det saklige innholdet, det vil si valg av tjenesteområder instruksen skulle regulere, forutsatte hensiktsmessighetshensyn hvor man i tillegg til alminnelige regler for vanlige politigjøremål også tok hensyn til de tilfeller som erfaringsmessig kunne skape tvil. (Auglend, 1988: 24). Et ønsket mål med instruksen var at den skulle gi rettledning og støtte, selv i de tilfeller der den ikke var direkte anvendelig, som en håndbok for politiet (ibid: 24 – 25).

Auglends grunnlag for revidering var politi-instruksen av 1971: Et resultat av fem endringer etter dens opprinnelse i 1920. Ifølge han er den saklige rammen i utgangspunktet uforenlig med de forutsetningene som komitéen og Justisdepartementet uttrykte under forarbeidet med et ønske om en praktisk og rimelig kortfattet håndbok “for den tjenestelige hverdag” (Auglend, 1988: 37). Dette kan forklares med at instruksen var preget av en daværende sporadisk og mangelfull lovgivning som gjorde det nødvendig med en detaljregulering av visse “atypiske” tema, og en lite utbygd offentlig forvaltning som medførte en rolle som “statsmaktens ‘altnuligmann’, som ivaretok og gjennomførte de mange offentlige gjøremål som ikke ved lov eller forskrift var tillagt annen myndighet” (ibid). Auglend ser den samfunnsendring og -utvikling som har pågått siden da som en årsak til at den gjeldende instruksen hadde blitt på visse punkter overflødig og uaktuell, og rett og slett foreldet. Selve regelsettet ble oppfattet som uoversiktlig og fragmentarisk som følge av det betydelige antall

paragrafer³⁵ og vide rammer for tjenesteinnholdet. Dette gjorde den praktisk lite anvendelig og til dels utilgjengelig for tjenestemennene den var ment å veilede (Auglend, 1988: 38).

5.1.3 Utkast til en ny politiinstruks

I revisjonsarbeidet til Auglend listet han opp en rekke krav om det saklige innholdet og rammen rundt den da gjeldende politi-instruksen. Innledningsvis tar han for seg betegnelsen "instruks" som kan ha forskjellig betydning og innhold. Han skriver at:

Her vil begrepet bli brukt som betegnelse på direktiver, rettet innad og nedad i organisasjonen. Det vil altså si regler som har tjenestemennene som adressat, og som gir forholdsnormer for hvorledes disse skal bruke den kompetanse de er tildelt. For øvrig er det tale om bestemmelser gitt av overordnet myndighet, fortrinnsvis av den sentrale forvaltning (Auglend, 1988: 11).

Ved fastsettelse av den saklige rammen for en politiinstruks som angir de konkrete bestemmelsene og tema den skal inneholde, bør hovedtyngden legges på den kvalitative siden ved politioppgavene. Det vil si de allmenne eller prinsipielle reglene, og de praktiske oppgavene av mer grunnleggende karakter som de *egentlige* og *primære* politioppgavene, de oppgavene som ligger i polititjenestens "natur" (Auglend, 1988: 31 – 32). I valg av de "alminnelige" temaer og bestemmelser som politiinstruksen skal inneholde vektlegges det praktiske aspektet hvor instruksen bør inneholde bestemmelser av allmenn betydning for utførelsen av den daglige tjenesten uavhengig av oppgavens innhold. Den bør heller ikke "dobbelbehandle" tema som reguleres i andre regelverk. Auglend skisserer innholdet til en politiinstruks sammenfatningsvis slik:

Etter dette bør således en alminnelig politiinstruks primært inneholde grunnleggende regler om politivirksomhetens mål, samt om politiets oppgaver og midler, herunder grunnprinsipper for valg av middel. Videre bør den gi regler for tjenestemennenes forhold og opptreden. Dessuten alminnelige bestemmelser for tjenesteutførelsen, og da systematisert etter målstrukturen i politiets virksomhetsplanlegging, nemlig vern om samfunnsinteresser, fellesgoder og enkeltindivider (orden/sikkerhetsfunksjon), lovlidighet (straffeforfølgings-/etterforskningsfunksjon) og publikumsservice (hjelp- og servicefunksjon) og politiets forhold til andre offentlige myndigheter (bistandsfunksjon) (Auglend, 1988: 33).

³⁵ Politi-instruksen av 1957 hadde 137 paragrafer med underordnede avsnitt, Politi-instruksen av 1971 hadde 126.

Den saklige rammen og systematikk som Auglend skisserer ovenfor vil kunne tilfredsstillende praktiske og prinsipielle krav som vil gi et logisk oppbygget og pedagogisk hensiktsmessig regelverk preget av en mer helhetlig fremstilling. Med dette vil man få et tjenestereglement hvor myndighetene er "de primære adressater", hvilket også påpekes i presiseringen av begrepet "instruks" ovenfor. For å understreke dette foreslår Auglend dermed å endre den formelle tittelen på Politiinstruksen til Alminnelig tjenesteinstruks for politiet (ibid).

5.1.4 Omformulering av rapporteringsplikts handlinger

Den historiske bakgrunnen til politiinstruksen viser en instruks preget av allsidighet i forhold til de handlinger som defineres som politihandlinger. Samfunnsendringen og -utviklingen medførte i 1988 en revidering av det regelverk som har vært mer eller mindre konstant siden politiinstruksen ble innført. Instruksene utgjør et overveiende flertall i det regelverk som regulerer politiet og deres gjøremål, og med unntak av politiinstruksen er samtlige gitt i etterkrigstiden (Auglend, 1988: 12).

En av de paragrafene som ble gjenstand for Auglends revidering er det som omfatter politiets rapporteringsplikt. I politi-instruksen av 1920³⁶ er denne formulert under *II. Politiets ledelse. e). Forskjellige subordinasjonsbestemmelser. § 21* angir at:

Kommer politimann til kunnskap om, at en annen politimann har gjort sig skyldig i en *forgåelse* [min utheving] i tjenesten, skal han uten ophold melde dette for sin nærmeste foresatte. Enhver politimann er på forlangende av sin foresatte pliktig til å gi forklaring om andre politimenns forhold, dersom han da ikke er fritatt efter § 176 i straffeloven (*Politi-instruksen* av 6. februar 1920 § 21).

Augland påpeker at subordinasjonsbestemmelsen som foreskriver denne rapporteringsplikten for polititjenestemenn som kommer til kunnskap om kollegers *forgåelser* i tjenesten er relevant i instruksen, men at dette er et tema som er både praktisk og prinsipielt vanskelig. I tillegg bør det sees i sammenheng med etableringen av kommisjonsordningen for etterforskning av straffbare handlinger politiet har utøvet i tjenesten (Auglend, 1988: 54).

Auglend og arbeidsgruppen³⁷ så et reelt behov for en rapporteringsplikt slik den fremsto i det daværende regelverk. Til tross for at de tok høyde for at en slik plikt alene ikke er tilstrekkelig

³⁶ Rapporteringsplikten slik den er formulert i §21 i politi-instruksen av 1920 har til tross for endringer i 1923, 1927, 1958 og 1971 vært uendret frem til 1990 (Auglend, 1988: 26). I følge politiinstruksen av 1971 har det i tillegg vært endringer i 1951, og det angis 1957 hvor Augland angir 1958. (Politiinstruksen av 1971).

for å kunne gi en “god/positiv korpsånd og høy moralsk standard for de ansatte”, fremhevet de likevel at rapporteringsplikten kunne “bidra til å befeste og høye den etiske standard og dessuten utvikle større selvdisciplin” (Auglend, 1988: 203). Videre argumenterer han for å benytte betegnelsen "straffbar handling" fremfor "forgåelser" fordi sistnevnte betegnelse hadde for vide rammer hvor samtlige handlinger av mer eller mindre “grovere art” falt inn under betegnelsen. En slik rapportering vil kunne virke “forsurende på samarbeidet og motvirke den økede selvdisciplin og internkontroll man egentlig ønsker” (Auglend, 1988: 204). Til tross for at Augland påpeker at samfunnsmessige hensyn taler til fordel for en vid rapporteringsplikt som "forgåelser" representerer, mener han at det av tjenestemessige og kollegiale grunner bør begrenses til lovbrudd begått av andre polititjenestemenn i tjenesten og derfor foreslår en endring fra "forgåelser" til "straffbare handlinger" (Auglend, 1988: 203). I politiinstruksen av 1990 er det imidlertid betegnelsen "ulovlig handling" som angir den type handling som skal rapporteres (Politiinstruksen av 22. juni 1990 §6-3).

5.2 Rammene for rapporteringsplikten

Politiinstruksens historietutvikling synliggjør etter mitt syn en type usikkerhet når det gjelder hvilke tjenestehandlinger den skal ramme. Regelverket var preget av vide rammer for å favne de ulike situasjonene en polititjenestemann kunne møte i utførelsen av tjenesten sin, og i møtet med samfunnet ble dette tydelig i de ulike håndteringene av uensartede situasjoner.

I den nye politiinstruksen av 1990 fikk rapporteringsplikten en ny formulering og skjerping av type handling som skulle rapporteres, samt en presisering av det kollegiale fellesskapet.

Rapporteringsplikten formuleres ved at “dersom en politimann kommer til kunnskap om at en annen politimann har begått en ulovlig handling i tjenesten, skal han uten opphold melde dette til sin foresatte”. Videre angir den at “enhver politimann er på forlangende av sin foresatte pliktig til å gi forklaring om andre politimenns forhold, med mindre bestemmelsene om fritak for vitneplikt i straffeprosessloven³⁸ kan påberopes” (Politiinstruksen § 6-3). I dette pålegges hver enkelt polititjenestemann først å melde fra til overordnede om en kollegas ulovlige handlinger i tjenesten, deretter plikter de å avgi forklaring om kollegers forhold på forlangende av sin overordnede. I selve formuleringen av denne bestemmelsen medfører dette

³⁷ Justisdepartementet oppnevnte “en konsultativ og rådgivende arbeidsgruppe” i forbindelse med Auglends revisjonsarbeid, se Auglend 1988: 5)

³⁸ LOV-1981-05-22-25 Lov om rettergangsmåten i straffesaker (Straffeprosessloven).

en rekke begrensninger i utøvelsen av rapporteringsplikten, og dette kan problematiseres i flere situasjoner.

I det følgende angis de rammene som settes for rapporteringsplikten og hvilke konsekvenser disse har i den praktiske utførelsen. Argumentasjonen følger av den type usikkerhet som hele veien har fulgt utviklingen til dagens politiinstruks, og slik formuleringen står i dag medfører dette i mange tilfeller en diffus forestilling av hva rapporteringsplikten virkelig gjelder.

5.2.1 Individ fremfor struktur

Formålet med kontroll av politiet er “å forhindre avvik fra det som er ønsket og / eller akseptert”, og dette gjelder uønsket avvik fra “det gode politiarbeid” (*Et ansvarlig politi*, 2009: 24). I mange tilfeller forbindes “det gode politiarbeid” med de tjenestehandlinger som utføres av de enkelte polititjenestemenn, og med dette blir det dermed disse enkeltindividene som blir pålagt denne kontrollen. *Et ansvarlig politi* viser til at et mål med kontrollen av politiet er å ansvarliggjøre politiet hvor de forplikter seg overfor samfunnet til en profesjonell selvregulering som er i samsvar med de retningslinjer som angir politiets samfunnsmandat (*Et ansvarlig politi*, 2009: 30). Dette er et mål som representerer en endring i kontrollen av politiet som medfører økt ansvar ikke bare hos de enkelte polititjenestemenn, men også for politiet som organisasjon. Slik rapporteringsplikten er formulert er målet for rapporteringen de handlingene som begås av de enkelte polititjenestemenn, men ikke de handlingene som forekommer på strukturnivå lokalt i politidistriktet. Dette problematiseres i møtet med det synet på kontrollen ved å ansvarliggjøre politiet, og det understrekes at hvis man bare er ute etter å “ta” enkeltpersonene, “risikerer man å miste fokus på systemfeil og behovet for forbedringer i politiorganisasjonen” (*Et ansvarlig politi*, 2009: 31). Et ensidig fokus på de “råtne eplene” blir et fokus på symptomer, men et fokus på den “råtne eplekassen” medfører et mer rettet fokus mot årsaker i organisasjon, ledelse og arbeidskulturer. Videre står det at “vekten på ansvarliggjøring av politiet og arbeidet for økt kvalitet i politiarbeidet innebærer at fokus dreies fra den ‘gammeldage’ troen på at endringer for det meste skjer ved å fjerne ‘råtne epler’ og til organisasjonsendringer der det handler om å reparere eplekassen” (ibid). Å dreie fokus fra individ til struktur medfører en viktig debatt rundt det som kan betegnes som “samfunnets egentlige problem”. Viktigheten av å plassere ansvaret gjør det mulig å luke ut de feilaktige holdningene som synes å eksisterer rundt politiets handlinger. Selvfølgelig er det hvert sitt ansvar for de handlinger man gjør, men i mange tilfeller er det situasjonsbetont

hvor handlingen har sitt utspring. Ved å se på Spesialenhetens bruk av foretaksstraff og de ulovlige og kritikkverdige³⁹ handlingene som forekommer på organisasjonsnivå, kan det argumenteres for en endring i samfunnet som Rapporteringsplikten ikke tar høyde for. Bruk av foretaksstraff vil bli nærmere gjennomgått i kapittel 6 om Rapporteringspliktens handlinger.

Når rapporteringsplikten angir enkelte polititjenestemenns ulovlige handlinger i tjenesten som sitt fokus, pålegger den også veldig mye ansvar når den angir at det er hver enkelt polititjenestemenns ansvar å si ifra om slike forhold hos kolleger. Flere av etterforskerne påpeker dette, og en av dem sier at “rapporteringsplikten går jo på enkelttjenestemann”, og “... den er belastende for den enkelte, nettopp fordi man står alene med ansvaret”. Det ansvaret man har i defineringen av hva den enkelte handlingen betyr kan medføre diffuse konsekvenser for den polititjenestemannen som har observert den, og videre usikkerhet rundt hva neste skritt bør være. En etterforsker skisserte en type løsning hvor de enkelte polititjenestemennene kunne henvende seg direkte⁴⁰ til Spesialenheten og rådføre seg om tvilstilfeller uten at det nødvendigvis burde bli noen form for konsekvenser av det. Slik jeg tolker dette kan man se for seg en forenkling av den vurderingen hver polititjenestemann må gjøre hvor de kan henvende seg til en nøytral tredjepart med spisskompetanse i å gjøre slike vurderinger. I tillegg vil ansvaret på hver enkelt minimaliseres.

Videre problematiserer flere av etterforskerne det faktum at det er de enkelte polititjenestemenn som foretar vurderingen av den handlingen de observerer, og en etterforsker betegner dette som “en subjektiv vurdering”. I dette ligger det faktum at disse vurderingene vil være person- og erfaringsavhengig, og ikke minst preget av den situasjonen handlingen forekommer i. Den erfaring man har innen politiet synes å påvirke den vurderingen man foretar, og man ser at det er mer yngre polititjenestemenn som rapporterer enn eldre.

5.2.2 Tjenestenivå fremfor ledelsesnivå

Politiinstruksen angir at det er en polititjenestemann som plikter å melde en annen polititjenestemann som begår ulovlige handlinger i tjenesten til sine foresatte. Med dette

³⁹ Bruk av foretaksstraff forekommer i tilfeller hvor straffebestemmelsen er overtrådt, men ingen enkeltpersoner kan straffes, for nærmere beskrivelse se Årsrapport 2009.

⁴⁰ Rapporteringen går i hovedsak tjenesteveien hos politiet. For nærmere gjennomgang av dette se kapittel 9.

pålegges rapporteringsplikten på tjenestenivå fremfor ledelsesnivå, og det ansvaret som pålegges enkeltindivider understrekes også ytterligere her. En etterforsker uttaler om dette at “rapporteringsplikten går jo på enkelttjenestemann, den går på bakkenivå”. *Et ansvarlig politi* viser til at endringen i fokus fra "de råtne eplene" til den "råtne eplekassen" er å dreie fokuset på ledelsesutfordringene og “hvorfør organisasjonen tillater at noen får mulighet til å bli ‘råtne epler’” (*Et ansvarlig politi*, 2009: 31). Videre understrekes lederansvaret i ansvarliggjøring av politiet ved at “nyere forskning understreker at god ledelse på alle nivåer i politiet er avgjørende for tjenesteutøvelsens kvalitet” (*Et ansvarlig politi*, 2009: 34). Dette blir også bekreftet av en etterforsker som sier “nettopp fordi man står alene med ansvaret, det er ingen på ledernivå som tar den børen, men det er jeg som melder fra som får ansvaret”. Dette viser at et større fokus på ledelsens ansvar i rapporteringsplikten er en viktig forutsetning som påvirker i en positiv retning. Ved å fordele det ansvar og press som pålegges enkelte på tjenestenivå i politiet vil det gjøre at det blir enklere for en polititjenestemann å melde fra om de handlingene som rapporteringsplikten pålegger å gjøre.

5.2.3 Fokus på straffesporet

Politiinstruksen angir spesifikt at rapporteringsplikten gjelder ulovlige handlinger begått i tjenesten, og dermed angir det strafferettslige sporet for veien videre. Det er også denne veien som fører til at Spesialenheten iverksetter etterforskning. Dette kan medføre at fokus rettes mot både på den som rapporterer og den som blir rapportert, og begge parter kan føle dette ubehagelig. En av etterforskerne sier at det er de konkrete sakene hvor “det gjelder soleklart straffbare forhold” som rapporteringsplikten fanger opp, og i sammenheng med de fokusendringer og formål ved kontrollen som *Et ansvarlig politi* angir er dette helt klart ikke i samsvar med disse. Som tidligere nevnt følger ikke rapporteringspliktens intensjoner helt den dreiningen av holdninger som *Et ansvarlig politi* viser til, og formålet med fokusskifte fra individ til struktur utydeliggjøres med et regelverk som ligger på individnivå.

Med et for stort ensidig fokus på det strafferettslige er det stor sannsynlighet for at de handlinger som befinner seg i grenseland mellom det lovlige og ulovlige fort kan falle gjennom. Tilfeller av kritikkverdige handlinger som burde komme til kunnskap for andre enn de det gjelder faller gjerne utenfor dette begrensede området. Dette er gjerne handlinger som det burde rettes mer søkelys på siden dette er de handlinger som forekommer mest, og som bedre kan bidra til den erfaringslæringen politiet kan dra nytte av.

5.3 Rapporteringsplikten tvetydighet

I de rammene hvor rapporteringsplikten utøves kommer det til syne en tydelig begrensning i handlingsrommet som polititjenestemennene har. Det ansvaret som blir pålagt enkeltindivider på tjenestenivå gjør at denne plikten føles tyngende og vanskelig gjennomførbar for mange av polititjenestemennene. Den tvetydigheten som kan skimtes i formuleringen problematiserer dette ytterligere, og blir et uttrykk for rapporteringsplikten altfor snevre og diffuse fremtoning hvor man får en rapporteringsplikt preget av usikkerhet, uvitenhet og likegyldighet.

5.3.1 Å rapportere hva?

Rapporteringsplikten angir tydelig at det er de ulovlige handlingene som er dens mål, men hva er en ulovlig handling? Grensedragningen synes uklar, og i praksis medfører de ulike praksis blant de forskjellige distriktene og tjenestemennene. Til tross for helt klare forestillinger om hva som er ulovlige handlinger, medfører det samfunnsmandat politiet er ilagt at de kan utøve makt på et helt annet nivå enn resten av befolkningen, og det hersker usikkerhet både blant publikum og politi hvor grensene går. En etterforsker sier at “jeg tror ikke alle vet hva den faktisk omhandler da. Hva er å rapportere? Er det når man ser at noe straffbart har skjedd, men hvem skal gjøre vurderinger av det straffbare?” Uklarheten rundt hva man egentlig skal rapportere kan medføre at en stor andel av polititjenestemennene velger å la være å rapportere en hendelse, nettopp fordi de ikke vet hva det er de egentlig har observert, i tillegg til at de må gjøre en vurdering og definering på eget grunnlag.

5.3.2 Rapporteringsplikten polariserende effekt

Politiinstruksen §6-3 er delt i to bestemmelser. Den første delen angir det kollegiale forholdet innad i politiet hvor den enkelte skal bidra til den etiske standard og den faglige dyktighet, samt også “yte sitt bidrag til at det indre samarbeid blir så godt som mulig” (Politiinstruksen §6-3 første ledd). På spørsmål hvordan etterforskeren synes rapporteringsplikten rapporteringsplikten fanger opp de riktige problemene, påpeker etterforskeren at de to avsnittene samsvarer dårlig:

Det er ikke samsvar mellom de to avsnittene der. For den indre kollegiale forhold, det er vanskelig hvis man da føler at de man samarbeider med mens du er ute etter å se om

man begår straffbare handlinger, eller kritikkverdige handlinger. Kan være vanskelig å kombinere de to der.

Den dobbeltrollen en polititjenestemann har ved å være på den ene siden en god kollega, mens på den andre siden "den overvåkende kollega" gjør at en rapporteringsplikt kan oppleves som tyngende. Dette bekreftes videre av en annen etterforsker som sier at " min egen erfaring da, den er belastende, for den enkelte hvor det er personlig dilemma man kommer i da, at hvis jeg anmelder dette". I tillegg forteller etterforskeren at formuleringen av rapporteringsplikten blir betegnet som en "sladderparagraf" hvor det blir "mer at man sladrer, at man skal sladre på hverandre".

Som tidligere nevnt argumenterte Auglend for å endre betegnelsen "forgåelse" til "straffbar handling" i politiinstruksen for å blant annet forhindre at en slik rapportering ville være "forsurende" på det kollegiale samarbeid. Denne intensjonen synes å ha kommet noe til kort da det tyder på at rapporteringsplikten fremdeles oppleves som vanskelig i det kollegiale fellesskapet, til tross for mulig ulovlige handlinger som utføres.

5.4 En mulig årsak til revidering

Endringen av politiinstruksen kom i 1990, og man kan argumentere for at denne var et mer eller mindre direkte resultat av politivoldsaken i Bergen på 70- og 80-tallet. Opprettelsen av SEFO skjedde forut for endringen, og det kom i kjølvannet av politivoldsaken i Bergen. Justisdepartementet hadde gått inn for "settepoliti- og statsadvokatmodellen", men med den voldsomme debatten og de høylytte innsigelsene mot at politiet skulle etterforske seg selv, førte til en endring til kommisjonsmodellen hvor det uhildede organet kom inn på etterforskningsstadiet. I samme periode gjennomførte Auglend sin revidering av politiinstruksen som samlet alle de politirelaterte tjenestehandlingene i en felles instruks for hele politietaten. I en tid med voldsom kritikk mot politiet og deres utøvelse av tjeneste er det tydelig at det var et sterkt behov for en skjerping av det regelverket som styrte politiets tjenesteutøvelse.

5.4.1 Bakgrunnen for politivoldsaken i Bergen

For kort å beskrive hendelsesforløpet i denne saken som varte i over 20 år, så startet den med en undersøkelse om ulovlig vold i Bergen som ble utført av Gunnar Nordhus og Edvard Vogt i en 18 måneders periode fra 1973 til 1974. Det viste seg at de måtte revidere den opprinnelige spørreundersøkelsen etter at de innledende undersøkelsene viste at den ulovlige volden også omfattet vold utført av politiet. Til tross for en rekke voldsutøvelser i undersøkelsen ble “praktisk talt all interesse samlet (...) om den delen av den antatt ulovlige volden som hadde politifolk som gjerningsmenn. Det var også bare på dette punktet at undersøkelsen ble angrepet – i første rekke av politiet og dem som sto på deres side i debatten” (Bratholm, 1999: 15).

På grunn av den sterke kritikken ble det opprettet en granskningsgruppe i 1981 som skulle granske undersøkelsen, og spesielt delen om politivold i tillegg til et par andre mindre undersøkelser⁴¹ som berørte ulovlig vold fra politiets side. I deres utredning “Politivoldsrapporten” som forelå i 1982 fremgikk det at undersøkelsen var utført tilfredsstillende og var et viktig bidrag (Bratholm, 2003: 181). Til tross for at granskningsrapporten fikk støtte flere hold, som f.eks. justisministeren og riksadvokaten, var det imidlertid et flertall i politiet med Bergen Politilag og Norsk Politiforbund⁴² som var sterkt kritiske. Bratholm påpeker at: “Ved disse reaksjonene fra fremtredende politihold var grunnlaget til stede for den tragiske utviklingen saken fikk – med grove krenkelser av rettssikkerheten og forsknings- og ytringsfriheten (Bratholm, 2003: 182).

Etter dette gjennomførte Nordhus og Vogt en ny undersøkelse om maktovergrep i Bergen, denne gang med bistand fra Bratholm som hadde vært med i granskningsgruppen av den første undersøkelsen. Undersøkelsen som ble gjennomført i perioden 1980 til 1986 kom frem til at politivolden i Bergen var uforandret, og Bratholm påpeker at: “Undersøkelsen etterlater inntrykket av et politi preget av en kriminell subkultur og meget mangelfull styring” (Bratholm, 2003: 183). Dette nye materialet medførte at riksadvokaten bestemte at Oslo-politiet skulle etterforske påstandene om maktovergrep i Bergen-politiet, og som resulterte i at 367 av 368 saker ble henlagt, de fleste som intet straffbart forhold. I praksis betydde dette at det var ansett som bevist at de mistenkte var uskyldige (Bratholm, 2003: 184).

⁴¹ Bratholm (1999) viser til undersøkelser gjennomført av Sverre Tønnesen og Liv Finstad og Anne Lise Gjetvik, for nærmere beskrivelser av disse se Bratholm, 1999: 16 – 17).

⁴² I dag Politiets fellesforbund.

Videre fulgte en rekke av påstander, etterforskning og rettssaker rundt de involverte i begge undersøkelsene, politivoldsgranskningen og etterforskningen av Bergenspolitiet. Den endelige avslutningen kom med en frifinnelse i Høyesterett i 1998 av de som ble dømt for falsk forklaring i etterforskningen av Bergenspolitiet⁴³ og en senere tildelt erstatning, samt forlik med staten og erstatning til Nordhus og Vogt i 2002 (Bratholm, 2003: 195 – 196).

5.4.2 Konsekvensene av politivoldsaken i Bergen

Denne saken viser at den tillit som ble tillagt politiet og deres historie medførte at samfunnet med oponionen, media og rettsvesenet utviste større tiltro til politiet enn ofrene, forskerne og akademiske ansatte. En slik "blind tillit" har i ettertid skapt et dårlig rykte rundt politiet som etterforsker seg selv, og deres tjenesteutøvelse utsettes for en konstant kritikk. Vel og merke er dette tilfellet et ekstremt tilfelle, og den håndtering man så i det offentlige hører sjeldenheten til. Debatten rundt kontrollen av politiet og deres tjenesteutøvelse kom på banen i kjølvannet av politivoldsaken, og i samme periode ser man også at revurderingen av politiets regelverk for tjenesteutøvelse gjennomgikk en omfattende endring. Her kan det også argumenteres for en sammenheng med den tidligere diskuterte omformuleringen av "forgåelse" til "straffbare handlinger" som en konsekvens av den ulovlige volden som ble utført i Bergen, i hovedsak av enkelte polititjenestemenn. I denne sammenheng kan det synes som at presiseringen av rapporteringsplikten og den omfattende revideringen av politiinstruksen kan sies å være en konsekvens av politivoldsaken og dennes omfattende påvirkning på samfunnet.

⁴³ De såkalte "bumerangsakene", se Bratholm, 1999: 77, og 90 – 100.

6 RAPPORTERINGSPLIKTENS HANDLINGER

I rapporteringsplikts angivelse av hvilke handlinger som rammes, vil begrensningene synliggjøres i den selektive utvelgelsen av de *ulovlige handlingene*. I fokuset på ansvarliggjøringen av politiet presiseres det et læringsbehov blant polititjenestemenn om de kritikkverdige og uheldige hendelsene. Videre vil grensedragninger hvorvidt en handling er ulovlig eller ikke påvirke polititjenestemannens vurdering av en handling.

Utformingen og presiseringen av rapporteringsplikts handlinger viser til den problematiske fortolkningen av disse. Der angis det at det er de *ulovlige handlingene* som de enkelte *polititjenestemennene* begår i *tjenesten* som rammes. Selve formuleringen er allerede diskutert i foregående kapittel, men jeg ønsker her å se nærmere på *hvilke handlinger som faktisk rammes* av denne bestemmelsen, og hva dette betyr i praksis.

6.1 Handlingene som rammes

I en balansegang mellom effektivitet og legalitet er et tilbakevendende spørsmål rundt kontrollen av politiet om *hva kan politiet gjøre og med hvilken rett? Et ansvarlig politi* påpeker at dette spørsmålet er selve kjernen i politiets samfunnsmandat som angir at ”politiet er gitt retten til å utøve makt og myndighet, men har ikke lov til å gjøre det på hvilken som helst måte” (*Et ansvarlig politi*, 2009: 32). Dette samfunnsmandatet er formulert i Politiloven⁴⁴ i Kapittel II. Om utførelsen av polititjenesten, § 6. Alminnelige regler om hvordan polititjenesten skal utføres, samt i Politiinstruksen Annen del. Grunnleggende bestemmelser om utøvelse av politimyndighet, Kap. 3. Politiets virkemidler, § 3-1. Alminnelige regler om politiinngrep, og § 3-2. Politiets bruk av makt.

I politiinstruksen er det *de ulovlige handlingene* som begås i tjenesteutøvelsen som rammes av rapporteringsplikten, og dermed er de handlingene som oftest kommer til kunnskap hos politiet og Spesialenheten. I denne begrensningen av type handlinger vil det dermed være en rekke handlinger som faller utenfor som på lik linje med de ulovlige handlingene burde

⁴⁴ Lov 1995-08-04 nr 53: Lov om politiet (politiloven).

synliggjøres og vurderes av politiet og Spesialenheten⁴⁵. Problemet foreligger med andre ord i at politiinstruksen ikke inneholder klare formuleringer om hvordan politiansatte skal forholde seg til antatt kritikkverdige og uheldige forhold, og disse handlingene kommer i denne sammenheng i bakgrunn for de ulovlige handlingene.

6.1.1 Anmeldte saker til Spesialenheten

Det er de sakene som meldes til Spesialenheten som etterforskerne har kunnskap om, og som dermed kan si noe om hvilke handlinger som rammes i praksis. Dette er handlinger som samfunnet anser som ulovlige, og de utgjør i de fleste tilfeller de handlinger politiet utfører i tjenesten hvor de møter publikum. Til tross for at disse handlingene ikke direkte sier noe om rapporteringsplikten, kan disse likevel fortelle hva slags handlinger som allmennheten anser som beregnet for Spesialenhetens og deres saksportefølje.

I følge Spesialenhetens statistikker er det *grov uforstand i tjeneste (herunder maktbruk), ulovlig maktbruk og brudd på taushetsplikt*⁴⁶ som utgjør flesteparten av de sakene som anmeldes til Spesialenheten. Satt inn i en tabell vises følgende utdrag:

Tabell I: Registrerte saker hos Spesialenheten for politisaker, 2005 – 2010.

	2005 N=807	2006 N=703	2007 N=787	2008 N=644	2009 N=636	2010 N=711
Grov uforstand i tjenesten (herunder også maktbruk):	26 %	13 %	13 %	45 %	49 %	46 %
Ulovlig maktbruk:	22 %	21 %	14 %	12 %	9 %	12 %
Brudd på taushetsplikt:	7 %	6 %	9 %	13 %	9 %	7 %

Kilde: Spesialenhetens statistikk 2007, II: Mottatte saker/anmeldelser 2007. II.3 Antall saker – fordelt etter forholdets art. *Årsrapport 2009*: 19, *Årsrapport 2010*: 19.

⁴⁵ Spesialenhetens saksområder er de straffbare forhold, men Presthus (2009) påpeker den fordel deres kompetanse har på politiets erfaringslæring.

⁴⁶ Deres statistikk fra 2007 er det i tillegg *ulovlig beslag, pågripelse og ransaking, samt dokumentfalsk/falske anmeldelser* som utgjør en stor andel av anmeldte saker. Disse er ikke med i statistikk av 2010, hvor det i stedet kommet *tjenesteunnlatelse* blant den største andelen anmeldte saker.

I Årsrapport 2009 og 2010 presiseres det at de forholdene som registreres er “basert på anmelderens pretensjon om hva slags straffbart forhold som har funnet sted. Når sakene er ferdig etterforsket vil kode for forholdets art kunne bli endret i forbindelse med påtaleavgjørelsen” (Årsrapport 2009: 19, Årsrapport 2010: 19).

Denne tabellen viser hvilke handlinger som utgjør største andel av anmeldelser som Spesialenheten mottar, og gir et kvantitativt bilde av Spesialenhetens saksportefølge.

I *Et ansvarlig politi* angis Spesialenhetens saksområder å være grov uforstand og ulovlig maktbruk som de vanligste forholdene som anmeldes, og til dels også ulovlig beslag (*Et ansvarlig politi*, 2009: 64). Det påpekes også at kategorien grov uforstand inneholder også anmeldelser om ulovlig maktbruk slik at det er noe flytende grenser mellom disse kategoriene hvor det er overlapp. Den største leverandøren av slike anmeldelser kommer på bakgrunn av ordenstjenestens virksomhet, og disse uttrykker dermed deres tjenesteutøvelse og den konflikt de møter (ibid).

I materialet forteller samtlige etterforskere at i avhør av polititjenestemenn som vitner er det handlinger som maktbruk, utilbørlig opptreden, brudd på taushetsplikt, og grov uforstand i tjenesten som utgjør de fleste sakene de etterforsker og gjennomfører avhør i. Den erfaringen etterforskeren har med polititjenestemenn som vitner baserer seg i hovedsak på hele saksporteføljen, det vil si at det er samtlige saker de får, enten Spesialenheten selv innleder etterforskning, fornærmede anmelder direkte, eller anmelder gjennom advokat. En etterforsker forteller:

Altså, så etterforsker vi alt mulig rart, men det kan være en påstand om unødig maktbruk, det kan være påstander om utilbørlig opptreden, hvordan man sier og uttrykker stygge ting til de man håndterer ute. Det kan være tyveri, underslaglignende forhold, underslag av beslag, bruk av narkotika, seksuelle overgrep. Og så har du disse ulykkene, eller de automatiske etterforskningene våres som gjelder celledødsfall, forfølgelse av motorvogn med alvorlig personskaade, skytehendelser hvor politiet har skutt og skadet eller drept noen. Det kan være trafikale forhold, som når man selv kjører bil som kan komme under straffeforfølgelse. Det er egentlig det meste. Brudd på taushetsplikt, noen få tilfeller av korrupsjon, det er ikke mange.

Her listes opp de fleste tilfellene av saker de etterforsker, og gjennomfører avhør i.

Sammenlignet med hva andre etterforskere forteller om de typiske sakene hvor

polititjenestemenn avhøres som vitner, er det stort sett maktbruk som utgjør størstedelen av disse. Og dette blir ytterligere påpekt av en annen etterforsker som forteller om maktbruk at:

“Mesteparten av sakene dreier seg om det. Det er det jeg også oppfatter er hovedmandatet vårt

da, å følge opp hvorvidt politiets maktkritikk er reell”. Med denne uttalelsen uttrykker etterforskeren at deres hovedoppgave er å følge opp hvorvidt kritikken mot politiets maktbruk faktisk er reell, og viser hva som er en hovedoppgave ved kontroll av politiet. Dette blir bekreftet av det innledende samfunnsmandat hvor politiet er gitt retten til å utøve makt i samfunnet, men med visse begrensninger. Dette bekrefter viktigheten av kontroll av politiet for å opprettholde tillit til politiet.

6.1.2 Politiets egne anmeldelser ved rapporteringsplikten

For å kunne si noe om hvor stor andel handlinger som meldes internt, det vil si politiet selv anmelder, til Spesialenheten, viser følgende tabell dette:

Tabell II: Politidistrikt som anmeldere av påtaleavgjorte saker 2005 - 2010, jfr påtaleinstruksen § 34-5 annet ledd⁴⁷.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Antall saker:	35	59	127	79	136	95
%	17 %	9 %	15 %	9 %	14 %	13 %
Totalt:	205	726	863	825	936	744

Kilde: Spesialenhetens statistikk 2007, II: Mottatte saker/anmeldelser 2007. II.3 Antall saker – fordelt etter forholdets art. *Årsrapport 2009*: 19, *Årsrapport 2010*: 19.

I den saksmasse som kommer fra politiet selv er de fleste relatert til tjenestehandlinger med død eller alvorlige skader som utløser en automatisert etterforskning fra Spesialenheten, men det vil også være tjenestehandlinger som vil være antatt ulovlige. Tabellen viser at disse sakene har utgjort under 20 % av anmeldelser til Spesialenheten, og andelen har vært forholdsvis stabil mellom 9 % og 17 %. Når vi ser på tallene viser disse at fra 2005 til 2006 skjer det en nesten firedobling i anmeldelser til Spesialenheten som kan sees i sammenheng med Spesialenhetens oppstart i 2005 og deres etablering som politiets nye kontrollorgan i samfunnet. Likevel fremstår anmeldelsene de siste fem årene som relativt stabile til tross for en tilsynelatende årlig variasjon. Det utføres tusenvis av politirelaterte handlinger i

⁴⁷ Forskrift om ordningen av påtalemyndigheten (Påtaleinstruksen), Kap. 34. Saker som etterforskes av Spesialenheten for politisaker, § 34-5 annet ledd: “Får en embets- eller tjenestemann i politiet eller påtalemyndigheten mistanke om at en annen ansatt har begått en straffbar handling i tjenesten, skal Spesialenheten straks varsles, med mindre forholdet er eller kan ventes å bli avgjort ved forenklet forelegg, eller skal behandles av Politiets sikkerhetstjeneste”.

samfunnet, og de handlingene som meldes til Spesialenheten utgjør kun en liten andel av det totale antallet. Videre sier en av etterforskerne at det er “en liten prosentandel av politifolk som begår straffbare handlinger”.

Et ansvarlig politi viser til at “politiets rutiner og praksis ved innbringelser, pågripelser og bruk av politiarrest er i særlig grad områder der tjenestefeil, sviktende rutiner og ikke fullgod praksis risikerer å føre til alvorlig skade, død og annen betydelig helserisiko for innbrakte og pågrepne” (*Et ansvarlig politi*, 2009: 131). Konflikt mellom politi og publikum oppstår i et spenningsfelt hvor polititjenestemannen og publikum oppfatter situasjonen på forskjellige måter ut fra de respektives ulike ståsteder, og i dette spenningsfeltet kan selv den mest trivielle situasjon eskalere og ende i konflikt (*Et ansvarlig politi*, 2009: 132).

6.1.3 Positive påtaleavgjørelser

Så for å illustrere nøyaktig hvor mye som skal til for at en tjenestehandling er straffbar, kan en gjennomgang av de positive påtaleavgjørelsene vise dette. For til tross for at Spesialenheten velger å ta ut siktelse og prøve saken for retten, er det til syvende og sist retten som avgjør hvorvidt en handling er straffbar eller ikke.

Et tilfelle av nyere dato gjaldt legemskrenkelse og grov uforstand i tjenesten i sammenheng med pågrepelse. En polititjenesteperson⁴⁸ førte sin tjenestehund som ble holdt i bånd frem mot en person og lot hunden bite personen i høyre lår. Pågripelsen fant sted på kanten av en kai og to andre polititjenestepersoner hadde allerede kontroll på den pågrepne da hunden ble sluppet frem. I tingretten ble polititjenestepersonen dømt ved at tiltalte hadde gått ut over grensen for lovlig maktutøvelse etter politiloven § 6 og straffeloven § 48, tredje ledd. Etter rettens syn forelå det ikke en situasjon som tilsa at det kunne benyttes så alvorlig makt, og tiltalte ble idømt en bot på kr. 10.000 (*Årsrapport 2010*: 27).

I et frifinnende eksempel ble en polititjenesteperson ilagt et forelegg for grov uforstand i tjenesten for bruk av håndjern på en 13 år gammel jente. Tjenestehandlingen fant sted i forbindelse med politiets aksjon mot en narkotikasiktet persons bopel hvor trettenåringen satt i håndjern i ca 30 minutter mens politiet ransaket huset. Ved en frifinnelse la tingretten vekt på at politiets behov for oversikt og kontroll på åstedet måtte veie tungt, selv om det ikke er en ønskelig situasjon å bruke håndjern på en så ung person (*Årsrapport 2009*: 27).

⁴⁸ Jeg velger å benytte Spesialenhetens betegnelse ”polititjenesteperson” i beskrivelsen av de positive påtaleavgjørelsene.

Et tilfelle av tjenestehandling som kan være relevant for rapporteringsplikten gjelder et tilfelle av uriktig rapport i hensikt å skaffe en annen uberettiget vinning og grov uforstand i tjenesten blant Spesialenhetens første saker i 2005. Det gjaldt to polititjenestepersoner som tjenestegjorde i UP, og de foretok en gjennomsnittshastighetsmåling på en personbil med en fart på 144 km/t på en strekning hvor fartsgrensen var 100 km/t. De stanset bilen, og oppdaget at det var en kollega. For å unngå førerkortbeslag ble farten skrevet ned til 135 km/t, og det ble utferdiget et forenklet forelegg. Dagen etter meldte den ene av polititjenestepersonene selv fra om forholdet, hvor begge ble siktet for gjeldende forhold og begge erkjente forholdet (*Positive påtaleavgjørelser 2005-2006*, sak nr. 1).

Disse eksemplene viser at selv om Spesialenheten mener det foreligger straffbare forhold og tar ut siktelse, er det ikke alltid de får medhold i retten. Dette bekrefter ytterligere hvor vanskelig det er å angi hva som er de ulovlige handlingene, og hvor grensene trekkes, selv av de som håndterer kontrollen av politiet.

6.2 Den gode tjenestehandling

I spørsmålet om politiets samfunnsmandat *hva kan politiet gjøre og med hvilken rett?* følger også spørsmålet *hva er den gode tjenestehandling?* Dette er et grunnleggende spørsmål i forhold til rapporteringsplikten av de ulovlige handlingene. Det er som samtlige etterforskere påpeker, det handler om *grensedragning*: å vite hvor grensen går for den gode tjenestehandling og den ulovlige tjenestehandling.

Legalitetsprinsippet for politiets handlinger viser til at: “Politietaten er tildelt rollen som statens maktapparat overfor borgeren i fredstid. Dette innebærer at politiet ikke bare har en rett, men også en plikt til å anvende makt overfor borgerne i ordenshåndhevende og kriminalitetsbekjempende øyemed den grad det er nødvendig og forsvarlig” (*Et ansvarlig politi*, 2009: 132). I den daglige skjønnsutøvelse hvor polititjenestemenn baserer sine valg og vurderinger på egne preferanser og erfaringer er den såkalte “maktanvendelsesstigen” som regulerer nivået for maktbruk et godt referansepunkt for dette. Maktanvendelsesstigen eller maktspiralen omformer generelle retningslinjer til allmenn beskrivelse av f.eks.

“lovgivningens bestemmelser om nødvendighet og forholdsmessighet til bestemte situasjoner som må håndteres med godt politiskjønn” (*Et ansvarlig politi*, 2009: 33). I norsk sammenheng er den laveste form for maktbruk politiets tilstedeværelse, og den høyeste formen for maktbruk er skytevåpen (ibid).

6.2.1 Akseptable eller uakseptable handlinger

I grove trekk skilles det mellom de handlingene som polititjenestemenn kan kjenne seg igjen i, og de handlingene som er uakseptable. Et kjent fenomen i Spesialenheten, og som flere av etterforskerne påpeker, er polititjenestemennenes utsagn om ”å bli anmeldt for å gjøre jobben sin”. I slike saker vil polititjenestemenn gjerne ha forståelse hos kolleger for den handlingen de er anmeldt for, og rapporteringsplikten har gjerne liten eller ingen sammenheng med disse. Skille går ved de typiske grove ulovlige handlingene som polititjenestemenn begår.

Underslag, tyveri, seksuelle overgrep og misbruk av stilling for seksuelle tjenester. Flere av etterforskerne forteller om polititjenestemennenes uttrykte frustrasjon og skuffelse over en kollega som hadde begått en slik type ulovlig handling. Dette tyder på at disse handlingene vekker emosjonelle følelser blant kolleger, og undergraver deres forestilling om den gode kollega.

De fleste av sakene som blir anmeldt utgjør hva anmelder mener er grov uforstand i tjenesten og maktbruk. Disse handlingene representerer i store trekk politiets tjenesteutøvelse, og dermed deres rett til å utøve makt på vegne av samfunnet. I etterforskerens beskrivelse av de typiske handlinger de etterforsker og gjennomfører avhør i, så beskriver de maktbruk slik: “Det er, størsteparten så er det maktbruk, anvendelse av maktbruk hvor det har oppstått mindre skader eller større skader. Og den er jo ganske vid den da, for det er alt fra bilforfølgelse til arrestsituasjoner til glattcellesituasjoner” Videre forteller en annen etterforsker at “en ting er makt, men hvis man deler det opp så er det jo at de ikke har grunnlag for å pågripe meg, og hvert fall ikke grunnlag for å ransake meg”. Dette viser at de handlinger som betegnes som maktbruk, og som utgjør den største andelen handlinger som anmeldes til Spesialenheten, er de handlingene som følger av politiets tjenesteutøvelse og som utøves overfor publikum.

En etterforsker hevder at som polititjenestemenn vet de nøyaktig hvor grensen går mellom kritikkverdige og ulovlige handlinger med den kompetansen de har, og de vet hvordan de kan forklare seg deretter. Likevel viser det seg at det er en usikkerhet rundt dette, og dette uttrykkes i de tilfellene som kommer Spesialenheten til kunnskap. I grenseskillet mellom lovlig og ulovlig kan det derfor være vanskelig i skjelve hva den gode tjenestehandling *virkelig* innebærer.

6.2.2 Rollen som polititjenestemann og privat person

Det angis spesifikt at det er ulovlige handlinger som begås i tjenesten som rammes av rapporteringsplikten, ikke de ulovlige handlingene som begås utenfor tjenesten. *Et ansvarlig politi* viser til følgende praksis i dag: “Når et mulig straffbart forhold skjer utenfor tjenesten, skal politidistriktet der vedkommende er ansatt anmode statsadvokaten om å oppnevne et settepolitidistrikt som så etterforsker saken” (*Et ansvarlig politi*, 2009: 57). Det påpekes at Spesialenhetens kompetanse er begrenset til etterforskning og påtale av handlinger begått i tjenesten, og hvorvidt en regelendring bør gjennomføres slik at dette kan også gjelde handlinger utenfor tjenesten også. I diskusjonen rundt argumentene for dette fremhever *Et ansvarlig politi* at:

De hensyn som taler for å utvide Spesialenhetens kompetanse, er for det første at politiet er samme etat på tvers distriktsgrenser. Det vil derfor utad fremstå slik at politiet etterforsker politiet selv om dette skjer ved et annet politidistrikt. I noen tilfeller vil det også være vanskelig å trekke skille mellom i tjeneste og utenfor tjeneste. Dersom man har samme regel for i og utenfor tjeneste, vil tvilstilfellene elimineres. (...) Slike tilfeller forekommer imidlertid relativt sjeldent. At Spesialenheten etterforsker mistanke om straffbart forhold utenfor tjeneste, vil også kunne tilføre enheten verdifull erfaring utover den enheten har i dag har[!], ved at enheten gis oppgaven å etterforske mulige lovbrudd som stort sett vil være av en annen kategori enn det som er enhetens hovedoppgave (*Et ansvarlig politi*, 2009: 123 – 124).

I argumentet mot dette fremheves at formålet med Spesialenhetens opprettelse er å *kontrollere politiets og påtalemyndighetens maktutøvelse* siden disse institusjonene innehar en betydelig myndighet for å ivareta viktige samfunnshensyn. Dermed vil en etterforskning av mulige straffbare forhold begått utenfor tjenesten falle utenfor området som begrunner Spesialenhetens opprettelse. I tillegg kunne det oppfattes som uttrykk for en generell mistillit til politiets integritet om ikke etaten kunne betros etterforskning av tjenestemenn i samme etat, og kunne dermed skape et ufortjent negativt bilde av politiet (*Et ansvarlig politi*, 2009: 124). I denne diskusjonen hvorvidt Spesialenheten burde få utvidet kompetanseområde til også å gjelde ulovlige hendelser utenfor tjenesten hadde utvalgsmedlemmene ulike syn på, men med knapt overtall falt vurderingen på at det ikke burde gjøres endringer i straffeprosessloven i denne sammenheng (*Et ansvarlig politi*, 2009: 124 – 125).

I denne diskusjonen ligger det til grunn at formålet er å opprettholde tillit til politiet og deres kontrollmekanismer. I den sammenheng burde det kanskje gjøres en vurdering rundt hvilken

tillit som har forrang: å ivareta politiets integritet og tillit ved at de foretar etterforskning mot tjenestemenn selv eller ivareta tillit til kontrollmekanismene og prinsippet om at politiet ikke skal etterforske seg selv.

Den rolle man har som polititjenestemann kan ha en ytterligere konsekvens. En etterforsker nevner at i avhør er det flere av polititjenestemennene som uttrykker at de opplever å bli behandlet strengere enn andre hvor de blir anmeldt for forhold som normalt ikke ville blitt anmeldt. I tilfeller ved skader på materiell ved utrykningskjøring kan politiet bli anmeldt av politidistriktet, mens de som kjører utrykning for brannvesen og ambulanser⁴⁹ ikke blir anmeldt for tilsvarende forhold. Heller ikke privatpersoner som kolliderer blir anmeldt eller bøtelagt til tross for at de ikke har kjørt så varsomt som veitrafikkloven angir. Etterforskeren påpeker likevel at det kan være tilfeldigheter hvorvidt slike saker kommer til Spesialenheten fordi "det er jo opp til politidistriktene å vurdere hvem som skal rapporteres eller ikke". *Et ansvarlig politi* nevner også dette under 5.3.4 Formelle rammer for trafikksaker:

Når ansatte i politiet eller påtalemyndighet har vært involvert i trafikkuhell eller farefulle trafikksituasjoner, skal politimesteren i hvert enkelt tilfelle vurdere om saken skal oversendes Spesialenheten til etterforskning. (...) Er situasjonen den at tilsvarende forhold forøvet av en sivilperson ikke vil gi grunnlag for å åpne etterforskning, bør saken ikke oversendes Spesialenheten (*Et ansvarlig politi*, 2009: 56).

Dette viser den skjønnsbaserte politihverdagen hvor det ikke er bare polititjenestemenn som gjør ulike vurderinger og avgjørelser, men at også ledelsen foretar en rekke skjønnsbaserte avgjørelser hvor det mangler faste rutiner på dette. I tillegg vil ledelsens skjønnsbaserte vurderinger og avgjørelser medføre ulik håndtering av hendelser, og praksis på dette området blir ulikt fra distrikt til distrikt.

6.3 De ulovlige handlingene som kriminalitet

En ulovlig handling er per definisjon en "kriminell" handling. Ved å rette rapporteringsplikten på de ulovlige handlingene medfører dette at disse handlingene trekkes inn i det strafferettslige perspektiv, og dette bekreftes av at rapporteringspliktens handlinger går i straffesporet når de meldes til Spesialenheten. I denne sammenheng er det interessant å se på

⁴⁹ I etterkant av intervjuet ble det i media 26.02.2011 omtalt at en ambulansesjåfør som hadde kjørt ut i grøfta ved en utrykning ble politianmeldt for uaktsom kjøring.

definisjonsprosessen av handlinger som "kriminalitet", og hvordan dette påvirker rapporteringsplikten utøvelse i praksis. Ved å se nærmere på de prosessene som fører til defineringen av en handling som ulovlig, og dermed kriminell, viser hvordan definisjonsprosessen er et resultat av en subjektiv vurdering av handlingen. Og ikke minst en vurdering som preges av en type seleksjon hvor noen handlinger rammes og andre ikke.

6.3.1 Prinsippene for de ulovlige handlingene

Ragnar Hauge viser til at det er sentrale elementer i et lovbrudd som må være til stede for at en handling betegnes som et lovbrudd. I første omgang må det foreligge en handling og en lovbestemmelse som setter straff for handlingen. For at en handling skal fremtre som et lovbrudd bør det i tillegg treffes en beslutning om at handlingen er i strid med lovbestemmelsen, en *håndhevelse* som kobler handlingen og lovbestemmelsen sammen (Hauge, 2001: 11). Til tross for at håndhevelsen ikke er avgjørende for hvorvidt det foreligger et lovbrudd eller ikke, er det håndhevelsen som stadfester om det foreligger et lovbrudd, og denne stadfestelsen har på mange måter større betydning enn selve lovbruddet (ibid). I praksis vil det si at hvis det bare er de to første elementene som foreligger, handling og lovbestemmelse, vil det være snakk om skjulte lovbrudd og lovbrøtere. Ved en håndhevelse blir lovbruddene og lovbrøterne registrert med koblingen mellom bestemmelsen og handlingen (Hauge, 2001: 12).

I spørsmålet rundt klassifikasjonen av de ulovlige handlingene er et sentralt spørsmål "hva som er bestemmende for at visse handlinger er gjort straffbare" (Hauge, 1996: 21). I første omgang er det mulig å gå tilbake til forhistorien bak en lovbestemmelse og den enkelte lovparagraf for å finne ut hva som har påvirket kriminaliseringen av en handling, men Hauge angir tre mer generelle modeller for kriminaliseringsprosessen: *deduksjonsmodellen* hvor en handling er i strid med et overordnet verdi- og normsystem. Med andre ord kan det eksistere fundamentale, universelle rettsprinsipper som mer eller mindre ansees naturgitte (Hauge, 1996: 23). *Harmoniseringsmodellen*, eller konfliktløsningsmodellen tar utgangspunkt i at samfunnet er satt sammen av ulike befolkningsgrupper med ulike verdier og interesser, og målet er å oppnå maksimal harmoni ved at lovgivningen søkes utformet til felles beste for alle (Hauge, 1996: 23 – 24). *Maktmodellen*, eller konfliktmodellen angir et samfunn med motstridende interesser og verdier, og de ulike befolkningsgruppene mer opptatt av å beskytte sine egne interesser og verdier, gjerne på bekostning av andre. Her vil lovgivningen være et

resultat av at de med makt utøver innflytelse på kriminaliseringsprosessen, og dermed blir den et resultat av de eksisterende konflikter og maktforhold i samfunnet (Hauge, 1996: 24). Til tross for disse enkeltstående modellene må en fortolkning og forklaring av samfunnets defineringsprosess av handlinger som lovbrudd sees i sammenheng med atferden, normsystemet og håndhevelsessystemet, og de endringene som har fulgt disse (Hauge, 2001: 13 – 14).

6.3.2 Kategoriseringen av "kriminalitet"

En kjent diskusjon i faget kriminologi er betegnelsene straff og kriminalitet, og hva disse innebærer og medfører. Dette er ikke naturgitte kategorier, men "en av mange måter å kategorisere og reagere på handlinger på" (Høigård, 2006: 13). De handlingene som strider mot en lovbestemmelse tolkes på ulike måter og medfører ulik praksis i håndteringen av disse. Hvis handlingene i tillegg er belagt med straff vil det strafferettslige reaksjonssystemet være en av mange reaksjoner som lovstridige handlinger møtes med. "En vanlig betraktningstype er forestillingen om at først kommer kriminaliteten, deretter kontrollen av kriminaliteten inn. I dette perspektiv blir det omvendt: først kontrollen, deretter kriminaliteten" (ibid).

Nils Christie diskuterer fenomenet "kriminalitet", og spør hva som er de sosiale betingelsene for at uønskede handlinger gis den mening å være kriminelle. Hans poeng er at

Kriminalitet finnes ikke. Handlinger finnes, handlinger som ofte gis forskjellig mening innenfor forskjellige sosiale rammer (...) Utfordringen ligger i å følge handlingenes skjebne gjennom mangfoldet av meninger de kan gis. Spesielt blir det viktig å granske hva som er de sosiale betingelser som oppmuntrer til, eller hindrer, at visse handlinger gis den mening å være kriminalitet (Christie, 2004: 14).

I følge Christie er de ulike situasjonene vidåpne for tolkningsmuligheter, og "kriminalitet finnes ikke før de uønskede handlingene har vært igjennom høyt spesialiserte meningsskapende prosesser" (Christie, 2004: 17 – 18). Kriminalitet formes i samhandling med andre, og deres klassifisering av en handling som kriminalitet avgjør den videre samhandling. I de fleste tilfeller vil det være en samhandling preget av konflikt, hvor handlingen fører til negative konsekvenser.

I det Høigård betegner det som "resultattavlen" ligger en forestilling om hvordan kriminalitet og straff er et resultat av økonomiske, sosiale og kulturelle prosesser i samfunnet hvor

handlinger gis en sosial mening av deltakerne i et samfunn. Den sosiale mening som tilskrives en handling danner grunnlag for hvordan handlingen kategoriseres (Høigård, 2006: 14).

Handlinger treffer ulike vurderinger og kategoriseringer av samfunnets ulike medlemmer, og dermed vil en handling ha ulikt innhold fra sted til sted, fra person til person. Høigård forklarer dette med at:

Mennesker gir sosial mening til sine handlinger, og denne meningen finnes ikke opp på ny og på ny hver gang mennesker utfører handlinger. Handlingers sosiale mening hentes fra et slags lager av forståelsesmåter der tolkningsskjemaene langt på vei allerede ligger ferdig til bruk. Hvilke tolkninger som er gangbare, er i en viss utstrekning gitt av handlingenes sammenheng, *før* den strafferettslige kontroll settes inn. (Høigård, 2006: 15)

I dette perspektivet sees kriminalitet som noe sosialt konstruert, og i møtet med rapporteringsplikten vil de handlingene den rammer preges av den sosiale mening de tillegges. Nils Christie beskriver lovbrutere i all hovedsak som vanlige folk frem til de gjør noe uønsket (Christie, 2003: 168). Høigård betegner lovbrudd som “en egenskap ved handlinger som straffeapparatet kan velge å straffeforfølge eller ikke” (Høigård, 2003: 189).

6.3.3 Rapporteringsplikten handlinger som "kriminalitet"?

Rapporteringsplikten angir de ulovlige handlingene som mål for rapportering, og i denne betegnelsen rommer de klassifiseringer og vurderinger som de ulike polititjenestemennene kan gjøre av handlinger. I spørsmålet om hva som er den gode tjenestehandling og hva som er en ulovlig handling møter hver enkelt polititjenestemann en utfordring som for mange blir i meste laget. Som tidligere nevnt påpeker Christie at:

Handlinger er ikke, de blir, deres mening skapes mens de oppstår. Å klassifisere og evaluere er kjerneaktiviteter for mennesker (...) Kriminalitet er et produkt av historiske, kulturelle, sosiale og mentale prosesser. For alle handlinger, inkludert dem som sees som uønskede, er det mengder av mulige forståelsesmåter (Christie, 2004: 22).

Rapporteringsplikten handlinger må i dette perspektiv sees på som resultat av den vurdering hver enkelt polititjenestemann gjør av den handlingen som blir observert, og betegnelsen ”ulovlig” er kun én av mange betegnelser som på festes til den handling det gjelder. For som Høigård også påpeker er lovstridige handlinger “bare en liten del av de plagsomme, sårende eller farlige handlinger enkeltmennesker begår mot hverandre” (Høigård, 2003: 189).

Politiets tjenesteutøvelse består av mange forskjellige handlinger, og disse handlingene sees i sammenheng med den situasjonen de utføres i, og de personene som tar del i handlingen. Slik sett kan Christies syn på at samme handling tolkes ulikt av ulike mennesker, og i den sammenheng kan tilfeldighetene råde hvilken kategorisering en handling får. Dette gjelder også for politiet i den vurderingen som legges til grunn av kollegers tjenstehandlinger, og det er tilfeldig hvilke av disse handlingene som kategoriseres som ”ulovlig” og dermed ”kriminalitet”. Denne vurderingen gjøres på individnivå og er et resultat av polititjenestemannens forståelse og vurdering av en handling. På den andre siden er et individ en del av en kultur som former en felles forståelseshorisont hvor handlinger sees i sammenheng med den kollektive vurderingen og defineringen som er felles integrert.

7 POLITIETS HÅNDTERING

Forutsetningen for at rapporteringsplikten blir fulgt opp i praksis er at politiet håndhever denne. Selve håndhevelsen formes av de holdninger som eksisterer innad i politiet rundt rapporteringsplikten, først og fremst i videreformidlingen av den tekstlige formuleringen i politiinstruksen. I videreformidlingen av politiinstruksens formuleringer til polititjenestemannens handlinger, vil interaksjonen polititjenestemennene imellom, samt med deres ledere forme rapporteringspliktens praktiske utøvelse. Dette bekreftes av Ekman som viser til tekstenes funksjon for reguleringen av politiets handlinger. Disse danner bakgrunnen for den samhandling politiet tar del i, og Ekman ser dette spesifikt i de relasjonene polititjenestemennene har til tekstene, sjefene, medborgere og kollegene. Alle de ulike relasjonene som polititjenestemenn tar del i daglig danner grunnlag for hvordan de forholder seg til sin tjenesteutøvelse og deres roller i samfunnet (Ekman, 1999: 20 – 21).

Ved å se politiets håndtering av rapporteringsplikten i sammenheng med den påvirkning gruppen har på de holdninger som eksisterer, vil dette kunne vise hvordan deltakelse i en gruppe former polititjenestemannens holdninger til, og utøvelse av rapporteringsplikten. I etableringen av "politi" som en egen gruppe, en egen kultur, blir denne formet allerede i den offentlige definisjonen av rollen som "politi". Den forventning som dannes av politirollen har sin spede begynnelse allerede i de offentlige angitte kvalifikasjonene og mål som Politihøgskolen angir for de ønskede rekruttene til politiets utdanning. De forventninger som stilles allerede før et individ inntre i rollen som "politi" vil være veiledende for hvordan en polititjenestemann ser seg og sin gruppe, og hvordan det offentlige møter politiet. Det er nettopp i møtet mellom den offentlige forventningen fra kolleger og publikum, og polititjenestemennenes egne forventninger, at motstridende syn former videre samhandling og utøvelse av rapporteringsplikt.

7.1 Samfunnets forventninger til politiet

Det stilles ulike krav til politiet og hvordan de utøver sin rolle i samfunnet, og denne forventningen kan oppleves som motstridende og til tider urimelig. De ulike anmeldelsene av polititjenestemenn og deres tjenesteutøvelse er et eksempel hvor publikums forventning til politiet har vært motstridende, og hvor en eller begge parter har følt på den urimelighet de

opplever at situasjonen har medført. I dette krysningpunktet hvor ulike forventninger møtes, tidvis i konflikt med hverandre, vil politiets håndtering av rapporteringsplikten formes og uttrykkes i deres utøvelse og holdninger.

Gunnar Ekman beskriver denne forventningen med at det arbeidet som utføres i politiet må håndtere mange krav fra mange "kravstillere", og i mange tilfeller er disse kravene motstridende. Ekman skiller her mellom de krav som stilles av tekstene som regulerer politiarbeidet, av sjefer, publikum og kolleger⁵⁰(Ekman, 1999: 7 – 8). Dette betegner han som *politiarbeidets mangfold og dilemma* (Ekman, 1999: kap.4). Videre hevder han at i en konflikt situasjon hvor flere krav, eller normer er motstridende, er det de kollegiale normene viktigere å følge enn andre normer pga av den forventede sanksjonen ved ikke å følge normen (Ekman, 1999: 201).

I dette perspektivet kan det være interessant å først se hvilke krav, eller forventninger som samfunnet har til rollen "politi", og videre hvordan denne rollen kan enten opprettholdes eller avkreftes i politiets samhandling med kolleger og publikum. I visse tilfeller kan det være snakk om samhandling med ulike rolledefinisjoner, og som forklaring på konfliktsituasjoner hvor en anmeldelse fra publikum eller en kollega kan være et resultat. I rapporteringspliktens øyemed kan det være snakk om kolleger med ulike syn på sine roller, og utøvelsen av tjenesten. Første møte med rolledefineringsen av "politi" er Politihøgskolens veiledning av politiets rolle i valget av politiets studieretning, og dette er den offentlige rolledefinisjonen for potensielle polititjenestemenn.

7.1.1 Politihøgskolens forventninger

Samfunnet og dets medlemmer har en forventning til politiet og deres utøvelse av sin rolle som "samfunnets beskyttere av individer" og "den legitime kontrollutøveren", og denne forventningen påvirker politiet i deres handlinger og tjenesteutøvelse. Forventningen som stilles til politiet og deres rolle i samfunnet utformes i første omgang i politiets samfunnsmandat og hva de faktisk kan gjøre, men allerede ved angivelsen av "riktige personer" til politiutdannelsen formes en forventning til politiet og deres rolle. Det krav som først og fremst stilles til politiet er krav om den profesjonalitet, fornuft og styrke som ligger i politirollen, og dette fremmes allerede i den innledende fasen i valg av studieretning.

⁵⁰ Ekman benytter betegnelsene "medborgarna" og "andra polis".

Det første møtet med politiets rolleforventning og hva som venter i deres utdanning er de annonsene og reklamene for Politihøgskolen man ser på t-banen og bussen. En tenkt situasjon illustreres med en tekst som “kan du tenke klart der andre tanker låser seg?”, og angir allerede her politirollen som den rasjonelle og rolige figuren som kontrollerer en vanskelig og kaotisk situasjon. Dette blir forsterket i undervisningen med de ulike beskrivelser av politiet og deres rolle. På Politihøgskolens hjemmeside fremmes ulike krav og forventninger til den fremtidige politistudent. Deres begrunnelse på hvorfor velge politiutdannelsen og hva som forventes av potensielle søkere er at: “I alle situasjoner forventes det at politifolk opptrer korrekt og fornuftig. Når du er på jobb vet du at det viktigste virkemidlet du har er kommunikasjon. (...) Som politi må du kunne snakke med dem alle på en profesjonell og fordomsfri måte” (*Hvorfor politi* 2011: 3. avsnitt). Det påpekes at “din styrke består i å holde roen, samtidig som du gjør jobben din” (*Hvorfor politi? Din styrke* 2011: 1. avsnitt), og den fysiske og psykiske styrken man erverver seg i utdannelsen gjør hver enkelt polititjenestemann bedre rustet til “å beholde roen i vanskelige situasjoner” (*Hvorfor politi? Din ro* 2001: 2. avsnitt). Videre viser de til at:

“Som politi har du et yrke som er mer allsidig enn de fleste andre. Ingen dager er like, ingen situasjoner er like, og ingen av menneskene du kommer i kontakt med er like.

Det samme gjelder for menneskene du kommer i kontakt med. De aller fleste vil være takknemmelige. Men du vil også møte de som blir skuffet, lei seg og sinte. I disse situasjonene er din fremtreden viktig.

Det alt dette har felles er at de krever noe av deg. De krever at du opptrer korrekt, fornuftig og at du løser oppdraget ditt. Det kan være krevende å beholde roen når noen hyler og skriker foran deg, eller opptrer aggressivt.” (*Hvorfor politi? Din Fornuft* 2011: 1. – 3. avsnitt).

Politihøgskolens utforming av politiets rolle viser hvordan den offentlige forventningen til politirollen former valget av polititjenestemenn. Videre er dette den offentlige definisjonen som de fleste i samfunnet forholder seg til ved assosiasjoner av "politi". Konflikter kan oppstå hvis denne forventningen ikke samsvarer med de erfaringer publikum eller kolleger gjør i samhandling med andre polititjenestemenn.

7.1.2 Publikums forventninger

Allerede i angivelsen av ønskelige kandidater til politiutdannelsen blir kvaliteter som “korrekt og fornuftig opptreden”, og å kunne kommunisere på “en profesjonell og fordomsfri måte” fremstilt som grunnlag for politiets yrkesutøvelse. I tillegg vil de menneskene en polititjenestemann kommer i kontakt med i sin yrkesutøvelse stille et krav om at polititjenestemannen skal opptre korrekt, fornuftig og ikke minst beholde roen i møtet med andres aggressive holdninger. Denne forventningen til politiet som den rasjonelle utøveren er også tydelig angitt i Politiinstruksen § 5-2:

“I tjenesten skal en politimann opptre med den ro og beherskelse som situasjonen krever.

En politimann må ikke la seg provosere ved motstand eller fornærmelser. Uten en rolig opptreden kan han ikke opprettholde sin autoritet og vente nødvendig bistand og støtte fra den besindige del av publikum”

Den opptreden hver enkelt polititjenestemann har i utøvelsen av sin tjeneste blir bekreftet og forsterket i møtet med arbeidslivet. Først og fremst i møtet med kolleger, men også i møtet med publikum. Denne forventningen en polititjenestemann møter i den sosiale sammenhengen forsterker hans egen forventning til sin rolle, og den definerer og former utøvelsen av politiyrket.

Kari Gresvik Rønneberg viser hvordan kommunikasjon er med og former samhandlingen mellom politi og publikum. Hun påpeker at:

For språk er handling, og språkhandling er f.eks. får konsekvenser. Det gjelder ikke minst for politiet, som har språk som sitt første, kanskje også viktigste hjelpemiddel. Og for den som skal bruke språket som redskap, er det nødvendig å være bevisst hva språket faktisk gjør, hvilke holdninger det uttrykker og hvilke virkninger det vi sier – eller ikke sier – kan få. (Rønneberg, 2009: 115).

I henvisning til tidligere forskning viser hun sammenheng mellom publikums tilfredshet med politiet i sammenheng med den erfaring hvert enkelt publikum har i møtet med polititjenestemannen ved å se nærmere på lydopptak av telefonsamtaler til publikumsvakten i Sentrum politistasjon (Rønneberg, 2009: 120). I dette doktorgradsprosjektet viser hun hvordan politiet møter publikum former publikums holdninger til, og syn på politiet, og ikke minst hvor viktig det er med "riktig" kommunikasjon fra politiets side:

God kommunikasjon med publikum kan dermed også defineres som en investering i gode relasjoner, ved at det bygger tillit og skaper vilje til samarbeid. Det vil igjen gi positive ringvirkninger som politiet kan høste fordeler av på et senere tidspunkt. I motsatt fall, dersom kommunikasjonen med publikum skurrer eller skjærer seg, kan dette føre til en mistro som på et senere tidspunkt kan hindre ethvert nytt forsøk på dialog. (Rønneberg, 2009: 117-118)

I videre perspektiv er dette også et viktig grunnlag for å forme tilliten til politiet og publikums evne og vilje til å etterfølge politiets pålegg og råd, og viderefører et godt samarbeid og en god kommunikasjon (Rønneberg, 2009: 116).

7.2 Politiet som en gruppe

Å være en del av en gruppe vil si å dele felles oppfatninger, holdninger og måter å forholde seg til omverden på. Beskrivelsene av politiet sees i sammenheng med den *yrkesgruppen* eller *yrkeskulturen* de er en del av, og hvordan "politiet" møter omgivelsene sine. Granér påpeker tre typer forutsetninger for at en yrkeskultur utvikles blant polititjenestemenn: i første omgang preges tjenesteutøvelsen blant polititjenestemenn⁵¹ av en stor grad av handlingsfrihet og selvstendighet hvor kontrollen begrenses av det kompliserte og uforutsigbare ved politiets tjenesteutøvelse (Granér, 2004: 271). Videre er det de interne forhold i politiorganisasjonen hvor det finnes et sterkt, internt samhold med tydelige grenser til omverdenen, samt et velutviklet internt normsystem, en "informell organisering som kan hävda kollektivt förankrade referensramar, attityder och förhållningssätt" (Granér, 2004: 272). Den siste forutsetningen er at det er en omfattende mistro til politiets ledelse på ulike nivåer som begrenser forutsetninger for en normativ kontroll hvor ledelsen får gjennomslag for sine intensjoner for tjenesteutøvelsens fokus og utforming (ibid).

Granér's studier viser en enighet i politiet om en forekomst av en felles yrkeskultur, men med varierende oppfatninger om hva det egentlig innebærer (Granér, 2004: 272). I den grad man kan snakke om en yrkeskultur innad i politiet kan det i hovedsak være snakk om en gruppering polititjenestemenn med felles perspektiver og holdninger til omverden som preger deres tjenesteutøvelse. Den viktigste funksjonen en gruppering har er det medlemskapet det representerer for et enkeltindivid hvor det å kunne vise til at man har tilhørighet til en gruppe

⁵¹ Granér påpeker at dette gjelder patruljerende polititjenestemenn, og dette er like aktuelt i denne sammenheng da rapporteringsplikten rammer de handlinger som preger politiets tjenesteutøvelse.

med felles interesser og ideologier har en viktig funksjon i hverdagens utførelser. Ved å vise til betegnelsen "politi" vil hver enkelt polititjenestemann vise hvilken tilhørighet de har.

Granér hevder at den forståelsen som foreligger på politiets yrkeskultur er preget av at forskningen stort sett er gjort av politi på gatenivå (Granér, 2004: 9; 2005:175), og en felles beskrivelse av politiets yrkeskultur som presenteres av både Reiner, Ekman og Granér henviser til at politiets yrkeskultur preges av en isolering mot det øvrige samfunnet (Ekman, 1999: 13 – 15; Reiner, 2010: 119 – 128; Granér, 2004: 9). I en artikkel sammenfatter Granér dette i det som er den klassiske anglo-amerikanske politiforskningens syn på eksistensen av en enhetlig yrkeskultur blant politi på gatenivå, hvor vurderingene og praksis oftest er i strid med politiorganisasjonens og det øvrige rettsapparatets offisielle ideal. Videre beskriver han kort Reiners presentasjon av politiets yrkeskultur ved at:

Utifrån denna beskrivs en isolering gentemot det övriga samhället. Polisarbete uppfattas som en kallelse eller mission i «kriget» mot brottsligheten, en handlingsinriktning med förkärlek för action, en tendens till kategorisering av allmänheten i respektabla och busar, samt en fiendlighet mot avvikare från traditionella medel- och arbetarklassvärderingar. Dessutom beskrivs ett cyniskt och pessimistiskt perspektiv på samhället och en stark intern solidaritet i förhållande till såväl omvärld som chefer. I sättet att tänka tenderar poliser att utveckla auktoritära drag, politisk konservatism, ett tänkande i svart och vitt samt att utgå från «sunt förnuft» och enkla lösningar. Detta avspeglas bland annat i rasistiska och sexistiska attityder förlitande sig på våldsmakt kombinerad med en kronisk misstänksam källning (Granér, 2005:175).

Videre problematiserer Granér at dette er studier som er 20-30 år gamle, og som er gjort i europeiske og amerikanske storbyer blant politi med en mer homogen kjønns sammensetning og klassebakgrunn, og spørsmålet er i hvorvidt dette er relevant for den skandinaviske politipraksis.

7.2.1 Å akseptere sine feil

Et *ansvarlig politi* understreker viktigheten av å ansvarliggjøre politiet og fremme deres erfaringslæring ved “å utvikle politiet som en lærende organisasjon (*Et ansvarlig politi* 2009: 15). Ved å benytte de klagene, anmeldelsene og etterforskningene i forbindelse med ulykker som materiale for å lære av sine feil og forbygge de uønskede hendelsene vil politiet kunne utvikle seg til en velfungerende organisasjon (ibid).

De fleste av etterforskerne påpeker at politiet generelt er dårlige til å akseptere og innrømme feil:

Politifolk generelt, de vil ikke begå feil. Det er vanskelig å innrømme at de har begått feil. Så er det jo ofte slik at mange av de avgjørelsene de tar, må de ta i løpet av veldig kort tid, og de avgjørelsene baserer jo seg på den informasjon som de har akkurat der og da. De kan jo i ettertid se at de har begått feil, og da kan enkelte innrømme det. Men sånn generelt så har de vanskelig med å innrømme, de mener at de vurderinger som de har tatt er riktige

Dette er de handlingene som de fleste i politiet på et eller annet tidspunkt har opplevd i sin utøvelse av tjenesten, og som kan være utsatt for kritikk og anmeldelse. En av etterforskerne opplever likevel dette motsatt og sier at: “ at de fleste legger seg helt flate og sier dette er et uhell, eller dette er en medmenneskelig, eller en menneskelig svikt, her skulle vi tenkt helt annerledes”. Denne uttalelsen viser at det er ulike erfaringer og meninger rundt politiets evne til å akseptere feil og kritikk. Samtidig er det større enighet rundt de handlingene som omfatter straffbare forhold, og som en annen etterforsker påpeker:

Hvis du snakker om feil, så er politiet forferdelig dårlig til å akseptere at de gjør feil. Men hvis du snakker om straffbare handlinger, så er det noe helt annet. For det at før det når nivået til straffbar handling, så er det mye som kan bli feil. Og det opplever jeg i avhørssituasjoner, det er åpenbart at man har kanskje valgt feil løsning i forhold til situasjon, uten at det nødvendigvis er straffbart. Men det ligger nok langt inne å erkjenne, og samtidig så har politifolk litt vanskelig for å se forskjell mellom det å gjøre en feil, og det å begå en straffbar handling som er to vidt forskjellige ting altså. Og det må jeg si at etter at jeg begynte i Spesialenheten så har det gått opp for meg, at det er jo bare mennesker som jobber i politiet og det er lov til å gjøre feil, men for all del erkjenn da, at det her ble feil. Uten at det nødvendigvis er noe straffbart i det. Rekk hendene i været og si sorry, det her ble feil.

Samme etterforsker som opplever polititjenestemennene som mottagelige for kritikk forteller at det er selve beskrivelsen av hendelsesforløpet de legger seg flate for, hvor de får selve gjerningsbeskrivelsen, eller hendelsesforløpet helt riktig, men at denne følges av en "forsvarstale" om hvorfor det skjedde og de vurderingene som ble gjort.

Politiets holdninger og bruk av erfaringslæring blir preget av de erfaringene som politiet gjør seg i møtet med Spesialenheten, og resultatet av disse erfaringene påvirker deres ønske og vilje å ta til seg det som kommer ut fra møtet med Spesialenheten. Er det en udelt negativ holdning vil viljen til erfaringslæring være betraktelig mindre enn ved en positiv holdning til

Spesialenheten. Videre er det ikke ensbetydende at et avhør resulterer i at en handling ansees som straffbar, men at det heller kan være snakk om en holdnings- og atferdsendring generelt rundt hva akseptabel tjenesteutøvelse bør være. Å ta til seg kritikk, å være seg bevisst sine feil og å ta del i en erfaringslæring er like viktig for politiets positive tjenesteutøvelse.

7.2.2 Betydningen av erfaringslæring

Ved at polititjenestemennene aksepterer at de kan gjøre feil understreker dette hva *Et ansvarlig politi* påpeker, nemlig “muligheten til å lære av påpekte feil, enten det er system- og rutinesvikt eller mer personlige feil, er en sentral forutsetning for tilliten til politiet” (*Et ansvarlig politi* 2009: 21). I denne sammenheng blir klager og anmeldelser et viktig grunnlag for å forebygge uønskede hendelser og redusere konflikter mellom politi og publikum, samt å forbedre kvaliteten på tjenesteutøvelsen. Denne erfaringslæringen handler om “å dreie reaktiv kontroll mot en mer proaktiv kontroll, ved å benytte erfaringer fra hva man har gjort (reaktivt) for å unngå å gjøre samme feil igjen (proaktivt)” (*Et ansvarlig politi* 2009: 184). Ved å dreie synet på klager og anmeldelser fra “fiendtlige handlinger” til “nyttig informasjon” vil politiet innhente kunnskap utenfor sin egen erfaringsramme, i tillegg til å styrke tillitsbyggingen og bedre samarbeidet med publikum (*Et ansvarlig politi* 2009: 185).

Blant etterforskerne påpekes det et bedringspotensiale⁵² i politiet ved at “kanskje de skal være mer kritiske med seg selv, og fremfor alt kanskje bli flinkere til å bruke ting som blir avdekket da”. Presthus påpeker det samme i sin artikkel i *Demokrati, kontroll og tillit* at en stor utfordring for politiet og deres arbeid med erfaringslæring er i de tilfeller hvor det foreligger en frifinnende dom av en utført tjenestehandling. Denne dommen er et veldig godt grunnlag for å bruke videre i erfaringslæring over de handlingene som befinner seg i gråsoner, og som er uhensiktsmessige og kritikkverdige. Likevel opplever Spesialenheten at enkelte “ikke klarer å se kritisk på en tjenestehandling som ikke er straffbar” og bruker frifinnende dommer til å beskrive lovlige handlingsrom i stedet (Presthus, 2009: 190).

I et tillitsperspektiv kan politiets erfaringslæring sees i sammenheng med den tillit som kommer til uttrykk i samhandling med profesjonelle og institusjoner. Politiet som profesjonelle i møtet med publikum må kunne inngi tillit ved at de utviser profesjonalitet og kompetanse. Politiet som institusjon bygger på de fire kjerneverdiene sannferdighet, å holde

⁵² Min betegnelse.

løfter, rettferdighet og solidaritet, og publikum oppfatter politiet som moralsk troverdige hvis de har disse verdiene og hvis polititjenestemennene følger dem. Tillitskjedene viser til at samhandling, f.eks. mellom politi og publikum eller mellom kolleger, gjennomføres ved en gjensidig tillit om at partenes handlinger utføres på en "feilfri" måte. Rapporteringsplikten utføres i den type tillit som forekommer i kontrollkjedene hvor handlingene ikke tas for gitt, og at kvaliteten kontrolleres for å redusere feil.

7.2.3 Betydningen av ledelses ansvar

Betydningen av god ledelse er tydelig i en organisasjon som politiet. Fordi politiarbeidet bærer preg av høy skjønnsutøvelse i tjenesten vil interaksjonen mellom politi og publikum bære preg av polititjenestemannens vurderinger og valg i den gjeldende situasjonen. For at en organisasjon skal fungere optimalt er det viktig at ledelsen ivaretar sine plikter, og en forutsetning for at politiet skal fungere slik deres samfunnsmandat angir er at ledelsen ivaretar dette godt nok.

Ekman beskriver hvordan en fysisk avstand mellom ledelses- og tjenestenivå bidrar til politiets interne holdning til ledelsen, og hvordan regelverk formidles på det lavere nivå. Han viser til at de tekstene som styrer politipraksis er først og fremst sjefens viktigste "styringsinstrument" (Ekman, 1999: 190) Innledningsvis påpeker han tekstenes regulerende form hvor de antas å regulere menneskelig handling i situasjoner hvor menneskelig handling ikke er lett å kontrollere. Dette sees tydelig i tilfeller hvor tekster styrer organisasjoner, og det er mulig at "få kan styre mange med tekster" (Ekman, 1999: 1). Videre påpeker han at tekster styrer praksis samtidig som de avspeiler praksis, hvor politiarbeidet og tekstene gjenspeiler hverandre (Ekman, 1999: 2). I politiarbeidet styres produksjonen av tekstene i rett nedadstigende linje (Ekman, 1999: 4), og understreker at tekster produseres av et fåtall mennesker som formulerer sine tanker og intensjoner, skriver disse som tekster og styrer mange andre menneskers praksis (Ekman, 1999: 1). Relasjonen mellom polititjenestemann og ledelse preges av fysisk avstand hvor hver enkelt tjenestemann styrer politiarbeidet selv (Ekman, 1999: 34, 190), hvor "den klassiska hierarkins chefsskap erstätts av att chefsskapet utövas i paktiken, av poliserna själva" (Ekman, 1999: 189).

I utformingen av disse tekstene som styrer politiarbeidet ligger en fortsetning at en og samme tekst styrer en varierende praksis. På dette grunnlaget utformes tekstene i en videre karakter for å omfatte et vidt spekter av mulige tjenesteutøvelser, og dermed er tekstene grunnlag for

ulike måter å tolke disse (Ekman, 1999: 190). Politiets bruk av skjønn i tjenesteutøvelsen fører til ulik måter å handtere situasjoner på, og siden det er ulike tjenestemenn som til ulike tider tolker bestemmelser og regelverk vil det ikke være til å unngå at det forekommer ulik håndtering og behandling av situasjoner og publikum.

I den senere tid har et fremtredende syn på kontroll av politiet vært et skifte fra et aktørfokus på det råtnete eplet” til et strukturfokus på “den råtnete eplekassen”. Hovedregelen er at “politiet skal stå til ansvar både som organisasjon og som enkeltansatt” (*Et ansvarlig politi* 2009: 30). “Police accountability” vil si at politiet holdes ansvarlig for de tjenestene de leverer, samtidig som det i forventningen om å stå til ansvar at de enkelte polititjenestemenn holdes ansvarlig for hvordan de behandler publikum. Først og fremst i ansvarliggjøringen av politiet som en organisasjon ligger en forutsetning for at ledelsen tar det ansvaret som påligger dem i politiets tjenesteutøvelse og i møtet med samfunnet.

7.3 Å samhandle som en gruppe

Medlemskap i en gruppe forutsetter individers samhandling med andre, og den skjønnsutøvelsen polititjenestemenn foretar preges av den samhandling de har med kolleger og publikum. Reiner påpeker at:

Cultures develop as people respond in various meaningful ways to their predicament as constituted by the network of relations they find themselves in, which are in turn formed by different more macroscopic levels of structured action and institutions. Police officers, for example, interpret and act and interact in networks of relations structured by various increasingly distant processes and institutions (Reiner, 2010: 116).

Han understreker at hvert enkelt individs responser former situasjonen de handler i, og henviser til Marx når han poengterer at “people create their own cultures, but not under conditions of their own choosing” (ibid).

Individers handlemåte formes av de forutsetningene de bærer med seg, og ved å se på den kulturen, eller gruppen de er en del av viser dette hvordan kulturens eller gruppens påvirkning former deres handlinger. I dette tilfelle kan det argumenteres for at polititjenestemennenes medlemskap i gruppen "politi" former hvordan de handler i og utenfor tjenesten. Bourdieu´s betegnelser *sosialt rom*, *symbolsk rom* og *habitus* er relevante teorier for forklaringer rundt

etablering av, og mellommenneskelig samhandling innenfor, en kultur. Disse teoretiske forklaringsmodellene viser hvordan politiets samhandling innenfor gruppen "politi" kan forklare den påvirkning en gruppe har på polititjenestemennenes praktiske utførelse av rapporteringsplikten.

7.3.1 Samhandling i Bourdieu's sosiale rom og symbolsk rom

Bourdieu's modell for det sosiale rom og det symbolske rom er konstruert for det han betegner som høyutviklede samfunn (Bourdieu, 1997: 15; 21). Han fremstiller det sosiale rom som en sammenhengende historie av nåtiden som knytter seg til et særlig kulturelt område, og som har som mål å gripe konstanten eller strukturen ved det området som observeres. Det etterstrebes å finne de reelle forskjellene som skiller strukturer og disposisjoner som søkes å finne i det særegne i de forskjellige kollektive historiene (Bourdieu, 1997: 17).

Bourdieu's beskrivelser av det sosiale rom representerer, slik jeg forstår det, en type beskrivelse av grupperinger eller klasser, hvor forskjellen ligger i hva den ene gruppen av medlemmer har til felles med hverandre av interesser, preferanser og goder. Disse posisjoneres i forhold til hverandre ut fra differensieringsprinsipper som Bourdieu betegner som økonomisk kapital og kulturell kapital. I tillegg benytter han betegnelsen sosial kapital. Basert på hva hver enkelt gruppe har av kapital preger dette medlemmenes interaksjon med hverandre. Dette rommet er et sett av distinkte og sameksisterende posisjoner som er adskilt fra hverandre. Bourdieu viser til at å betrakte:

“en hvilken som helst form for menneskelig praktik (...) eller forbrug (..) for sig og for sin egen skyld, uafhængig af det univers af udskiftelige praktikker de befinder sig inden for(...) opfatter forbindelsen mellem de sociale positioner (...) og de menneskelige smagspreferencer og praktikker som en direkte og mekanisk relation” (Bourdieu, 1997: 18).

Slik jeg tolker det sosiale rom og det symbolske rom ut fra Bourdieu's tekst er at det sosiale rom omfatter den type interaksjon som er felles for samtlige “agenter”, eller medlemmer, mens det symbolske rom oppfatter jeg som det rom som er spesifikt for de medlemmene som hører til her. Det sosiale rom er i tillegg en usynlig realitet som organiserer agentenes praksis og forestillinger, men som verken kan pekes på eller røres ved konkret (Bourdieu, 1997: 26). Det sosiale rom er et rom av forskjeller hvor gruppene eksisterer i en mulig tilstand hvor ikke

noe er gitt, men hvor noe må skapes (Bourdieu, 1997: 29). Bourdieu viser til at det sosiale rom er konstruert som følger:

“De sosiale agenter inntar alle en relationel position i forhold til hinanden i et rom – det sosiale rom. Disse agenter eller gruppers positionelle indplacering i det sosiale rom er foretaget på basis af den statiske fordeling af de to differentieringsprincipper der i de mest højtudviklede samfund(...) uden tvivl er de mest effektive, nemlig økonomisk kapital og kulturel kapital (Bourdieu, 1997: 21).

Aakvaag betegner det sosiale rom som en objektiv sosial struktur basert på fordelingen av ressurser i hele samfunnet. Det sosiale rom er en hierarkisk struktur av objektive sosiale posisjoner basert på kapitalmengde. Kapital er knappe ressurser som det er konkurranse om blant individer og grupper i samfunnslivet, og kapital gir makt i egenskap av å være en ressurs som kan brukes til å oppnå fordeler i det sosiale livet (Aakvaag, 2008: 151). Her betegnes all sosial samhandling som egentlig et spill for å akkumulere mest mulig kapital. På grunn av ulik fordeling blant individer gir dette et grunnlag for dominans og herredømme, og er derfor både mål og middel i samfunnslivet. Agenter som befinner seg i samme posisjon i det sosiale rom vil utvikle noenlunde like væremåter og interesser, betegnet som habitus, og slik sett er de disponert for samarbeid og fellesskap (Aakvaag, 2008: 154).

Det sosiale rommet er klassestrukturen i samfunnet som helhet, og et sosialt felt er en sfære, arena og institusjon innenfor det sosiale rom (Aakvaag, 2008: 154-155). Det eksisterer som en objektiv struktur av sosiale posisjoner en aktør kan ha, dvs. posisjonene eksisterer og påvirker aktørene uavhengig av om aktørene er seg bevisst dette eller ikke, og de er hierarkiske. Posisjonene relasjonelt definerte hvor en posisjons innhold og mening er bestemt av dens relasjon til andre sosiale posisjoner på feltet. I motsetning til det sosiale rom som baseres på mengde og sammensetning av generelle kapitaltyper, er posisjonene i et sosialt felt bestemt av mengden feltspesifikke kapital som en aktør besitter. Et felt er den arena som oppstår hvor det har utkrystallisert seg en særegen kapitaltype, og kapital defineres her som det som gir innflytelse på et felt slik at et felts yttergrense også er det sted hvor den feltspesifikke kapitalen slutter å gi innflytelse (Aakvaag, 2008: 155). Det feltspesifikke kapital gir det enkelte sosiale felt en relativ autonomi og uavhengighet hvor det enkelte felt er rimelig skjermet fra andre sosiale felt og det sosiale rommet i stort, og dette skyldes at det er bare feltets egen kapital som gir innflytelse.

I benyttelsen av Bourdieus terminologi kan politiet sees som et sosialt felt i det sosiale rommet som representerer samfunnet. I møtet med samfunnet kan det forekomme det Bourdieu omtalte som konflikter over kapital, og det feltspesifikke kapital for politiets vedkommende er deres maktanvendelse. I konflikt om det feltspesifikke kapital kan det sies å ligge til grunn den forestilling politiet og samfunnet har rundt politiets anvendelse av makt, og disse forestillingene er motstridende. Slik sett vil dette kunne medføre den konfliktsituasjon som kan utløse en anmeldelse eller en klage mot politiet. På samme måte synliggjøres også den konflikt som kan oppstå polititjenestemenn imellom hvorvidt deres oppfattelse av maktanvendelse er motstridende og for den ene part kan medføre at denne rapporterer sin kollega.

Bourdieu skriver om overensstemmelsen mellom “rommet av konstruerende klasser” og “rommet av praksis” hvor “den substantialistiske måte at tenke på er den sunde fornufts (...) måte at tenke på” (Bourdieu, 1997: 19). Her behandles aktiviteter og preferanser som er typiske for bestemte individer eller bestemte grupper i et bestemt samfunn på et bestemt tidspunkt som “substantielle egenskaper der én gang for alle er indskrevet i en slags biologisk eller kulturell (...) *essens* hos de pågældende” (ibid). Slik jeg tolker Bourdieu snakker han her om de felles interesser og preferanser som medlemmer i ulike grupper har til felles, og i visse tilfeller representerer dem som gruppe. Slik sett kan det sosiale rom sees som en arena hvor de ulike gruppene (politi og publikum som agenter) møtes i en felles interaksjon. I dette møtet bekreftes deres posisjoner og tydeliggjør deres ulike måter å tolke og oppfatte verden på (politiets tjenestehandlinger mot publikums oppfattelse av overdreven eller ulovlig bruk av makt). I det sosiale rom skapes og tidvis opprettholdes den forskjell som kommer til syne kun i interaksjonen mellom gruppene.

7.3.2 Habitus som kultur

"Habitus" er en betegnelse som kan sees i sammenheng med den mellommenneskelige interaksjonen som foregår mellom ulike grupper mennesker. Betegnelsen "habitus" defineres som et integrert system av varige og kroppsliggjorte disposisjoner som regulerer hvordan vi oppfatter, vurderer og handler i den fysiske og sosiale verden, og det er slik handlingstilbøyeligheter setter sitt preg på alt vi tenker og gjør, og hvem vi er. I det at habitus er kroppsliggjort betyr dette at våre handlinger er ikke først og fremst basert på refleksjon og grundig gjennomtenkning, men ved en førrefleksiv og instinktiv forståelse vet vi hva vi må

gjøre i en situasjon. I tillegg er vi ikke oss selv bevisst hvor preget vi er av vår habitus. Habitusbegrepet har mye til felles med Giddens' begrep om praktisk bevissthet og Schultz' og Habermas' begrep om livsverden. Ved at habitus er kroppsliggjort er den varig og stabil, og derfor kjernen i en persons identitet. Den gjør at våre handlinger og væremåter utviser stor grad av forutsigbarhet, sammenheng og regelmessighet gjennom livsløpet og på tvers av ulike situasjoner vi inngår i. Den lar seg ikke uten videre endre da den utgjør en treghet og faktisitet (Aakvaag, 2008: 160).

Videre referer "habitus" til agentenes "disposisjoner" i det sosiale rom, og blant de funksjoner habitusbegrepet har, er ett "at gjøre rede for den ensartede livsstil der gjør at praktikkene og godene hos en enkelt agent eller en hel klasse af agenter utgjør et sammenhengende hele" (Bourdieu, 1997: 23). Videre er habitus "dette generative og samlende princip, der omsætter de indre og relationelle karakteristika i en position til en samlet livsstil, dvs. til et samlet sæt af personvalg, valg af goder, valg af praktikker" (Bourdieu, 1997: 24).

"Habitus" er "strukturerende" i det at den virker muliggjørende for vår deltakelse i sosiale situasjoner hvor den er "generativ". De ferdigheter og disposisjoner som er forankret i habitus gjør det mulig for aktøren å delta i sosiale praksiser på en kompetent måte, habitus gir aktøren en "praktisk sans", dvs. en evne til å orientere seg på en fornuftig og selvstendig måte i samfunnslivet. Habitus er med dette grunnlaget for handlingskompetansen til aktørene (Aakvaag, 2008: 161). For å kunne delta på en kyndig og selvstendig måte i samfunnslivet vil det si å være i stand til å ivareta sine interesser på en kompetent og en kreativ måte, som innebærer et interessebasert syn på den sosiale virkelighet.

Habitus har et sosialt opphav hvor habitus ikke bare er strukturerende, men også strukturert. Dette betyr at habitus formes gjennom at vi inkorporerer de sosiale betingelsene vi vokser oppunder, hvor vi kroppsliggjør de forventninger, koder og regler som er grunnleggende for deltakelse i det vide sosiale miljøet. Mennesker som vokser opp i ulike sosiale miljøer vil også utvikle forskjellige habituser. Med dette er habitus klassespesifikk hvor den gjenspeiler personens posisjon i det sosiale rom og i ulike sosiale felt. Dette er begrensingsaspektet ved habitus hvor habitus er et produkt av objektive sosiale betingelser og setter klassespesifikke grenser for våre handlinger og vår væremåte (Aakvag, 2008: 161).

Habitus kan forklare politiets handlingsrom hvor de sosialiseres inn i deres habitus som "politi". Dette former deres interaksjon med andre, og videre kan forklare hvordan konflikter kan oppstå, som f.eks. ved motstridende forestillinger rundt det feltspesifikke kapital

"maktanvendelse". For "all mikrointeraksjon struktureres av aktørenes klassespesifikke habituser, noe som gjør at lokal samhandling ikke kan studeres uavhengig av den mer omfattende objektive konteksten den utspiller seg innenfor, dvs. aktørenes posisjon i det sosiale rom og sosiale felt" (Aakvaag, 2008: 162), og dette forklares ved at habitus er kroppsliggjort og grunnlag for aktørenes handlingskompetanse.

Polititjenestemennenes habitus med felles sosiale, økonomiske og kulturelle kapital og dermed samme status preferanser. Produktet av de sosiale betingelser den tilsvarende posisjon som har preget de med goder og egenskaper som innbyrdes holdes sammen av en tilbøyelighet til å ha samme livsstil (den funksjon habitus begrepet har).

I en videre sammenheng kan Bourdieus begrep "habitus" sammenlignes med begrepet "kultur". I Granér's anvendelse av kulturbegrepet benytter han seg av Clifford Geertz's beskrivelse av "kultur som en form av nätverk av mentala prosesser som ger vägledning eller styr hur tillvaron mentalt skall organiseras och förstås" (Granér, 2004: 24). Videre foreslås ytterligere kriterier for hva begrepet "kultur" skal inneholde ut fra hvordan det anvendes på de kulturer som finnes i organisasjoner. I første omgang er kulturelle fenomen kollektive og intersubjektive, og kultur sees dermed et sett sosiale konstruksjoner som representerer sosialt opprettede måter å kategorisere og vurdere en felles virkelighet på. Disse har ofte karakter av felles forutsetninger som oppfattes som objektive beskrivelser av denne virkelighet (Granér, 2004: 25).

Habitus og kultur som forklaringsmodeller på den interaksjon polititjenestemennene tar del i som medlemmer av en yrkeskultur viser til de holdninger polititjenestemenn "sosialiseres" inn i. Til tross for at betegnelsen yrkeskultur kan i visse tilfeller få en negativ klang, er det en dekkende betegnelse for å vise hvordan samhandlingen innenfor denne former individene i deres holdninger og atferd.

8 RAPPORTERINGSPLIKTEN I PRAKSIS

Den praktiske utøvelsen av rapporteringsplikten vil si å faktisk rapportere en kollega hvor det foreligger kunnskap om at denne kollegaen har begått ulovlige handlinger i tjenesten. Til tross for kulturens påvirkning på polititjenestemennenes handlinger, er det i siste instans polititjenestemannen selv som velger å utføre rapporteringsplikten. Instruksen påpeker at det er de enkelte polititjenestemenns plikt og ansvar å formidle kollegers ulovlige handlinger videre, og for mange viser dette til de enkelte polititjenestemenns ønske og vilje til å gjennomføre rapporteringsplikten. Ved å se hvordan de enkelte polititjenestemenn forholder seg til sine kolleger i en rapporteringssituasjon viser dette hvordan samhandling kolleger imellom på aktørnivå om mulig påvirker rapporteringsplikten sterkere. Rapporteringsplikten er en ensom plikt, hvor det er opp til hver enkelt polititjenestemann å utføre denne. I den sammenheng er det interessant å se *hvem* som faktisk rapporterer, og hva påvirker i de nære relasjoner enkeltmennesker imellom.

8.1 Rapporteringspliktens påvirkning

Et overveiende spørsmål i diskusjonen rundt hva som påvirker rapporteringsplikten er hva som er drivkraften bak å *faktisk rapportere*. De ulike påvirkningene synes tydelig i gruppesammenheng, men det er påvirkningene aktørene mellom som kanskje har den største innflytelsen på polititjenestemannen hvorvidt han velger å rapportere eller ikke. Det er de relasjoner individer har til hverandre som i mange tilfeller påvirker hvordan rapporteringsplikten gjennomføres i praksis.

8.1.1 Den personavhengige rapporteringen

I beskrivelsene av hvem som rapporterer så synliggjøres en form for seleksjon av de som velger å rapportere. Samtlige av etterforskerne omtaler rapporteringsplikten som det jeg velger å betegne som *en personavhengig og erfaringsbasert plikt*. Sjefen for Spesialenheten henviser til en tidligere uttrykt bekymring rundt klimaet for “varsling⁵³” i politiet. Både i

⁵³ Han bruker her betegnelsen “varsling” og “varslere” om rapportering av straffbare handlinger og de som rapporterer.

artikkelen i *Demokrati, kontroll og tillit*, men også i et intervju i *Politiforum* 08/2009 hvor han stiller spørsmålet: “Er det tilfeldig at det ofte er yngre og uerfarne tjenestemenn som først reagerer?” (*Politiforum August 08/2009*: 21; Presthus, 2009: 189-190). Flere av etterforskerne påpeker det samme, mens en av etterforskerne sier at

“Det som påvirker rapporteringen er alder på tjenestemennene. Det at er du en student, for eksempel, så er det vanskeligere for en student å skulle anmelde enn hva det er for lederen for vedkommende, kanskje. Så den alderskjevhet i det her hierarkiet er med og påvirker tror jeg også”.

Videre påpeker en annen etterforsker at “jeg tror nok det at i forhold til rapporteringsplikten, så har det mye å si erfaring altså, og trygghet i forhold til eget yrke og yrkesetikk. Realkompetanse i så måte er aldri å forakte”. Her påpekes alder og erfaring som viktige forutsetninger for å rapportere, og viser en selektiv virkning på hvem som rapporterer. En etterforsker påpeker at:

“Jeg tror det blir underrapportert. Jeg tror at det er veldig grove forhold, det jeg tror blir rapportert. Så er det ofte yngre tjenestemenn som rapporterer.

Hvorfor tror du det, hva tror du kan være årsaken til det?

Det kan jo være mye erfaringsbasert og. At de med lengre erfaring ofte har sterkere bånd. Dem vet bedre hvor grensene for det som er lovlig og ikke bedre, det som er kritikkverdig og ulovlig. Kan være de får et mer avslappet forhold til det”

I beskrivelsen av erfaring påpeker etterforskerne at den erfaring som følger en lang yrkeserfaring viser til det synet man har til handlinger. Som en etterforsker påpeker: “det er jo personavhengig av hva man mener er, håndteres internt og som bør håndteres av oss. Vil jo være en subjektiv vurdering”. De eldre og mer erfarne polititjenestemenn utviser en større trygghet og overbærenhet i forhold til kollegers handlinger, mens yngre og uerfarne polititjenestemenn vil mangle den erfaringen å vurdere handlingene.

I Granér's undersøkelse av politiets yrkeskultur blant patruljerende politi i Sverige finner han det han betegner som ulike perspektiv og tilnærminger til politiets tjenesteutøvelse. Det legalistiske perspektiv kjennetegnes av lojalitet mot det offisielt sanksjonerte samfunnsmandat hvor det politiet sees på som det politiske systemets, rettsvesenets og politiorganisasjonens forlengende arm (Granér, 2004: 93). Politiets tjenesteutøvelse styres av lovgivning, regelverk, politikk og overordnedes direktiv (ibid). I denne beskrivelsen vil polititjenestemannen som velger å rapportere sees i sammenheng med det legalistiske

perspektivets fokus på lovgivningens og regelverkets overordnede stilling hvor de velger å rapportere fordi regelverket pålegger de det og de følger regelverkets angivelser.

I det autonome perspektivet er politityrkets ideal å være en selvstendig samfunnskraft hvor politiet ser sitt mandat som å opprettholde moral, lov og orden ut fra folkets behov hvor opprettholdelse av etikk og moral vil si å gripe inn mot de som bryter mot de aksepterte normene om normal anstendighet. Dette perspektivet har tydelige likehetstrekk med den klassiske fremstillingen av det "riktige politiarbeidet" hvor politiets rolle i samfunnet er å bekjempe kriminalitet (Granér, 2004: 94).

Dette perspektivet kan forklare de holdninger polititjenestemenn har i forhold til å rapportere en kollega for deres utøvelse av tjenesten. Utøvelsen av det "riktige politiarbeidet" kan i dette perspektivet vise til en holdning hvor det aksepteres at i tjenesteutførelsen må det være rom for selvstendig vurdering i situasjonen for å kunne utføre et godt arbeid, og så lenge samfunnets anstendighet er ivaretatt må det kunne aksepteres enkelte overtramp. På den andre siden kan det perspektivet som utgjør det legalistiske medføre at en polititjenestemann følger de regelverk som angir politiets tjenesteutførelse.

I den kulturpåvirkningen som man kan finne innad i politiet vil det ofte være snakk om eldre kollegers "opplæring" av yngre kolleger i gruppens "riktige" måte å forholde seg til rapporteringsplikten og kolleger på. På et aktørnivå hvor det er snakk om relasjoner mellom en polititjenestemann og en kollega vil det ofte være snakk om at eldre polititjenestemenn har mer erfaring rundt vurderingen og hvordan takle en slik situasjon, hvorav en yngre kollega vil vise usikkerhet hvordan forholde seg til en slik situasjon. I mangelen av kompetanse og erfaring vil den yngre polititjenestemann utvise større grad av usikkerhet, og vurderingene kan oppfattes som vanskeligere i forhold til *hvor går grensen*.

8.1.2 Å faktisk rapportere

Et overveiende spørsmål i diskusjonen om hva som påvirker rapporteringsplikten er hva som er drivkraften bak å *faktisk rapportere*. Etterforskerne påpeker ulike årsaker til hvorfor noen velger å rapportere, hvorav grensene for hva de mener er riktig, og det moralskt riktige politiet ønsker å rapportere fordi dette er feil. Yrkesetikk blir nevnt som en annen årsak, fordi det rammer ikke bare enkeltindivider, men politiet som etat. Brudd på normer kan også ha en forklaringsverdi hvor etterforskeren ser det i sammenheng med spørsmålet rundt hva er den

gode tjenestehandling. En etterforsker sier at når en polititjenestemann velger å rapportere, er det fordi:

“at de føler at det bryter med det som er innenfor normen, hva er den gode tjenestehandling. Og da tenker jeg at, om det er litt utenfor så antar jeg det blir tatt opp internt. Er det langt, langt utenfor normen, hva er den gode tjenestehandling, hva er oppførselen til en god tjenestemann, eller kvinne, så oppfatter jeg at det er så langt at det bryter det, at de velger å rapportere det, og da i utgangspunktet til leder”.

Slik jeg ser dette i forlengelsen av diskusjonen rundt hva som påvirker en polititjenestemann til å rapportere, er at rapporteringsplikt er faktisk en *plikt*, de er pålagt å følge den. I en hierarkisk organisasjon som politiet er, følger polititjenestemenn de regler og pålegg som overordnede pålegger dem.

I sin masteroppgave argumenterer Vik for at polititjenestemenn gjennom sitt daglige virke opptrer i det hun betegner som en “intern offentlighet”, et handlingsrom hvor det finner sted “en kollegial kontroll blant de omgivelser, relasjoner og møter som preger arbeidshverdagen” (Vik, 2011: 1). Slik hun oppfatter rapporteringsplikten fremmer den “at man skal opptre som «en god kollega» som er med på å ivareta det gode og kollegiale fellesskap, samtidig som man skal være en «kollegial observatør»” (Vik, 2011: 2). Hennes betegnelse “kollegial observatør” viser til det hun ser som rapporteringspliktens fremste krav: “å holde oppsyn med sine kollegaer i tjenesten” (ibid). Som følge av rollen som den “kollegiale observatør” håndterer polititjenestemannen dette ved blant annet å ta i bruk egne strategier og metoder for å håndtere kunnskap rundt uheldige eller straffbare forhold. “Normen om å fortelle” viser til hvordan polititjenestemenn forholder seg til å *skulle* rapportere, og sees i den sammenheng som “en samlebetegnelse for forutsetninger for å rapportere” (Vik, 2011: 65). Hun viser til at de tar på seg et ansvar de ikke er ment å ha ved selv å ta initiativ til å definere en hendelse, samt skape grunnlag for reaksjoner når den helst skulle vært rapportert (Vik, 2011: 82; 130).

Funnene i dette materialet tyder på at terskelen for å rapportere preges av for det første at polititjenestemenn helst utøver den kollegiale kontrollen på eget nivå, dernest ved bruk av egne strategier og metoder for å håndtere kunnskap om uheldig/straffbare forhold, som f.eks. ved “kollegiasosialiseringen” hvor man enten korrigerer eller lærer opp en kollega, eller irrettesettelse av en kollega. Den skjønnsmessige vurderingen polititjenestemennene gjør viser til den påvirkning *hva* eller *hvem*⁵⁴ de står overfor har for om man rapporterer eller ikke, og til slutt den

⁵⁴ I første omgang betydningen av nære relasjoner til ledere, Vik, 2010: 90 – 91.

institusjonaliserte læringen hvor polititjenestemenn gjør vurderinger på grunnlag av hva andre har gjort tidligere, eller i den kollegiale småpratene for å sondere terrenget rundt vurderingene (Vik, 2011: 130).

8.2 Terskelen for å rapportere

Til tross for at Politiinstruksen er tydelig og klar på hva man skal gjøre i en rapporteringssituasjon, er det i den praktiske utøvelsen ikke like tydelig hvordan de skal gjennomføre rapporteringsplikten. Hvorvidt rapporteringsplikten gjennomføres i praksis er usikkert. Etterforskerne mener at rapporteringsplikten er nødvendig og viktig for et demokratisk politi og samfunn, men flertallet har inntrykk av at den i praksis blir lite fulgt.

De fleste av informantene sier at det er ikke så mange av de sakene hvor en polititjenestemann rapporterer en kollega for ulovlige forhold. I prinsippet kan det være ulike årsaker til dette: For det første forekommer det faktisk sjeldent av slike situasjoner oppstår, og denne forklaringen er å foretrekke. For på den andre siden er mørketallene store, og ulovlige handlinger forekommer i politiets tjenesteutøvelse, men blir i mindre grad rapportert. I sistnevnte tilfelle preges politiet av. I tillegg viser materialet til Vik at det er en lavere terskel for å *ta det opp på laveste nivå*, hvor man tar det opp med den det gjelder (Vik, 2011: 66; 130).

8.2.1 Å vite hvor grensene går

Det påpekes at rapporteringsplikten fordrer en type erfaring og kompetanse som kun erverves ved yrkesutøvelse utover lengre tid. En erfaren polititjenestemann vil kunne ha bedre forutsetning for å tolke en handling, og vite hvor grensene går fra uhell til straffbart. En etterforsker påpeker at:

For det er noen gresedragninger der som er vanskelig, og det er vanskelig for enkeltindividene som da får rapporteringsplikt. Det har noe med alder og erfaring å gjøre og i forhold til vurdering av tilfeller. Så jeg vil tro at mange opplever det som vanskelig. Å skulle få en opplisting og en detaljerende, så tror jeg at det blir forferdelig vanskelig å sette noen grenser.

Den ansvarliggjøringen som pålegger den enkelte polititjenestemannen i utøvelsen av rapporteringsplikten preger deres vurdering av handlingen. I de fleste tilfeller er de alene om

denne vurderingen, og de må selv finne grensegangen mellom det ulovlige, og det uheldige eller klanderverdige. En polititjenestemann som har jobbet en stund i politiet vil ha en erfaring med dette som en nyutdannet polititjenestemann mangler. I samhandling med kolleger og organisasjonen over lengre tid vil den erfarne polititjenestemann vite hvordan han skal vurdere handlingen, og ikke minst hvordan han forholde seg til den i motsetning til den uerfarne polititjenestemann. Dette forteller også en etterforsker om:

Jeg tror jo at det er enklere i dag å rapportere kolleger enn hva det var for tyve år siden. Til tross for at den legger så mye ansvar på enkeltpersoner. Enda vanskeligere for tyve år siden. Det som påvirker rapporteringen er alder på tjenestemennene. Det at er du en student, for eksempel, så er det vanskeligere for en student å skulle anmelde enn hva det er for lederen for vedkommende, kanskje. Så den alderskjevhet i den her hierarkien er med å påvirker tror jeg også.

Hos samtlige av etterforskerne er det en bred enighet om at alder og erfaring har stor påvirkning på rapporteringsplikten, men noe uenighet rundt hvem som velger å rapportere. Blant de fleste av etterforskerne, og som det er poengtert av Presthus, så er det flest unge polititjenestemenn som velger å rapportere handlinger de observerer ((*Politiform August 08/2009*: 21; Presthus, 2009: 189-190). Likevel påpeker etterforskeren ovenfor at det kan være vanskeligere for en ung, nyutdannet polititjenestemann eller student å rapportere eller anmelde forhold. I dette ligger det jeg velger å betegne som en form for *motstridende* eller *polariserende effekt* i materialet. Det påpekes at de som rapporterer er stort sett yngre polititjenestemenn, mens den eldre generasjon "ser mer gjennom fingrene" på handlingene som egentlig utløser rapporteringsplikten. Dette bekreftes av en etterforsker som sier:

Det kan jo være mye erfaringsbasert og. At de med lengre erfaring ofte har sterkere bånd. Dem vet bedre hvor grensene for det som er lovlig og ikke bedre, det som er kritikkverdig og ulovlig. Kan være de får et mer avslappet forhold til det?"

I Granérs beskrivelser av de ulike typer perspektiv rundt, og tilnæringsmåtene til politiets tjenesteutøvelse vil distinksjonen mellom det legalistiske og det autonome perspektivet, samt tøffe kontra myke tilnæringsmåter beskrive polititjenestemennenes utførelse av rapporteringsplikten. En polititjenestemann med et legalistisk perspektiv og en myk tilnæringsmåte vil i mye mindre grad akseptere ulovlige handlinger fra en kollega fordi det legalistiske perspektivet tilsier at lovgivning og regelverk er det overordnede prinsippet.

Videre vil en myk tilnæringsmåte heller oppnå respekt ved tillit i opprettholdelsen av politiets autoritet i deres voldsanvendelse. Det autonome perspektivet fremhever på den andre siden politiets tjenesteutøvelse som et ideal for opprettholdelsen av moral, lov og orden. "Det riktige politiarbeidet" utføres til beskyttelse for samfunnets aksepterte normer, og den tøffe tilnærmingen som svarer til det autonome perspektivets betoning av moralsk kontroll og kriminalitetsbekjempelse, fremmer respekt ved underdanighet som oppnåes ved redselen i voldsanvendelsen (Granér, 2004: 93 – 96).

8.2.2 Å være sikker i sin sak

Å vite sikkert hva man har observert vises i den vurdering en polititjenestemann gjør av kollegers handlinger, den preges av en usikkerhet rundt det grunnlaget som utgjør disse sakene. En polititjenestemann kan være anmeldt for det mange opplever som tvilssak, eller en handling de har vanskelig for å forstå. Andre saker kan være hvor de har vært vitne til, eller har meldt fra om handlinger noen andre har begått, som for eksempel seksuelle overgrep eller seksuell tilnærming. Tilfeller hvor de må vurdere personens karakter, eller hvordan de oppfatter vedkommende som person. På spørsmål om hvorvidt de har opplevd at polititjenestemenn sier noe om hva som gjør det vanskelig å vitne mot en kollega svarer en etterforsker at "det kan være den usikkerhet på hvorvidt det er straffbart forhold eller ikke. Fordi at når vi etterforsker, så etterforsker vi om det har skjedd noe straffbart eller ikke". Videre snakker etterforskeren om at de gjerne vil være sikre på at det er straffbart, for det blir lettere å forholde seg til det.

Det som kjennetegner de såkalte vondt-og-vanskelig-sakene er at dette kan være tilfeller hvor kolleger eller ledelse har hatt kunnskap om en kollegas handlinger som har ledet til en ulovlig eller kritikkverdig handling. I mange tilfeller kunne dette vært unngått før det gikk så langt, og kolleger kan sitte igjen med en ansvars- og skyldfølelse fordi de ikke gjorde noe med det før. En etterforsker snakker om vanskeligheten ved å snakke om slike tabubelagte ting:

Så er det jo da vanskelig å snakke om det udefinerte, og det kan jo da typisk være antagelser om fall i status da. For eksempel hvis du tror at en kollega har begynt å bruke narkotika, eller at han kanskje har opptrådd litt uheldig i forhold til en person av et annet kjønn, det kan nok være litt vanskelig. Det er litt mer sånn tabubelagt, sånn som det er for andre. Tror jeg virkelig at en kollega som jeg jobbet sammen med har utsatt noen for seksuelle overgrep, for eksempel, eller tror jeg at den personen som jeg gikk sammen med for noen år siden faktisk har begynt med narkotika. Det er tabuting.

Etterforskerne påpeker at polititjenestemennene synes det er vanskelig i tilfeller hvor en kollega er mistenkt eller anmeldt for et tilfelle, men det synes uklart hvorvidt kollegaen har gjort det som hevdes. Det synes lettere i tilfeller hvor det er ubestridelig hva personen har gjort, eller det er faktisk observert hva kollegaen har gjort, i motsetning til tilfeller hvor det er "ord mot ord". Det synes som at politiet ønsker kontroll på situasjonen, de vil være helt sikre på at en kollega har gjort det han er anmeldt for. Polititjenestemenn har vanskelig for å tro at en kollega har gjort det han er anmeldt for. I første omgang hvis de er mistenkt eller siktet, fordi i denne fasen er ikke polititjenestemannen påvist skyldig og dømt. Og i tilfeller hvor en kollega også blir frikjent vil det være vanskelig for kolleger å vite hvordan de skal forholde seg til han. Et annet problem rundt frikjennelse er også den tidligere diskusjonen rundt politiets motagelse for den erfaringslæring en anmeldelse og eventuell firkjennelse i dom medfører for politiet som organisasjon.

8.2.3 Å gå tjenesteveien

Rapporteringsplikten angir polititjenestemannens nærmeste overordnede som rette instans å rapportere en kollega, og bekrefter med denne bestemmelsen politiets hierarkiske oppbygning. En etterforsker påpeker at:

“Og sånn er jo politiet bygd opp og, det er hierarkisk oppbygd, så det er naturlig der å rapportere tjenesteveien. Så det er veldig få saker vi får direkte fra en tjenestemann eller kvinne ute, det kommer som regel via en sjef som mener at det er blitt et problem, eller kommer til å bli det”.

Dette diskuterer også Reiner rundt politiet som moralsk konservative hvor han påpeker at politiet helt fra starten har vært “constructed as a hierarchical, tightly disciplined organization” (Reiner, 2010: 96-97). Den hierarkiske oppbygningen av politiet hvor rapporteringsplikten må gå tjenesteveien vil si at det vil være en intern kontroll mellom kolleger som forutsettes ved rapporteringsplikten, og videre vil det være ledelse som er ansvarlige for denne egenkontrollen, og at den blir håndtert i riktig spor til Spesialenheten.

I forlengelsen av dette kan diskusjonen dreies inn på hva det egentlig vil si “å gå tjenesteveien” med en rapporteringsplikt. Noen av etterforskerne påpeker det problematiske ved å rapportere om noe, men at det ikke skjer noe. På spørsmål om hvordan rapporteringsplikten synes å fungere i praksis, svarer en etterforsker:

Den er veldig personavhengig, både for den som rapporterer, og for den som tar imot. Det har vi og eksempler på at ting er rapportert, men er stoppet på neste ledd da. (...) da hender det at overordnet ikke er enig, eller ikke er noe å gå videre med og så stopper det opp.

Slike tilfeller kan sies å representere en form for "pulverisering" av polititjenestemannens vurdering hvor en polititjenestemann velger å si fra, men leder tar ikke det videre. Ledelsens manglende engasjement, eller ikke anerkjenner polititjenestemannens vurdering, kan medføre at i en annen situasjon vil dette påvirke en polititjenestemanns valg om å rapportere eller ikke. Dette viser at politiets hierarkiske oppbygning kan være en årsak til en type ledelsesproblem som kan observeres i forbindelse med rapporteringsplikten. En etterforsker påpeker at det kan være tilfeller hvor det ikke er en tjenestemann som begår en handling, men en på ledelsesnivå som " personsjefen, eller politimesteren for den saks skyld, hvor en polititjenestemann vet noe som kanskje ikke er helt greit". En annen etterforsker sier da at "det er kanskje enda vanskeligere å vitne mot ledere. De kan jo være redd for hva skjer hvis de, vedkommende leder blir frikjent og det skulle få noen konsekvenser. Så det kan bli et anstrengt forhold etterpå. Sånn generelt oppleves det som veldig vanskelig".

8.2.4 Å møte konsekvensene

Et tilbakevendende tema i diskusjonene rundt rapporteringsplikten viser til den påvirkningen *forestillingen om konsekvenser* har på utøvelsen. Dette preger den tradisjonelle fremstillingen av at de som rapporterer en kollega vil møte negative konsekvenser blant kolleger og på arbeidsplassen. Frykten for å bli stemplet som "tyster" eller "illojal" er en fremtredende forklaring flertallet av etterforskerne viser til. En etterforsker forteller om hvordan polititjenestemennene synes å oppleve rapporteringsplikten i politiinstruksen ved å benytte betegnelsen "sladderparagraf"⁵⁵ med en underforstått⁵⁶ intern forestilling innad i politiet rundt rapporteringsplikten.

Flere av etterforskerne forteller om polititjenestemenns uttalte bekymring rundt hvilke konsekvenser de møter i etterkant av et avhør, spesielt hvis de har forklart seg negativt om, eller anmeldt en kollega: "Det kan rett og slett være at dem kvier seg for å rapportere noen

⁵⁵ Dette viser absolutt ikke til etterforskerens syn på rapporteringsplikten, men betegnelsen kom frem i intervjuet hvor spørsmålet gjaldt om polititjenestemenn fortalte noe om hvordan de opplever rapporteringsplikten i avhøret.

⁵⁶ Min tolkning.

ting, fordi at det da kan få negative konsekvenser for dem selv. De nærmest kan bli uthengt på arbeidsplassen”. Samtidig forteller etterforskerne om tilfeller de vet om hvor en polititjenestemann har møtt kollegenes negative sanksjoner: “Jeg har hørt via kjente at enkelte som ikke vil kjøre bil for eksempel sammen med noen som har rapportert saker”.

Dette bekreftes blant polititjenestemennene Vik intervjuet i sitt materiale. I fortellingene rundt de polititjenestemennene som rapporterte ser Vik informantenes opplevelse av å "fortelle"⁵⁷ i sammenheng med hvordan deres rolle og posisjon innad i politigruppen endret seg. Felles for fortellingene er informantenes “opplevelse av at noe forandret seg i det de sa i fra, eller i det øyeblikk det ble kjent at man hadde fortalt” (Vik, 2011: 100). Vik forklarer dette ved at:

Det viser til en endring i forhold til hvordan man opplever at andre ser på en, samtidig som det vil få betydning for hvordan en videre ser på seg selv. Der hvor en opplevelse av et forandret utgangspunkt og grunnlag for ståsted inntreffer, vil det trolig ha betydning for hvordan man i det daglige presenterer og posisjonerer seg gjennom videre arbeid med sine kollegaer (ibid).

Dette ser hun i sammenheng med Goffmans teoretisering rundt selvposisjonering hvor aktørens forståelse av egen rolle og posisjon i sosiale situasjoner fremstilles⁵⁸.

I henvisning til politiet som gruppe ser også flere av etterforskerne rapporteringsplikten i sammenheng med det kollegiale i grupperingene hvor en anmeldelse mot en kollega påvirker samtlige på en arbeidsplass: “Det er jo klart, i noen av våre saker som gir en veldig omveltning i et kollegialt samfunn da, de er jo små enheter, akkurat som vi er her da, så blir de veldig fort sårbare også, når vi plukker ut en som er anmeldt, det skjer noe med dynamikken tenker jeg”. Forklaringen rundt lojaliteten blant polititjenestemenn viser til den forståelsen som ilegges politikulturen. En etterforsker forteller at i møtet med mulige konsekvenser påvirkes dette av at:

Politiyrket er jo et yrke hvor man er nødt til å stole på hverandre, stole på makkeren og de som man jobber sammen med. Det er ganske sterkt samhold. Så kan det jo være at det at de er såpass gode venner etter hvert, de har jobbet sammen, at de ikke har lyst til å rapportere. På samme måte at de ikke anmelder venner og bekjente for alt mulig ellers i samfunnet da.

⁵⁷ Vik benytter betegnelsen å "fortelle" om det å rapportere (Vik, 2011: 99).

⁵⁸ Goffmans samhandlingsteori blir nærmere diskutert i kapittel 8.3.1: *Goffman's sosiale samhandling*.

Viktigheten av tillit til sine kolleger i tjenesteutøvelsen påpekes også i diskusjonen rundt politiets subjektive forklaring⁵⁹ hvor deres profesjonalitet og autoritet "trues" ved å vise følelser, herunder først og fremst redsel, i en akutt situasjon i tjenesteutøvelsen.

I intervjuene ble etterforskerne spurt hva de mente var en riktig betegnelse på den mangel av vilje en polititjenestemann hadde til utøvelsen av rapporteringsplikten hvor lojaliteten til det kollegiale samholdet sto sterkere. En etterforsker sier at:

Det med rapportering og, altså det vil jo være... alle de tre der passer jo egentlig inn. De sier jo omtrent det samme, alt etter hva man legger i det. Lojalitet kan være veldig mye forskjellig, lojalitet til kollegaer, lojalitet til ledelsen, til jobben. Det spørs jo hvordan de definerer det.

En annen etterforsker svarer at "i den grad det eksisterer⁶⁰, så er det jo en misforstått lojalitet i så fall". Denne diskusjonen rundt lojalitetsproblematikken fremmes av Bratholm i sin fremstilling av politivoldsaken⁶¹ i Bergen. Han trekker frem en årsak til problemet ved å avdekke politiovergrep er "korpслоjalitetens rolle og politiledelsens passivitet" (Bratholm, 1999: 51). Bratholm argumenterer at selv om lojalitet er en positiv holdning i mange sammenhenger, så kan den gli over i det Johs. Andenæs betegner som "den falske lojaliteten" (ibid).

I "den falske lojaliteten" viser Andenæs til Maridalssaken i Oslo forut for politivoldsaken i Bergen, hvor 11 polititjenestemenn i 5 biler fulgte 2 unge biltyver, og resultatet ble at biltyvene fikk henholdsvis kjeve- og kravebensbrudd (Andenæs, 1982: 301). Det oppsiktsvekkende i dette tilfelle var imidlertid ikke selve voldsanvendelsen, men at de 11 polititjenestemennene som var til stede påsto at de ikke hadde sett noe og avga falsk forklaring. Andenæs henviser til politivoldrapporten⁶² om den falske solidariteten, hvor personer som utvalget var i kontakt med nektet å forklare seg med henvisning til politiloyaliteten når han påpeker at: "Verre er det når denne falske lojaliteten drives så langt at

⁵⁹ Dette diskuteres nærmere i kapittel 9.2.2: *Politiets subjektive forklaring*, samt kapittel 9.2.3: *Politiet som et troverdig vitne?*

⁶⁰ Spørsmålet ble stilt i sammenheng hvorvidt betegnelse "politikultur", "korpssånd" og "lojalitet" var passende betegnelser, og eventuelt hva kunne i så fall være en passende betegnelse.

⁶¹ Politivoldsaken i Bergen er diskutert i 5.4: *En mulig årsak til revidering*.

⁶² Dette er nærmere beskrevet i 5.4.1: *Bakgrunnen for politivoldsaken i Bergen* om politivoldutvalgets utredning av politivoldrapporten.

politifolk gir falsk forklaring, slik som i Maridalssaken. Det synes å være en nærmest uskreven lov, ser utvalget, at politifolk ikke vitner mot hverandre. Under avhør benektes at man har sett eller hørt noe som kan skade en kollega” (Andenæs, 1982: 304). Andenæs sier at dette er “lojalitet satt på hodet”, og at “det er den som gjør seg skyldig i politivold som er usolidarisk og setter politiets anseelse i fare” (ibid).

Yrkeskultur og lojalitet til tross, det blir understreket av etterforskerne at dette er avhengig av hva slags type saker det er snakk om, først og fremst i forlengelsen av diskusjonen rundt akseptable og uakseptable handlinger⁶³. I den foregående nevnte defineringen av den kollegiale lojaliteten svarer en etterforsker at:

Det med rapportering og, alle de tre⁶⁴ der passer jo egentlig inn. De sier jo omtrent det samme, alt etter hva man legger i det. Lojalitet kan være veldig mye forskjellig, lojalitet til kollegaer, lojalitet til ledelsen, til jobben. Det spørres jo hvordan de definerer det.

I denne sammenheng kan den misforståtte lojaliteten som måtte forekomme blant polititjenestemenn være preget av hvordan den enkelte polititjenestemann definerer selve begrepet "lojalitet", og ikke minst *hvem* de anser seg som lojale mot.

Samtidig er det vanskelig å si noe om i hvilken grad polititjenestemennene møter konsekvenser blant kolleger. En etterforsker svarer at “nei, det er veldig internt det der. Vi vet jo hvis det er noe i en sak, da vet vi jo hvordan ting har skjedd internt”, og viser til at de konsekvensene som polititjenestemennene møter skjer som regel "skjult" for andre. Det vil si at polititjenestemennene møter dette i interaksjon med kollegene og arbeidsplass, både på aktør- og strukturnivå, og at det er sjelden at disse konsekvensene synliggjøres utenfor denne arenaen.

8.3 Rapporteringspliktens samhandling

Ved å se på rapporteringsplikten som en sosial samhandling på aktørnivå kan den relasjonen som hver enkelt polititjenestemann har med sine kolleger vise til hvordan rapporteringsplikten kommer til uttrykk blant dem. Teorier rundt mellommenneskelig samhandling har en

⁶³ Som beskrevet i 6.2.1: Akseptable eller uakseptable handlinger.

⁶⁴ Politikult, korpsånd og lojalitet.

forklaringsverdi i det at de forklarer hvordan relasjoner mellom enkeltindivider former deres samhandling med andre, samt at samhandling er en viktig faktor i polititjenestemenns valg og vurderinger i hverdagen. Å vurdere en kollegas handling samtidig som at man må forholde seg til denne kollegaen i en grupperelasjon med andre påvirker gjerne rapporteringsplikten i en negativ retning.

8.3.1 Goffmans sosiale samhandling

Goffmans teorier om samhandlingsordenen betegnes ofte som en *mikrososiologi*, og hans sosiologiske prosjekt har vært “å avdekke mikromekanismene for kompetente aktørers refleksive konstruksjon av sosial orden” (Aakvaag, 2008: 71). I analyseringen av hverdagslivets forholdsvis trivielle og upåaktede foreteelser kunne han trekke generelle slutninger om samfunnets sosiale organisering (Goffman, 2004: 7), og han undersøkte det som oftest ble oversett, den ganske alminnelige upåaktede atferd og aktiviteter som alle mennesker inngår i til daglig på en systematisk, vitenskapelig og nyskapende måte (Goffman, 2004: 10). I denne sammenheng er Goffmans univers et utpreget mikrounivers hvor han beskjeftiger seg med de minste bestanddelene i det sosiale liv, det tilsynelatende trivielle, flyktige og uanselige (Goffman, 2004: 15). I denne betydningen beveget ikke Goffman seg opp på strukturnivå i det han interesserte seg for mikrorelasjoner på individnivå, men til sammen utgjorde samhandlingsordene et myriader av sosiale møter som også i et videre perspektiv kan ligge på et høyere strukturnivå (Goffman, 2004: 17).

Goffmans bidrag sees i sammenheng med den overordnede teoriretningen *mikrointeraksjonismen*. Det som kjennetegner denne retningen er fokuset rettet mot aktøren, og ansikt-til-ansikt-samhandling. Her studeres aktørens bruk av teknikker, prosedyrer, redskap, strategier, metoder osv. i detalj i det de bruker disse “på en aktiv og kreativ måte «konstruerer» og opprettholder en meningsfull og ordnet sosial verden” (Aakvaag, 2008: 64). Som en hovedretning av mikrointeraksjonismen retter *symbolsk interaksjonisme* fokus på “hvordan kompetente aktører gjennom språklig formidlet samhandling på en kreativ og refleksiv måte skaper - «konstruerer» - en meningsfull og ordnet sosial verden” (Aakvaag, 2008: 66).

Som forklaring på politiets interaksjon med kollegaer viser Goffmans teorier hvordan det bagatellmessige og trivielle ved et møte kan trekkes i et større perspektiv og gi teoretiske forklaringer på samhandling mellom mennesker: “Ethvert menneske lever i en verden af

sociale møder, hvor han enten bliver inddraget i ansigt til ansigt-kontakt eller i medieret kontakt med andre deltagere” (Goffman, 2004: 39).

8.3.2 Atferdsregler som styrer politiets holdninger og atferd

I teoretiseringen rundt samhandlingens rituelle karakter forsøker Goffman å vise samhandlingens resiproke og seremonielle karakter, hvor god oppførsel medfører tildeling av ærbødighet og denne ærbødighet blir et uttrykk for at aktøren betraktes som hellig i det sekulariserte samfunn. Som konsekvens av en “ærbødig status” utvises det god oppførsel mot en slik aktør, og derfor uttrykkes det i samhandlingen både forventninger til andres atferd så vel som forpliktelser til egen atferd (Goffman, 2004: 22).

Goffman definerer en atferdsregel som “ en forskrift for handling, der ikke er anbefalet fordi den er behagelig, billig eller effektiv, men fordi den er passende eller retfærdig. Overtrædelser kan typisk føre til følelser af uro og til negative sociale sanktioner” (Goffman, 2004: 77). Den er gjennomtrengende på alle aktiviteters områder og opprettholdes med henvisning til, og til ære for stort sett hva som helst. Det vil alltid opptre en gruppering som overholder reglene og dermed skaper et felles sosiologisk tema. Overholdelse av reglene gjør at atferden blir konstant og følger et mønster, og selv om dette ikke er den eneste kilde til regelmessighet i menneskelige aktiviteter, så hører den til blant de vesentlige (Goffman, 2004: 77 -78).

I polititjenestemennenes samhandling med kolleger forventes det ofte at de følger en gitt atferdsregel ved å være lojale mot sine kolleger, slik at de kan unngå de negative sosiale sanksjonene. Selv om det kan være enkelte polititjenestemenn som ikke deler det rådende syn på opprettholdelsen av denne atferdsregelen, kan en gruppe med polititjenestemenn likevel opprettholde denne. Lojaliteten til kolleger forholder seg derfor konstant og følger et gitt mønster i dette perspektivet.

Det er to overordnede måter atferdsregler kan utøve innflytelse på aktøren: Direkte ved *forpliktelser* som fastsetter de moralske begrensninger på ens oppførsel, og indirekte ved *forventninger* som fastsetter hvordan andre er moralsk forpliktet til å handle overfor en (Goffman, 2004: 78). Mange regler har en interpersonlig aktør-mottager-karakter hvor den enes forpliktelser ofte vil være en annens forventninger, som når en polititjenestemann forventer at en kollega opprettholder sin forpliktelse som lojal.

Forpliktelser kan oppleves som at en aktør blir tvunget til å handle på en bestemt måte, og dermed kan det oppfattes som at aktøren gjør dette motvillig og bevisst. Tilfellet er at de

fleste handlinger som styres av atferdsregler utføres ubevisst, og aktøren vil som regel ikke ha noen forklaring på hvorfor de gjør det (Goffman, 2004: 78).

Kun hvis noget kommer i vejen for hans rutiner, opdager han måske at hans neutrale, små handlinger hele tiden har været i overensstemmelse med den tilladelige opførsel i gruppen, og at en svigtende mulighed for at udføre dem kan være en kilde til skam og ydmygelse. På samme måde kan han i den grad tage sine forventninger til andre for givet at han først når tingene uventet går galt, pludselig opdager at han har grund til harme (Goffman, 2004: 78).

Siden en person kan oppfylle en forpliktelse uten å være den bevisst, vil en forpliktelse som blir oppfattet som noe man burde gjøre opplevd som ønskelig eller belastende for den forpliktete, kort sagt behagelig eller ubehagelig plikt. Den samme forpliktelse kan være en ønsket plikt på et tidspunkt, og uønsket på et annet tidspunkt (Goffman, 204: 78).

På samme måte kan rapporteringsplikten oppleves som belastende i møtet med lojalitetsforventningen blant kolleger, og omvendt ved lojalitetsforventningen i møtet med rapporteringsplikten. Rapporteringsplikten får et preg av å være både ønskelig fordi man ikke ønsker ulovlige handlinger i politiets tjenesteutøvelse, men også uønsket fordi den stiller polititjenestemannen i konflikt med lojalitetsforventningen, og den eventuelle negative sosiale sanksjonen.

Når en aktør blir involvert i å opprettholde en regel binder han seg normalt også til et bestemt selvbilde. Med hensyn til forpliktelser fremstår han for seg selv og for andre som den type person som overholder denne bestemte regel og den type person man naturlig kunne forvente det av. Med hensyn til forventninger blir han avhengig av en antagelse om at andre på rett vis vil utføre de av deres forpliktelser som påvirker han, for deres behandling av han vil uttrykke en forestilling om han. Når han etablerer seg som den type person som behandler andre på en bestemt måte og blir behandlet på en bestemt måte av dem, må han sørge for at det er mulig for han å opptre som, og være denne type person (Goffman, 2004: 79). Polititjenestemenns selvbilde av seg selv som "lojal" viser til den etablerte atferdsregelen når den kommer til uttrykk i frykten for å stemples som "illojal" i avhør hos Spesialenheten.

Videre, når en atferdsregel blir brutt vil det vanligvis være to aktører som risikerer vanry: Den som har en forpliktelse og skulle opptre etter reglen, og den andre som har en forventning og som følge av den burde blitt behandlet på en bestemt måte. I dette er både aktør og mottager truet.

“En handling der er underlagt en adfærdsregel, er altså en kommunikation, for den representerer en måde at bekræfte selvet på – både det selv som regelen er en forpligtelse for, og det selv som den er en forventning for. En handling der er underlagt adfærdsregler, men ikke følger dem, er også en kommunikation – ofte endda i højere grad – for et brud på reglerne er en nyhed og ofte av en karakter der svækker deltagerens selv. Adfærdsregler omdanner altså både handling og uvirksomhed til udtryk, og hvad enten den enkelte retter sig efter reglerne eller bryder dem, så sender det formodentlig et signal om noget væsentligt” (Goffman, 2004: 80).

I det en polititjenestemann ikke velger å følge atferdsregelen om den kollegiale lojalitet, så kommuniserer denne polititjenestemann, overfor gruppen denne gjelder, at han er illojal og ikke følger den atferd som styrer deres samhandling. Selvrepresentasjonen som kollegialt lojale svekkes blant kollegene, og de negative sosiale sanksjonene iverksettes for å opprettholde deres selvbilde.

8.3.3 Tillit mellom individer

Den debatt begrepet "tillit" har hatt i politiforskningen har dreid seg om den tillit politiet som kontrollutøvere og organisasjon har hatt i samfunnet. På aktørnivå har tillit mellom individer en forklaringsverdi på den samhandling som polititjenestemenn deltar i, fordi det sier noe om hvordan de oppfatter sine kollegaer. I beskrivelser av tillit har Grimen en handlingsteoretisk tilnærming til tillit med utgangspunkt i hva tillitsgivere *gjør*, ikke hva de *tror* (Grimen, 2009: 8). ”Tillit og mistillit gjelder måter mennesker lever og handler sammen på. Å stole på noen er å handle med få forholdsregler...” (ibid). I dette perspektivet følger tillit de mellommenneskelige relasjonene ved at forutsetningen ved samhandling er en viss grad av tillit til andre. Opprettholdelse av den kollegiale lojalitet viser til den samhandling polititjenestemenn deltar i, hvor tillit følger automatisk ved forutsetningen om at man er lojal mot sine kollegaer. I tillegg vil lojalitet være en forlengelse av tillit siden dette er noe gir og får av andre, på lik linje som at man gir og får tillit.

I følge Grimen viser man til den forventningen man har til tillitsmottageren som pålitelig i forklaringen på hvorfor tillitsgiveren handler som han gjør (Grimen, 2009: 26). Dette forklarer hva tillitsgivere gjør og identifiserer noe som tillit (Grimen, 2009: 35). En tillitsgiver overlater eller har noe i andres varetekt hvor de forventer at dette blir ivaretatt, og de tar få forholdsregler mot misbruk (ibid). Dette medfører at en tillitsgiver er prisgitt tillitsmottagerens skjønnsbaserte makt i det øyeblikk man overlater noe i deres varetekt, hvor

betinget ansvar gjennom tillit medfører også makt (Grimen, 2009: 28). Et vesentlig trekk ved tillit er at det gjelder noe som er viktig for tillitsgiveren, og dermed også er årsaken til at tillitsgiveren gjør seg visse forholdsregler som en beskyttelse for seg selv og det man overlater i andres varetekt (Grimen, 2009: 33). Dette er også årsaken til at brudd på tillit kan medføre sterke og varierende følelsesmessige reaksjoner (ibid). I etableringen av den kollegiale lojaliteten har polititjenestemenn en forventning om at en kollega ivaretar deres lojalitet og tillit i deres tjenesteutøvelse. I møtet med rapporteringsplikten hvor denne utøves av en polititjenestemann, vil tilliten brytes når den kollegiale lojaliteten brytes.

Politiet som profesjonelle vil ofte samarbeide i tillitskjeder hvor man handler uten forholdsregler overfor det andre har gjort eller gjør. (Grimen, 2009: 80 – 81). Dannelsen av flerpersonrutiner i tillitskjeder viser samhandlingsmønstre hvor individers “aktivitet er rutinisert og bygger på at de andre partenes aktiviteter samtidig er rutinisert.» (Grimen, 2009: 83). I tillitskjeder handler man under forutsetning for at kvaliteten på arbeidet i et forutgående ledd tas for gitt (Grimen, 2009: 86). Den kollegiale lojaliteten tar for gitt at polititjenestemenn forholder seg lojale overfor sine kolleger, og man kontrollerer derfor ikke om en kollega opprettholder sin lojalitet.

En tillitskjede motvirker muligheter for en effektiv indre kontroll og selvjustis i en yrkesgruppe, og personer som stoler på hverandre kan opptre som en lukket gruppe overfor utenforstående, og dermed motvirke også en effektiv ytre kontroll. (Grimen, 2009: 88). Rapporteringsplikten har derfor mindre mulighet for å bli gjennomført hvis en polititjenestemann opprettholder den kollegiale lojaliteten i en lukket gruppe. Videre vil det være vanskelig for andre å gjennomføre rapporteringsplikten i møtet med en lukket gruppe hvor den kollegiale lojaliteten er fremtredende. Dette sees spesielt i polititjenestemenns møte med Spesialenheten i avhøret.

9 AVHØR HOS SPESIALENHETEN

Veien frem til møtet mellom politiet og Spesialenheten bærer preg av alle de vurderingene som gjøres underveis. Det skriftlige regelverket, handlingene som utøves i tjenesten, politiet holdninger og den praktiske utførelsen har alle hatt sine påvirkninger på dette møtet og vil forme samhandlingen mellom polititjenestemennene og etterforskerne. Dette avhøret blir et resultat av den "silingsmekanismen" som har preget de valg og vurderinger som polititjenestemannen har gjort, og rapporteringsplikten i avhøret hos Spesialenheten vil være et uttrykk for dette.

Den samhandling som etterforskerne og polititjenestemannen deltar i, vil i avhøret vise til den rolleetableringen de vil ha. Spesielt politiets rolle, og utøvelse av denne viser den betydning avhøret har for hvordan rapporteringsplikten oppfattes, både av polititjenestemannen og etterforskeren.

9.1 Etableringen av et avhør

For at en hendelse skal gi utslag i etterforskning og avhør hos Spesialenheten må den i første omgang meldes til Spesialenheten. Finstad påpeker at Spesialenheten er en meldingsbasert ordning, og publikum er en viktig saksleverandør (Finstad, 2009: 21). Det angis at Spesialenhetens hovedoppgave er "å etterforske og påtaleavgjøre saker som gjelder straffbare handlinger begått i tjenesten av ansatte i politiet og påtalemyndigheten" (Årsrapport 2008: 3), og allerede her foreligger det en avgrensning av hvilke oppgaver som er relevante for Spesialenhetens saksportefølje. Til tross for at Spesialenheten ikke skal avvise noen som ønsker å anmelde et forhold, kan sjefen for Spesialenheten "avvise saker som faller utenfor enhetens saklige kompetanseområde" (*Et ansvarlig politi*, 2009: 51). Saken sendes til den gjeldende etterforskningsavdeling for vurdering av iverksettelse av etterforskning. Hvis det foreligger rimelig grunn til å undersøke om ansatte i politiet eller påtalemyndigheten har begått straffbar handling i tjenesten kan det besluttes at etterforskning blir iverksatt (*Et ansvarlig politi*, 2009: 51-52). Videre påpekes det at "formålet med etterforskningen er å skaffe til veie de nødvendige opplysninger for avgjørelsen av spørsmålet om tiltale og tjene som forberedelse for sakens behandling ved retten" (*Et ansvarlig politi*, 2009: 52), og

terskelen for å iverksette avhør er satt lavt (*Et ansvarlig politi*, 2009: 67). Det påpekes at på grunn av frykt for å bli oppfattet som å beskytte politiet legges terskelen i politiet lavt for oversendelse til Spesialenheten. "Sporet inn til Spesialenheten er et grovmasket spor også fordi mange saker kommer direkte til Spesialenheten fra publikum" som får Spesialenheten til å fremstå som er lavterskeltilbud (Finstad, 2009: 21).

9.1.1 Iscenesettelsen av et avhør

I sine beskrivelser av det "typiske" avhøret av polititjenestemenn viser etterforskerne at de er stort sett gjennomføres på samme måte som med sivile. De merker seg nødvendigheten, men også vanskeligheten, av å etablere kontakt og tillit i avhøret. En etterforsker uttrykker dette ved at "det er jo en utfordring, vi er jo forskjellige alle sammen". En annen forteller at måten man møter vitnene på former resten av avhøret, og hvis man ønsker et bra avhør må man ha kontakt. Å møte de med en positiv innstilling i utgangspunktet, ta de som seriøse, og ha forståelse av ståstedet er med å forme den videre kontakten og kvaliteten på avhøret.

Et ansvarlig politi påpeker at "Spesialenhetens aller viktigste arbeidsverktøy er avhør" (*Et ansvarlig politi*, 2009: 64). Avhør har sammenheng med hvorvidt etterforskning er besluttet iverksatt eller ikke, og iverksettelse av etterforskning forekommer oftere ved anmeldelser av ulovlig maktbruk enn ved andre saker (*Et ansvarlig politi*, 2009: 65). Imidlertid er terskelen for å iverksette etterforskning satt lavt fra Spesialenhetens side (*Et ansvarlig politi*, 2009: 67).

I beskrivelsen av hvordan etterforskerne gjennomfører avhøret av polititjenestemenn sier en etterforsker at:

Det blir jo mere ren avhørsmetodikk. Det å prøve å etablere kontakt først, få en tillit på plass som vi kan ta utgangspunkt i. Så pleier vi ofte å starte litt med deres bakgrunn, slik at den som leser slipper å si hvem er det som avhøres her. Stilling, erfaring, grunnen til henvendelsen. Så går du over på en mer fri forklaring, du forklarer stort sett litt det som saken gjelder, og så er det en haug med spørsmål til slutt.

Felles for etterforskernes beskrivelser av det "typiske" avhøret av polititjenestemenn er at de stort sett gjennomføres på samme måte som avhør av sivile. De merker seg nødvendigheten, men også vanskeligheten, av å etablere kontakt og tillit i avhøret. En etterforsker uttrykker dette ved at "det er jo en utfordring, vi er jo forskjellige alle sammen". En annen forteller at måten man møter vitnene på former resten av avhøret, og hvis man ønsker et bra avhør må

man ha kontakt. Å møte de med en positiv innstilling i utgangspunktet, ta de som seriøse, og ha forståelse av ståstedet er med å forme den videre kontakten og kvaliteten på avhøret.

9.1.2 Avklaringen av politiets status som vitne

I løpet av intervjuene ble det tydelig den polariserende effekten spørsmålene hadde når det ble spurt om polititjenestemenn som hadde vitnet mot, eller hadde rapportert en kollega eller arbeidsplass. De fleste av etterforskerne tydeliggjorde den begrepsforskjellen betegnelse hadde, og dette ble uttrykket av en etterforsker:

Det at du som politimann anmelder et forhold som du blir kjent med, eller en kollega har gjort noe, eller arbeidsgiveren har gjort noe, det er ene forskjellen. Men det at tjenestemenn må vitne mot sin kollega som har status som mistenkt da, da tenker jeg mistenkt-status, ikke siktet nødvendigvis, det er noe annet.

Når en polititjenestemann "anmelder" eller "vitner mot" en kollega utgjør dette to forskjellige avhørssituasjoner hos Spesialenheten. I anmeldesestilfeller er det polititjenestemannen selv som velger å gjøre dette når de anmelder eller rapporterer en kollega til sin overordnede, de er klar over deres vitneplikt i denne situasjonen. I motsatt tilfelle er det snakk om en polititjenestemanns vitneplikt i saker hos Spesialenheten hvor de kan pålegges å vitne mot en kollega som er mistenkt for et forhold, uten at de har hatt noen direkte tilknytning til den gjeldende saken. Denne vitneplikten kommer i de tilfeller hvor en polititjenestemann er anmeldt eller mistenkt for et forhold, og kolleger blir pålagt å forklare seg om kollegaen i et avhør hos Spesialenheten. Det kan være forklaringer basert på generelle vurderinger og antagelser om en kollega som person og deres tjenesteutøvelse, eller det kan være tilfeller hvor en kollega var til stede da den aktuelle hendelsen ble utført.

I Politiinstruksen § 6-3, 2. avsnitt kan denne distinksjonen sees ved angivelsen av selve rapporteringsplikten i den første delen, mens vitneplikten på et mer generelt grunnlag angis i andre del. Man kan si at en vitneplikt er en plikt man egentlig ikke velger fordi den kommer automatisk ved en anmeldelse. Som en av etterforskerne også påpeker at "vitne gjør de jo fordi de blir bedt og pålagt det, de er jo pliktige å forklare seg". På den andre siden er rapporteringsplikten i utgangspunktet en plikt man i den praktiske anvendelsen "velger" å utføre. I betoningen av "velger" henspiller dette på i hvilken grad de ulike begrensningene i rapporteringsplikten påvirker den praktiske utøvelsen av denne. Graden av vilje til, og ønske

om å rapportere vil være viktige forutsetninger for hvorvidt en polititjenestemann faktisk rapporterer et forhold eller ikke.

9.2 Politiet i avhør hos Spesialenheten

Etterforskernes beskrivelser av politiet i avhør preges av det synet som eksisterer rundt politiets *profesjonalitet*. Å se på hvordan politiet utfører sin rolle i et avhør kan fortelle noe om politiets bevisste og ubevisste holdninger til sin rolle som "politi" og "vitne", slik etterforskerne oppfater dem. Avhøret er en situasjon hvor partene bidrar på lik linje, og spesielt polititjenestemannen og etterforskeren har like forutsetninger som de bringer med seg inn i avhøret. Rapporteringsplikten synliggjøres i den erfaringen som politiet bringer inn og ut av et avhør hos Spesialenheten, og hvordan de formidler dette videre i politiet som gruppe. Avhøret hos Spesialenheten som sådan har påvirkninger både på struktur- og aktørnivå, og likeledes former den rapporteringsplikten både på struktur- og aktørnivå.

9.2.1 Politiet som det profesjonelle vitnet

I etterforskernes beskrivelser av politiet i avhør fremtrer de som vitner med god kunnskap om avhørssituasjonen, og som innehavere av kompetanse på lik linje med etterforskerne. En etterforsker påpeker at "de er profesjonelle på det på den måten at de er kjent med situasjonen". Avhøret er en situasjon polititjenestemennene er godt kjent med siden det er en del av den jobben de gjør. Flere av etterforskerne påpeker at polititjenestemennene er vant til å forklare og snakke for seg, og dette er situasjoner de håndterer i hverdagen, dog på motsatt side av bordet. Situasjonen blir fort fremmed i det øyeblikket rollene er snudd, og et avhør hos Spesialenheten lar polititjenestemannen få kjenne på kroppen, både på godt og vondt, hvordan det er å sitte på andre siden av bordet.

Det synet som fremstår rundt politiets profesjonalitet i avhøret viser også til den erfaring etterforskerne har med sivile vitner, både som etterforskere ved Spesialenheten og deres tidligere erfaring som polititjenestemenn⁶⁵. En av etterforskerne sammenligner de erfaringene som er ervervet både i politiet og i Spesialenheten slik:

⁶⁵ Som tidligere nevnt har de fleste av etterforskerne ved Spesialenheten bakgrunn fra norsk politi, se 1.2 *Avgrensning og forskningsspørsmål*, fotnote 6.

Nei, i politiet, da var vi på en måte den proffe aktøren i forhold til nærmest alle vi avhørte. Det var vi som på en måte informerte alle om straffeprosessen og lover og regler. Vi var den profesjonelle parten. Her blir det på en måte at noen som kanskje vet minst like mye og mer enn det, gjerne både om avhørsteknikk og.. Det blir liksom proffe aktører du møter nå da, med tjenestemenn og på en måte vet at du blir snakket om, sikkert, når de kommer tilbake til stasjonen. Og vi på en måte skal være et ansikt utad for det Spesialenheten står for. Så ja, det er litt forskjell. Du føler at du blir møtt av, at de du skal avhøre driver med samme tingene selv, på en måte.

Videre beskriver etterforskeren polititjenestemenn som vitner i avhøret:

Det går som regel veldig bra, for det at de har, har definert hva vi ønsker å få forklaring om, og de har som regel en klar oppfatning om situasjonen som er skjedd og dialogen går veldig lett. De forklarer seg kronologisk og strukturert og ryddig, og så har de tanker og refleksjoner om en ting i forkant. Noen unntak er det jo, de er innesluttet og synes det er tungt å være her, men det er helt unntaksvis. De er jo vant til å forklare seg kan du si, i rettsmøter og retten, for de er vant til å snakke om hendelsen og .. Det er noen som sier at det er som å gå opp til eksamen. Det er en del som er preget og kommer med høye skuldre og er nervøse og er ukomfortable, men da snakker kanskje om de som er mistenkte, det blir et eget tema. De som er vitner har på en måte, de er litt enklere igjen å forholde seg til.

De beskrivelsene etterforskerne gir av politiet som vitner er en felles oppfatning preget av at politiet sees på som strukturerte, ryddige, reflekterte og godt forberedt i avhøret. En etterforsker forteller at "som oftest i enkle saker så er de veldig strukturert, og vet akkurat hva det er jeg ønsker opplysninger om", mens en annen etterforsker sammenligner politiet og sivile vitner med at "det krever en viss håndtering for å gjennomføre avhør av politifolk, de kan det yrket, mens sivile vitner har jo større usikkerhet fordi de kan ikke vite noe om etterforskning, de vet jo ikke hvordan ting fungerer". Flere av etterforskerne påpeker at Spesialenheten bruker samme avhørsteknikker som politiet, og at dette er forklaringen på at politiet vet hvordan avhøret forløper. Ikke bare har politiet samme type kompetanse i et avhør, men det benyttes samme teknikker i politiet og Spesialenheten⁶⁶.

Etterforskerne skiller også mellom de "enklere" sakene og de mer "vanskeligere" sakene når det gjelder politiet som vitner. De saker som oppleves som enklere for etterforskerne er som regel de saker hvor en polititjenestemann må forklare seg om en tjenesteutøvelse som kanskje har vært uheldig, type saker de lett kan identifisere seg ved. Sakene som er vanskeligere vil være de tilfeller hvor en polititjenestemann er anklaget for et direkte straffbart forhold, som

⁶⁶ Bruken av samme avhørsteknikk diskuteres nærmere og problematiseres i 9.2.3 *Politiet som et troverdig vitne?*.

gjærne fordømmes av kolleger. En etterforsker beskriver polititjenestemenn som profesjonelle fordi de er kjent med situasjonen, men at de likevel ikke er så profesjonelle når saken gjelder dem selv eller en kollega: “fordi de blir litt mer sårbare når det, når du kommer inn på saker som vedrører dem da”. Måten politiet forklarer seg på har stor betydning for hvordan de formidler kunnskap i et avhør, og hvordan møtet mellom politiet og Spesialenheten formes.

Beskrivelsene av politiet som det profesjonelle vitnet preges av at de forklarer seg kun om det som ansees som relevant for saken, og de omtales ved å ha en *faktagiverrolle*. Dette betyr at de forklarer seg om de formelle tingene og bidrar med rene faktaopplysninger. De er opptatt av det formelle i et avhør hvor “de forklarer seg kronologisk og strukturert og ryddig, og så har de tanker og refleksjoner om en ting i forkant”. Flere av etterforskerne påpeker at polititjenestemennene er objektive i sine forklaringer, og de bærer preg av å være godt forberedt og gjennomtenkt. En etterforsker påpeker at “ det som kanskje er fellestrekket for en del politifolk, det er at de er vant til å skulle forklare seg om noe som kanskje kommer for retten” og viser til det som er utpreget ved deres forklaring.

9.2.2 Politiets subjektive forklaring

I rollen som det profesjonelle vitnet oppleves polititjenestemenn som veldig profesjonelle og har strukturerte og konkrete forklaringer. I intervjuene ble etterforskerne samtidig spurt om de har opplevd at det er visse tema som er vaskelige å snakke om for polititjenestemenn.

Samtlige svarte at polititjenestemenn gir uttrykk for at det oppleves om veldig vanskelig å snakke om en kollega, spesielt i saker hvor det er en kollega som er anmeldt for et forhold. En etterforsker forteller:

Jeg opplever vel kanskje at de fokuserer på det som taler for at det ikke er begått noe straffbart, at det er det de snakker best om, de gode sidene til personen, og at de på en måte klarer å dysse ned situasjonen, at jeg var ikke der, jeg følte meg trygg selv om.. De er litt varsomme med å, de er kanskje litt varsomme med å utlevere kolleger. Det er veldig mye sann at de har, kanskje ikke husker så godt, eller de ikke så så veldig godt.

Samtlige etterforskere forteller om polititjenestemenn som understreker sin profesjonalitet i avhøret, men som en etterforsker har påpekt at når det kommer til kolleger er de ikke like profesjonelle, de utviser heller en sårbarhet.

Det samme spørsmålet stilles en etterforsker som påpeker polititjenestemenns vanskeligheter med *den subjektive forklaringen*:

Fordi at det de glemmer når de blir avhørt, det er den subjektive oppfattelsen av noe. Så hvis jeg avhører en politimann som har i en pågripelse kommet i slåsskamp, og hvis jeg spør hvordan følte du det, så greier de ikke å forklare, de tør ikke å si at de ble redd. De tør ikke uttrykke hva de faktisk følte. De holder seg til at, nei jeg er politimann og jeg har hjemmel til å gjøre sånn og sånn, og han skulle pågripes og jeg måtte bruke den makten for at han skulle bli pågrepet, hvis ikke kunne han unndra seg denne pågripelsen.

I forklaringen til de profesjonelle vitnene er det vanskelig å få den subjektive forklaringen.

Blant polititjenestemenn synes det å herske en felles innstilling om at egne følelser har ingenting med tjenesteutøvelsen å gjøre. Selv i tilfeller hvor etterforskerne direkte spør hva følte du i situasjonen klarer de færreste å si noe om det. En etterforsker diskuterer rundt dette:

Jeg oppfatter kanskje mer at det er sånn at man kun ønsker å forklare om det man er sikker på. Så det som går ut på spekulasjoner og tro og mene er kanskje ikke like aktuelt. Da kan det jo være at man ikke blir direkte spurt, at man da ikke selv tar opp ting som kunne være relevant da. Men påstår ikke at det er å holde unna, men mer sånn at man forteller om det dem er sikker om, typisk hvis man har lest en del politirapporter som er veldig kort og konsis, ikke sant. Jeg kom til stedet, jeg så og observerte, på stedet var også person en, to og tre. Og sånn kan en del av fordi de er så regelstyrt.

I tjenesteutøvelsen er det ikke rom for spekulasjoner og usikkerhet. Hvis en polititjenestemann uttaler at 'ja, jeg var faktisk redd i den situasjonen', ser etterforskerne dette i sammenheng dynamikken i tjenesteutøvelsen. Hvis en polititjenestemann oppfatter en kollega som usikker og redd i en farlig situasjon går dette utover polititjenestemannens egen sikkerhet. Etterforskerne forteller at hvis man ikke har trygghet og tillit blant kolleger om at man takler de ulike og mange ganger farefulle situasjonene, så kan tilfelle være at ingen ønsker å jobbe med den personen. Politiets tjenesteutøvelse forutsetter ikke bare tillit fra samfunnet og publikum, men det forutsetter på lik linje tillit til kollegers profesjonelle og "følelsesløse" reaksjoner.

Om ikke polititjenestemennene klarer å fortelle om den subjektive erfaringen i situasjonen som involverer følelser, så har de ikke noe problem med å fortelle om den fysiske smerten. Også her preges forklaringen av en strukturell og kronologisk fremstilling. En konkret fremstilling hvor hendelser presenteres kronologisk, en observasjon er gjort, polititjenestemann reagerte, polititjenestemannen ble sparket og påført voldsom smerte, og det ble til slutt gjennomført en arrestasjon.

9.2.3 Politiet som et troverdig vitne?

Beskrivelsene av polititjenestemenn preges av deres profesjonalitet i avhøret. Polititjenestemannen som det profesjonelle vitnet utgjør i den sammenheng et troverdighetsspørsmål. De vet hvordan et avhør gjennomføres og de vet hva som forventes i avhøret. Politiets kompetanse og kunnskap rundt avhøret bidrar til at de har en helt annen forutsetning enn sivile vitner i et avhør. De stiller bedre forberedt og vet hva som forventes. I rollen som det profesjonelle vitnet bidrar polititjenestemannen med en allerede strukturert forklaring hvor det som ansees som relevant for saken er på forhånd klart. Polititjenestemenns profesjonalitet vil her være problematisk i det *de utelater av informasjon*. Etterforskerne forteller om de sivile vitnene som forteller om "alt og ingenting", og det som kan synes som irrelevant informasjon kan ved nærmere undersøkelser vise seg å være relevant likevel. Dette synliggjøres tydelig i "vondt-og-vanskelig-sakene" hvor den kunnskap en polititjenestemann har om en kollega kunne bidratt til at en fremtidig straffbar handling kan skje. Flere av etterforskerne snakker om å viderebringe informasjon som polititjenestemennene er sikre på, og hvordan de opplever det vanskelig å fortelle om det som oppleves som abstrakt og subjektivt, gjerne i form av mistanker.

I problemene med å snakke om følelser i den subjektive forklaringen kan man finne det en etterforsker betegner som en form for *yrkessykdom*. Etterforskeren forklarer nærmere hva som ligger i betegnelsen:

Det er litt kultur. Og det har jo med at man skal jo forholde seg objektivt, egne følelser skal man ikke gi uttrykk for, egne følelser har ingenting med jobben å gjøre. Og det å fortelle til sine kolleger at man har blitt redd, det gagnar jo ikke til at man kanskje får flere kolleger som vil jobbe med en. At det blir en, ja, hvis man gir uttrykk for redsel, så kan en kollega kanskje eventuelt skulle slutte å jobbe med en, fordi når man står i en farlig situasjon, så har man ikke tid til å være redd, i hvert fall ikke gi uttrykk for det, for da skal man være profesjonell. Så jeg tror det blir en sånn der, man tør ikke fortelle det fordi det skaper usikkerhet og utrygghet i et team.

En mer passende beskrivelse kunne være den engelske betegnelsen "occupational habit" hvor vanens makt viser til polititjenestemannens frykt for andre kollegers reaksjoner, slik at man heller velger å omfavne profesjonaliteten i alle situasjoner de havner i.

I tillegg snakker en etterforsker også om at det kan være vanskeligere å få helt korrekt informasjon av polititjenestemenn fordi de vet hvor grensen for straffbarhet ligger, og at de trenger ikke mye justeringer i forklaringen før det da faller utenfor det som er straffbart. I forhold til den tidligere diskusjonen rundt grensedragninger kan denne uttalelsen være i uoverensstemmelse med den usikkerhet som preger den praktiske utførelsen av rapporteringsplikten. Her er det i første omgang snakk om den individuelle vurderingen av en handling som gjøres av en kollega hvorvidt han velger å rapportere, mens uttalelsen til etterforskeren henspiller på en polititjenestemanns forklaring rundt egen handling. Etterforskeren snakker om at terskelen for strafferettslige konsekvenser er lav, og mange polititjenestemenn sjelden erkjenner straffeskyld for å få saken sin prøvd i retten⁶⁷.

Argumentet er at polititjenestemannen har som regel mer å tape:

Ja, dem vil jo prøve, kanskje mer enn andre, å bli frikjent. På grunn av det yrket som de har, har de ikke så lyst til å ha så veldig mye på rullebladet sitt. For det kan jo få større konsekvenser for dem enn for andre. Det kan jo være tap av stilling, og så kan det være noen ikke får stillingen som de søker på

Til tross for dette uttaler samme etterforsker i neste avsnitt⁶⁸ at " jeg har inntrykk av at dem forsøker å være mest mulig ærlig, og jeg sitter igjen med et inntrykk av at de som er vitner, de forsøker etter beste evne å forklare et som er riktig".

I alle disse betraktningene rundt en problemstilling hvorvidt politiet er et troverdig vitne vises en form for "blind tillit" til politiets profesjonalitet og pålitelighet. Ikke nødvendigvis i den forstand at de hele tiden forklarer seg på falske premisser, og at de ikke kan stoles på å forklare seg tilstrekkelig. Men forutsetningene for det man kan betegne som misvisende

⁶⁷ I Spesialenhetens Årsrapporter fra 2008, 2009 og 2010 viser beskrivelsene av de positive avgjørelsene og retts sakene at dette er tilfelle for mange saker hvor den tiltalte polititjenestemann ikke anser seg selv som straffeskyldig, se nærmere beskrivelse 6.1.3 *Positive påtaleavgjørelser*.

⁶⁸ Bakgrunnen for uttalelsen var spørsmålet *Hvordan vil du generelt beskrive politimannen, kvinnen i avhørs situasjonen?* fra intervjuguiden.

forklaringer er til stede. En etterforsker påpeker at det brukes samme avhørsteknikk i avhør med politiet som politiet selv bruker i de avhør de gjennomfører. Det påpekes at spesielt i de litt alvorligere sakene kunne det heller benyttes andre typer teknikker, selv om etterforskerne kanskje hadde en annen oppbygning av et avhør enn politiet.

9.3 I møtet mellom Spesialenheten og politi

I etableringen av rollefordelingen i avhøret fremtrer en mulig konfliktsituasjon når polititjenestemannen og etterforskeren er bærere av samme roller. Utvekslingen av tillit og autoritet viser til en spesiell dynamikk i et avhør mellom to likeverdige parter, og møtet mellom Spesialenheten og politiet formes av de erfaringer de tar med seg inn i avhøret, og ut av avhøret.

9.3.1 Tilliten i avhøret

Tilliten i avhøret viser til de erfaringer politiet tar med seg inn i avhøret i møtet med etterforskerne. Etterforskerne forteller om enkelttilfeller hvor en polititjenestemann har vært negativt innstilt, og utvist mistillit til både anmeldelse, etterforskningen og Spesialenheten. I få tilfeller har det vært stilt spørsmålstegn ved den kompetanse Spesialenheten har, og til deres utøvelse av Spesialenhetens samfunnsmandat. En etterforsker ser dette i sammenheng med hvilken type sak det er snakk om:

I forhold til saker hvor det åpenbart har skjedd straffbare ting, så har politiet stor tillit til Spesialenheten. Det som er vanskelig det er sånne tvilssaker hvor det egentlig er i hele tatt tvil om at politiet har gjort noe straffbart, så kan det bli stilt spørsmål om hva er i all verden er det vi holder på med altså. Men i forhold til straffesaker som uomtvistelig er straffesaker, så er mitt bestemte inntrykk at politiet har stor tillit til Spesialenheten.

Viktigheten for en polititjenestemann å vite sikkert gir seg også utslag i distinksjonen mellom det åpenbare og det tvilende. Å være sikker i sin sak gjør det lettere for en polititjenestemann å utøve rapporteringsplikten, men også å vitne mot en kollega.

I den mistillit som polititjenestemenn gir uttrykk for i avhør med etterforskerne, kan det for mange være et resultat av tidligere avhør. Etterforskerne påpeker spesielt at tidligere erfaring med avhør hos SEFO, hvor blant annet en kilde til det var den manglende avklaringen av

polititjenestemannens status⁶⁹ i saken, ga polititjenestemennene et dårlig inntrykk av SEFOs etterforsknings- og avhørsmetoder. Samtidig forteller etterforskerne om at flere av disse polititjenestemennene går ut fra avhøret med en mer positiv erfaring enn utgangspunktet, og at de fleste har bedre tillit til Spesialenheten enn det de hadde til SEFO. Problematikken i videreføringen av mistillit preges av en fortsatt eksisterende forestilling av SEFO og Spesialenheten som samme organisasjon⁷⁰.

Alt i alt preges fortellingene til etterforskerne av en felles tillit i avhøret. Samtlige etterforskere understreker at de har tillit til politiet. På spørsmål om hvordan de tror hvordan politiets tillit til Spesialenheten er, er de ikke like sikre. De opplever at tilliten er gjensidig, men synes det er vanskelig å uttale seg noe om det.

9.3.2 Autoriteten i avhøret

Det mest fremtredende ved et avhør, både hos politiet og Spesialenheten, er tilstedeværelsen av autoritet. Å være i avhør hos politiet eller Spesialenheten vil si å være utsatt for en kontrollutøvelse, man er pliktig til å forklare seg for en autoritet med myndighet til å utøve denne kontrollen. I møtet mellom politiet og Spesialenheten vil denne autoriteten til politiet bli nedtonet, mens autoriteten til Spesialenheten forsterkes. En av etterforskerne sier at: “fordi du har å gjøre, ofte så er det personer som er veldig autoritære, de er vant til å være autoritære, de kan dette, de har kompetanse på noe som jeg ikke følte jeg hadde ennå, selv om jeg hadde den politibakgrunnen”. Etterforskeren viser til at “hvis det er mistenkteavhør av en tjenestemann, så skal du være ganske autoritær for å kunne gjennomføre et avhør med en tjenestemann som er, ja ikke helt villig til å akseptere situasjonen da”. Visse situasjoner kan bli mentalt tøffe for etterforskerne, fordi det kreves en viss håndtering for å gjennomføre et avhør av politifolk. Man skal ikke la polititjenestemannen få overtaket i avhøret, for de vil gjerne ha kontrollen og aller helst skrive ut avhøret selv.

Autoriteten understrekes ved at polititjenestemennene møter opp i uniformen til avhøret. En etterforsker nevnte også at tilfelle kan være at de ønsker kollegastøtte i avhøret⁷¹ fordi de føler

⁶⁹ Som mistenkt, siktet eller vitne.

⁷⁰ Dette bekreftes i en privat samtale med tidligere polititjenestemann som betegnet Spesialenheten som “ny-SEFO”.

⁷¹ Dette kom frem når etterforskeren ble spurt om vedkommende hadde opplevd at polititjenestemann syntes å være utilpass i avhørssituasjonen.

seg utilpass i avhørssituasjonen. Bruk av uniform kan sees som en måte å befeste sin autoritet, og tydelig vise deres rolle som politi og autoritetsutøver. Dette diskuterer også Finstad i hvordan “politifolk ser sitt tjenesteantrekk som en diskret og hensiktsmessig uniformering, som skal gi autoritet (Finstad, 2000: 99).

En etterforsker forteller at “en del tjenestemenn er kanskje opptatt av dette skal skje i tjenesten, så det blir en del av jobben deres” når kontakten etableres og polititjenestemennene innkalles til avhør. Å kunne presisere at et avhør hos Spesialenheten er en del av deres tjenesteutøvelse kan vise til et behov for å minimere den autoriteten de utsettes for.

Å bære med seg autoritet og tillit inn i et avhør former den videre samhandling mellom polititjenestemennene og etterforskerne, og danner grunnlag for etableringer av ulike forståelsesrammer for politiets tjenesteutøvelse, og Spesialenhetens tjenesteutøvelse.

10 AVSLUTTENDE BETRAKTNINGER

Ved veis ende i et prosjekt er det på tide å ta et steg tilbake og betrakte oppgaven i et helhetlig perspektiv. Hovedspørsmålet er hva ønsker jeg å fortelle med dette, hva er målet med oppgaven? En nevnt forutsetning har vært å forklare rapporteringsplikts begrensninger på bakgrunn av de påvirkninger som kommer til uttrykk i møtet mellom politiet og Spesialenheten. Kilden til materialets grunnlag har vært de erfaringer Spesialenhetens etterforskere har hatt med polititjenestemenn i avhør hos dem. Fortellingene har hatt preg av å være fortellinger om autoritetsutøvelse i avhøret, men også underforståtte fortolkninger av politiets holdninger og tjenesteutøvelse. Oppgaven bærer preg av å skrive om en målgruppe ut fra en tredjepersons synsvinkel, men hele veien har det vært klart at det er *etterforskernes tolkninger av deres møte med politiet* som har vært målet her.

På bakgrunn av etterforskernes fortelling fremstår det i materialet hva jeg har valgt å betegne som *rapporteringsplikts begrensninger i fem ledd*. I utarbeidelsen av den analytiske modellen i vedlegg 1 fremsto de ulike påvirkningene tydeligere ettersom deres plassering falt innunder i hvert ledd. Flere av påvirkningene hadde tydelige relasjoner til flere ledd, gjerne samtlige, men har i fremstillingen blitt plassert der de har hatt størst betydning.

I første ledd er det selve formuleringen av rapporteringsplikten som fremmer begrensningen. Ved å se nærmere på politiinstruksens bakgrunn fremtrer en tvetydighet rundt hvordan de straffbare handlingene skal forstås, og den videre forståelsen er knyttet til den tvetydigheten de representerer. Andre ledd preges av rapporteringsplikts handlinger som gjennom en selektiv utvelgelse har en for snever definisjonsmulighet. Kategoriseringen av en handling som "straffbar" eller som "kriminalitet" viser at grensedragningene er flytende, og den subjektive forståelsen av en handling kan påvirke rapporteringsplikten.

Tredje ledd viser til den holdning politiet har innad i gruppen til å utøve rapporteringsplikten. Her sees polititjenestemannens forståelsesramme i sammenheng med den gruppen han er en del av. Felles fortolkningsrammer og forståelser preger politiets tjenesteutøvelse og håndhevelse av rapporteringsplikten. Her søkes rapporteringsplikten å forstås ut fra den strukturelle rammen den utøves i, hvor yrkeskulturen har en forklaringsverdi for utøvelsen i

gruppen. Videre knyttes Bourdieus begrep "habitus" til kultur, og viser til det sosiale feltet polititjenestemannen utfører rapporteringsplikten i.

I fjerde ledd har rapporteringsplikten kommet frem til den individuelle vurderingen polititjenestemannen gjør i samhandling med kolleger hvor nær relasjon viser til grad av tilhørighet. Rapporteringsplikten sees i sammenheng med et aktørperspektiv, og her forsøkes den å bli forklart gjennom den teoretiske forståelsesramme som Goffman representerer i et mikroperspektiv. I etableringen av en atferdsregel vil individer opprettholdes av den forventning man stiller til andres atferd, samtidig som man selv er forpliktet i sin atferd.

Femte og siste ledd viser til møtet mellom politiet og Spesialenheten som gjøres i avhøret hos Spesialenheten. Her viser den direkte kontakten mellom polititjenestemenn og etterforskerne at forutsetningene for deres posisjoner og roller i avhøret trues av den konflikten to autoriteter representerer. Her vil politiets rolle som vitne og deres forklaringsmåter vise til den profesjonaliteten polititjenestemennene bærer med seg i alle situasjoner. Videre vil den gjensidige tillit og den gjensidige autoriteten i et avhør vise til et konfliktfylt møte hvor autoritet og tillit benyttes i etableringen av posisjoner.

Utøvelsen av rapporteringsplikten blant polititjenestemenn viser at det er begrensninger som former denne, og ulike mekanismer ligger til grunn for den såkalte varslingsproblematikken. Betydningen av å ta til seg ny lærdom og innse at det er mulig å ta feil kan vise en ny vei for rapporteringsplikten, og en revurdering av dens betingelser kan lette utøvelsen av den.

Litteraturliste

- Alver, Bente Gullveig og Ørjan Øyen (1997): *Forskningsetikk i forskerhverdag. Vurderinger og praksis*. Oslo: Tano Aschehoug.
- Andenæs, Johs. (1982): *Fra spredte felter: et utvalg artikler og foredrag av Johs. Andenæs utgitt til hans 70-års dag*. Oslo: Tanum-Norli.
- Auglend, Ragnar L. (1988): *Utkast til alminnelig tjenesteinstruks for politiet (Politiinstruksen): med motiver*. Oslo: Justisdepartementet.
- Balvig, Flemming (1995): *Kriminalitet og social kontrol*. København: Columbus.
- Bourdieu, Pierre (1997): «Socialt rum og symbolsk rum.» I: *Af praktiske grunde: omkring teorien om menneskelig handlen*. København: Hans Reitzels forlag.
- Bratholm, Anders (1999): *Politi, påtalemyndighet, presse og rettsikkerhet: politivoldsaken i Bergen – foran og bak kulissene*. Oslo: Tano Aschehoug.
- Bratholm, Anders (2003): «Politivoldsaken i Bergen – en maratonsak om rettsikkerhet og menneskerettigheter». I: *Lov og rett. Norsk juridisk tidsskrift*. Oslo: Universitetsforlaget, 2003. (nr.4/5).
- Christie, Nils (1997): «Sosial kontroll.» I: *Kriminologi*. Liv Finstad og Cecilie Høigård (red.). Oslo: Pax Forlag.
- Christie, Nils (2003): «Avvik som styrke.» I: *Fortsatt uferdig. Festskrift til Thomas Mathiesen*. Kristian Andenæs og Knut Papendorf (red.). Oslo: Pax Forlag.
- Christie, Nils (2004): *En passende mengde kriminalitet*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Egge, Marit og Jon Strype (2005): *Politirollen gjennom 100 år. Tradisjon og endring*. PHS Forskning 2005: 2. Oslo: Politihøgskolen.
- Ekman, Gunnar (1999): *Från text till batong: om poliser, busar och svennar*. Stockholm: Handelshögskolan i Stockholm.
- Et ansvarlig politi. Åpenhet, kontroll og læring*. Oslo: Departementenes servicesenter, 2009. (NOU 2009:12)

- Finstad, Liv (2000): *Politiblikket*. Oslo: Pax Forlag.
- Finstad, Liv (2006): «Politisosiologi.» I: *Straff og rett*. Liv Finstad og Cecilie Høigård (red.). Oslo: Pax Forlag.
- Finstad, Liv (2009): «Kontrollmekanismer for politiet: Å være tilliten verdig.» I: *Demokrati, kontroll og tillit*. Sverre Flaatten, Helene I. Gundhus og Maren Eline Kleiven (red.). PHS Forskning 2009: 4. Oslo: Politihøgskolen.
- Granèr, Rolf (2004): *Patrullerande polisens yrkeskultur*. Lund: Socialhögskolan, Lunds Universitet
- Granèr, Rolf (2005): «Självständiga sheriffer eller lojala byråkrater, om patrullerande polisens yrkeskultur.» I: *Politirollen gjennom 100 år: Tradisjon og endring*. Marit Egge og Jon Strype (red.) Oslo: PHS Forskning (2005: 2).
- Grimen, Harald (2009): *Hva er tillit?* Oslo: Universitetsforlaget
- Goffman, Erving (2004): «Ærbødighed og opførsel.» I: *Social samhandling og mikrosociologi, En tekstsamling*. Michael Hviid Jacobsen og Søren Kristiansen (red.). København: Hans Reitzels Forlag.
- Hauge, Ragnar (1996): *Straffens begrunnelser*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Haugen, Ragnar (2001): *Kriminalitetens årsaker: utsnitt av kriminologiens historie*. Oslo: Universitetsforlaget. (2.utg.)
- Holter, Harriet (1996): «Fra kvalitative metoder til kvalitativ samfunnsforskning.» I: *Kvalitative metoder i samfunnsforskning*. Harriet Holter og Ragnvald Kalleberg (red.). Oslo: Universitetsforlaget. 2.utg.
- Hvid Jacobsen, Michael (2004): «Social samhandling og mikrosociologi.» I: *Social samhandling og mikrosociologi, En tekstsamling*. Michael Hviid Jacobsen og Søren Kristiansen (red.). København: Hans Reitzels Forlag.
- Hvorfor politi?* < <http://www.phs.no/no/Studietilbud/Bachelor/Hvorfor-politi/> > [Lesedato 16.04.2011]

Hvorfor politi? Din fornuft <<http://www.phs.no/Studietilbud/Bachelor/Hvorfor-politi/Bli-politi/Din-fornuft/>> [Lesedato 16.04.2011]

Hvorfor politi? Din ro <<http://www.phs.no/Studietilbud/Bachelor/Hvorfor-politi/Bli-politi/Din-ro/>> [Lesedato 16.04.2011]

Hvorfor politi? Din styrke <<http://www.phs.no/Studietilbud/Bachelor/Hvorfor-politi/Bli-politi/Din-styrke/>> [Lesedato 16.04.2011]

Hydén, Håkan (2002): *Normvetenskap*. Lund: Lunds universitet

Høigård, Cecilie (2003): «Kriminalitet – naturalisering av sosiale relasjoner.» I: *Fortsatt uferdig. Festskrift til Thomas Mathiesen*. Kristian Andenæs og Knut Papendorf (red.). Oslo: Pax Forlag.

Høigård, Cecilie (2005): *Nytt politi? En kommentert bibliografi over nyere nordisk politiforskning*. Oslo: Institutt for kriminologi og rettssosiologi. (KS-serien 2/2005).

Høigård, Cecilie (2006): «Hva er kriminologi?» I: *Kriminologi*. Liv Finstad og Cecilie Høigård (red.). Oslo: Pax Forlag.

Johannessen, Asbjørn, Per Arne Tufte og Line Christoffersen (2010): *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*. Oslo: Abstrakt forlag (4. utg.).

Johansen, Nicolay Borchgrevink (2008): *Sosial kontroll i byer. To tradisjoner etter Durkheim og Tönnies*. Doktorgradsavhandling ved Institutt for kriminologi og rettssosiologi. Oslo: Det juridiske fakultet, Universitetet i Oslo, Unipub

Kvale, Steinar og Svend Brinkmann (2009): *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal Akademisk

Lockhart, Jeanette Helen (2011): *Sårbare maktutøvere: Tidligere anmeldte politiansattes opplevelser og erfaringer*. Masteroppgave ved Institutt for kriminologi og rettssosiologi. Oslo: Det juridiske fakultet, Universitetet i Oslo, Unipub.

Lundin, Elin (2008): «Konsten att hitta sin teori.» I: *Uppdrag: forskning – Konsten att genomföra kvalitativa studier*. Katarina Sjöberg og David Wästerfors (red.) Malmö: Liber.

- Manning, Peter K. og Garrett A. R. Yursza Warfield (2009): «United states: research for the police and knowledge accumulation.» I: *Regards sur la police. Un quart de siècle de recherché sur la police en Europe et dans le monde Anglo-Saxon/Insights on police. Quarter of a century research on police in Europe and the Anglo-Saxon world.* Paul Ponsaers, Carrol Tange og Lode van Outrive (red.). Bruxelles: Bruylant.
- Muir, William K. (1977): *Police: streetcorner politican.* Chicago: University of Chicago Press.
- Politiform* 08/2008, 21.08.2009: 20 ff: «Hvordan forebygge straffbare handlinger blant politiansatte?» og «Faresignal for politikulturen».
- Politi-instruksen.* Almindelig instruks for rikets polititjenestemenn av 6. februar 1920.
- Politi-instruksen.* Alminnelig instruks for rikets polititjenestemenn av 6 juli 1957.
- Politi-instruksen.* Alminnelig instruks for rikets polititjenestemenn av 5. mars 1971.
- Politiinstruksen.* Alminnelig tjenesteinstruks for politiet av 22. juni 1990 nr. 3963
- Politivitenskap på egne ben? En essaysamling.* Helene I. Gundhus, Kristin Hellesø-Knutzen og Christin Thea Wathne (red.). Oslo: Politihøgskolen (PHS Forskning 2010: 1)
- Presthus, Jan Egil (2005): «Spesialenheten for politisaker.» I: *Politirollen gjennom 100 år. Tradisjon og endring.* PHS Forskning 2005: 2. Oslo: Politihøgskolen.
- Presthus, Jan Egil (2009): «Politilederes ansvar for god tjenesteutførelse – Hvordan forebygge at ansatte begår straffbare handlinger» I: *Demokrati, kontroll og tillit.* Sverre Flaaten, Helene I. Gundhus og Maren Eline Kleiven (red.) Oslo: PHS Forskning (2009: 4)
- Prieur, Annick (2011): *Marginaliseringsprosesser.* Forelesning. Oslo: Institutt for kriminologi og rettssosiologi, 15.03.2011.
- Påtaleinstruksen.* Forskrift om ordningen av påtalemyndigheten av 28. juni 1985 nr. 1679.
- Raz, Joseph (1990): *Authority.* Oxford: Basil Blackwell.
- Reiner, Robert (2010): *The politics of the police.* Oxford: Oxford University Press

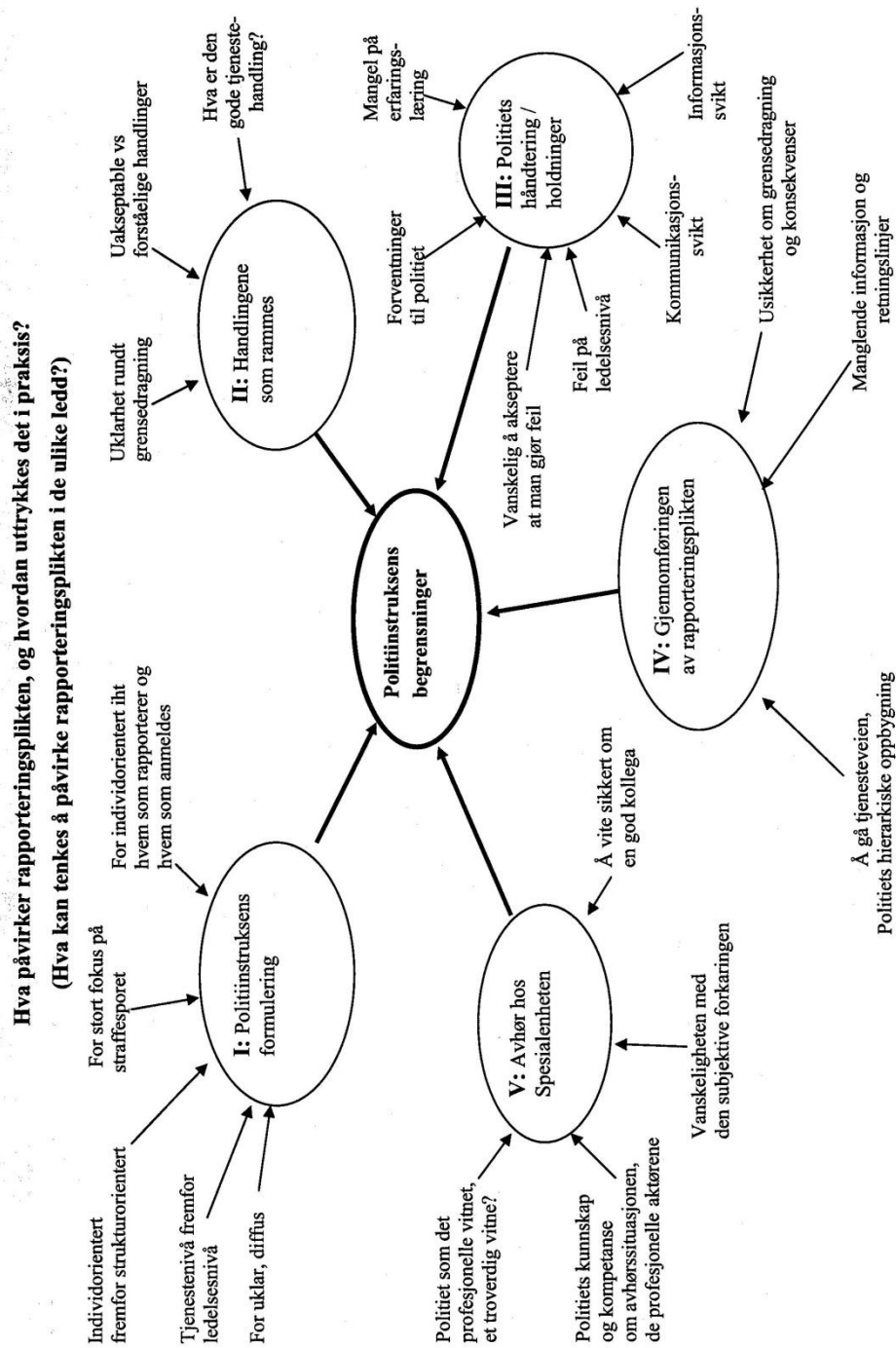
- Ringdal, Kristen (2007): *Enhet og mangfold*. Bergen: Fagbokforlaget. (2.utg.)
- Rønneberg, Anne Lise (2001): *SEFO-arbeidsgruppens rapport*. Oslo: Justisdepartementet.
- Rønneberg, Kari Gresvik (2009): «Tillit og mistillit i politiets kommunikasjon med publikum». I: *Demokrati, kontroll og tillit*. Sverre Flaaten, Helene I. Gundhus og Maren Eline Kleiven (red.) Oslo: PHS Forskning (2009: 4)
- Sennett, Richard (1981): *Authority*. New York: Vintage Books.
- Skolnick, Jerome H. (1966): *Justice without trial: Law enforcement in a democratic society*. New York: John Wiley.
- Sætre, Marianne (2010): «En skamfull forsker? 'Myndighetsforskerens' blikk på kriminologiens Ultima Thule.» I: *Politivitenskap på egne ben?* Helene I. Gundhus, Kristin Hellesø-Knutsen og Christin Thea Wathne (red.). Oslo: Politihøgskolen (PHS Forskning 2010: 1)
- Spesialenheten for politisaker* < <http://www.spesialenheten.no/> > [Lesedato 06.11.2011]
- Thagaard, Tove (2003): *Systematikk og innlevelse*. Bergen: Fagbokforlaget. (2.utg. 2002)
- Thomassen, Gunnar (1999): *SEFO: Det særskilte etterforskningsorgan: En empirisk belysning*. PHS Forskning 1999: 2. Oslo: Politihøgskolen.
- Thomassen, Gunnar (2000): «En empirisk belysning av SEFO.» I: *Politi og publikum*. PHS Forskning 2001: 1. Oslo: Politihøgskolen.
- Thomassen, Gunnar (2005): «Kontrollen med politiet – noen sentrale utviklingstrekk.» I: *Politirollen gjennom 100 år. Tradisjon og endring*. PHS Forskning 2005: 2. Oslo: Politihøgskolen.
- Vik, Veronica (2011): *Å opptre i en intern offentlighet: Politiansatte i møte med rapporteringsplikten*. Masteroppgave ved Institutt for kriminologi og retts sosiologi. Oslo: Det juridiske fakultet, Universitetet i Oslo, Unipub.
- Walker, Samuel (2005): *The New World of Police Accountability*. Thousand Oaks, California: Sage Publications.

- Wathne, Christin Thea (2010): «Fra nyanser i grått til nyanser i blått – fri politiforskning?» I: *Politivitenskap på egne ben? En essaysamling*. Helene I. Gundhus, Kristin Hellesø-Knutsen og Christin Thea Wathne (red.). Oslo: Politihøgskolen (PHS Forskning 2010: 1)
- Weber, Max (1971): *Makt og byråkrati*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag. (4.opplag 1982).
- Widerberg, Karin (2001): *Historien om et kvalitativt forskningsprosjekt*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Aakvaag, Gunnar C. (2008): *Moderne sosiologisk teori*. Oslo: Abstrakt forlag AS.
- Årsrapport 2008*. Hamar: Spesialenheten for politisaker, 2009.
- Årsrapport 2009*. Oslo: Spesialenheten for politisaker, 2010.
- Årsrapport 2010*. Oslo: Spesialenheten for politisaker, 2011.

Antall ord i avhandlingen: 44 658⁷²

⁷² Ordteilingen inkluderer ikke forord, sammendrag, innholdsfortegnelse, fotnoter, litteraturliste og vedlegg.

Vedlegg 1: Analytisk modell

Vedlegg 2: Intervjuguide

Intervjuguide;

Del 1: Innledende spørsmål;

- Hvor gammel er du?
- Hva slags utdannelse har du?
- Hvilken yrkesbakgrunn hadde du før du begynte i Spesialenheten?
- Hvor lenge har du jobbet i Spesialenheten?
- Hvor lenge har du foretatt avhør i etterforskning for Spesialenheten?
- Omtrent hvor mange avhør har du foretatt siden du begynte?
- Omtrent hvor mange avhør har du foretatt av polititjenestemenn som vitner mot, eller som har rapportert/anmeldt, kolleger eller arbeidsplass/-giver?

Del 2: Avhør av polititjenestemann/-kvinne som vitne;

2.1: Polititjenestemann/-kvinne som vitne;

- Hvordan opplever du generelt å avhøre polititjenestemenn/-kvinner som vitner?
- Hvordan opplever du å få polititjenestemannen/-kvinnen i tale?
- Hva mener du er vanskelig/lett ved å avhøre polititjenestemenn/-kvinner?
- Hvordan vil du beskrive sakene/tilfellene hvor du avhører polititjenestemenn/-kvinner som vitner, eller som har rapportert/anmeldt kolleger eller arbeidsplass/-giver?
[Hvilke saker er ”typiske” for slike avhør?]
- Hvorfor tror du at polititjenestemannen/-kvinnen bestemte seg for å rapportere, eller vitne i slike tilfeller?

2.2: Vanskelig å snakke om:

- Har du opplevd at visse emner/temaer/områder er vanskeligere å snakke om for polititjenestemannen/-kvinnen i avhør?
 - Hvis ja; hvilke emner/temaer/områder var dette?
- Utrykker polititjenestemennene/-kvinnene noe om hva de opplever som vanskelig å snakke om?
- Hvordan opplever du å avhøre polititjenestemenn/-kvinner hvor det er avkrevd atskillelse før avhør (i uttrykningssaker)?

2.3: Avhørssituasjonen:

- Hvordan vil du beskrive avhørssituasjonene?
 - Kan du si noe om det er visse ”kjennetegn” ved slike avhør?
[Hva som er typisk for slike avhør i motsetning til andre avhør?]
 - [Hvis tidligere politiansatt]
Opplever du disse avhørene som annerledes enn avhør du gjennomførte da du jobbet i politiet?
- Hvordan vil du generelt beskrive polititjenestemannen/-kvinnen i avhørssituasjonen?
- Har du opplevd at (en) polititjenestemann(en)/-kvinne(n) har uttalt noe spesifikt – positivt eller negativt – rundt det å være vitne? Evt. hva ble sagt?
- Har du opplevd at (en) polititjenestemann(en)/-kvinne(n) synes å være utilpass rundt avhørssituasjonen?

2.4: Polititjenestemenn/-kvinner som vitner i retten:

- Hvilke erfaringer har du med polititjenestemenn/-kvinner som vitner i retten?
- Uttrykker polititjenestemannen/-kvinnen noe om hvordan de opplever å vitne i retten?
- Hvordan opplever du polititjenestemennene/-kvinnene som vitner i retten?
- [Er de annerledes enn i avhør? Hvis ja, hvordan?]

Del 3: Rapporteringsplikten;

- Hva mener du om dagens regler som gjelder rapporteringsplikt i politiet?
[Først og fremst Politiinstruksen § 6-3 om Kollegiale forhold. Rapporteringsplikten⁷³].
- Hvilket inntrykk har du av om rapporteringsplikten blir fulgt opp i praksis?
- Hvordan mener/synes du at rapporteringsplikten generelt fungerer i praksis?
- Synes du rapporteringsplikten slik den er formulert i Politiinstruksen fanger opp de «riktige» problemene?
- Hvilke problemer/problemområder synes rapporteringsplikten slik den er formulert å fange opp?
- Er rapporteringsplikten godt nok formulert (i retningslinjene) til å fange opp de problemer som eksisterer i politiet, eller som oppleves å eksistere?
- Hvordan synes du kunnskapsnivået rundt rapporteringsplikten er blant polititjenestemenn/-kvinner?

⁷³ ”Enhver politimann skal gjennom sin tjenesteutførelse og i personlige forhold til andre politimenn opptre slik at han fremmer den etiske standard og den faglige dyktighet både hos den enkelte og i etaten som sådan. Den enkelte politimann skal også yte sitt bidrag til at det indre samarbeid blir så godt som mulig, og ellers så åpent som tjenesten tillater.

Dersom en politimann kommer til kunnskap om at en annen politimann har begått en ulovlig handling i tjenesten, skal han uten opphold melde dette til sin foresatte. Enhver politimann er på forlangende av sin foresatte pliktig til å gi forklaring om andre politimenns forhold, med mindre bestemmelsene om fritak for vitneplikt i straffeprosessloven kan påberopes. ”

- Hvordan oppleves/uttrykkes rapporteringsplikten blant de polititjenestemenn/-kvinner du har avhørt?

Del 4: Tillit

- Hvordan opplever du politiets egen tillit til politiet når det gjelder å håndtere, og forebygge kritikkverdige/ulovlige hendelser i politiet?
[Hvordan opplever du Spesialenhetens tillit til politiet i forhold til håndtering og forebygging av kritikkverdige/ulovlige hendelser i politiet?]
- Hvordan opplever du politiets tillit til Spesialenheten?
[Hvordan opplever du Spesialenhetens tillit til politiet?]
- Kan du si noe om det synes å være ulike holdninger til, og formeninger om tilliten på høyere og lavere nivå i politiet?
[Forskjell mellom ledelse og tjenestemenn/-kvinner]
- Har noen av polititjenestemennene/-kvinnene du har avhørt uttrykt noe om tillit eller mistillit til Spesialenheten i en avhørssituasjon?
- Har de uttrykt noe om tillit eller mistillit til politiet i en avhørssituasjon?

Del 5: [Yrkeskultur i politiet] / Politiet som gruppe;

- Hva tror du er årsaken til at enkelte ting oppleves som vanskelig å snakke om?
- Tror du det er visse ting som påvirker en polititjenestemanns/-kvinnes ønske om å vitne?
 - Kan du gi noen eksempler på det? [Hva tror du kan påvirke dette?]
 - Hvordan tror du dette påvirker vilje/ønske til å vitne?
 - Hvorfor tror du dette påvirker?

- Har du opplevd at de uttrykker de noe om hva som gjør det vanskelig å være vitne mot kolleger eller arbeidsplass?
- Passer betegnelsene ”politikultur” eller ”korpssånd” med dette? Lojalitet?
- Hvordan tror du politiet selv tenker om sine egne feil? Hvordan uttrykker politivitnene dette?
- Kan du si noe om det oppleves vanskeligere å vitne mot kolleger, ledere eller arbeidsplass?

Del 6: Erfaringer før og etter avhør;

6.1. Rapportering i politiet før:

- Ut fra dine egne (arbeids)erfaringer, synes du at det er et skille «før og nå» på politiets rutiner rundt rapportering og ulovlige handlinger begått i tjeneste?
- Hvis ja, hvordan vil du beskrive endringen?
- Hvordan var det «før»?
- Hvordan er det «nå»?
- Synes du det er en utvikling i tendenser?
- Synes du at det er en bedring eller forverring?
- Hva tror du vil kunne skje fremover?

6.2. Politivitners erfaringer etter avhør:

- Kjenner du til polititjenestemannens/-kvinnens situasjon etter avhøret?
- Hvis ja, hvordan har han/hun opplevd avhøret etterpå?
- Hvordan opplevde han/hun etterpå om han/hun hadde fortalt noe negativt om kolleger eller arbeidsplass/- giver?

- Hvordan har de blitt møtt av arbeidskolleger etter et generelt avhør i motsetning til å bli avhørt i en sak hvor de har vitnet mot, eller rapportert/anmeldt kolleger eller arbeidsplass/-giver?
- Kjenner du til noen som har fått konsekvenser, både positive og negative, på at de har rapportert/vitnet?
- Hvis ja, kan du fortelle om hendelsen(e)?
- Hvorfor tror du at de fikk akkurat slike reaksjoner?

6.3. Varslere og videre håndtering:

- Hvordan synes du behandling av ”varslere”, eller politivitner bør håndteres, både av kolleger, ledelse og Spesialenheten?
 - Hva mener du kan være gode løsninger her?
- Hva slags ordninger tenker du kan være relevant for å ivareta de som varsler/vitner?
- Hvem mener du bør ivareta dette? (POD – Politidirektoratet, Politidistriktet, Spesialenheten)
- Ut fra din erfaring, hvilke konsekvenser synes du dette bør få for undervisningen på PHS – Politihøgskolen? (Både på grunn- og videreutdanningen, og for ledelse på de enkelte driftsenheter)

Del 8: Avslutning;

- Hvordan har du opplevd dette intervjuet?
- Har du noe mer å tilføye, ting som du vil ta opp?

Vedlegg 3: Inforskriv/samtykkeerklæring

Forespørsel om å delta i intervju i forbindelse med en masteroppgave

Jeg er masterstudent i kriminologi ved Universitetet i Oslo og holder nå på med den avsluttende masteroppgaven. Temaet for oppgaven er *Rapporteringens muligheter og begrensninger*, hvor politiet anmelder egne kolleger og ansatte til Spesialenheten for politisaker. Jeg er interessert i å finne ut hvilke erfaringer og opplevelser de ansatte i Spesialenheten for politisaker har, eller har hatt, i avhørssituasjoner av polititjenestemenn/-kvinner som vitner. Dette er et tema som er lite belyst, og kartlegging av de ansattes erfaringer i avhør av polititjenestemenn/-kvinner som vitner mot kolleger eller arbeidsplass vil kunne gi mer kunnskap om hvorfor det oppleves vanskelig å rapportere og vitne mot kolleger.

For å finne ut av dette, ønsker jeg å intervju 5 – 7 personer som er ansatt i Spesialenheten for politisaker, og som har foretatt avhør av polititjenestemenn som har vitnet mot egne kolleger eller arbeidsplass. Jeg kommer til å stille spørsmål rundt avhørssituasjonen og den ansattes opplevelse og erfaring rundt dette. I tillegg vil spørsmålene dreie seg om den ansattes opplevelse av polititjenestemenn som vitner mot kolleger, og hvordan disse syntes å oppleve situasjonen. Jeg kommer til å bruke båndopptaker hvis det er greit for deg, og ta notater mens vi snakker sammen. Intervjuet vil ta omtrent en til to timer, og vi blir sammen enige om tid og sted.

Det er helt frivillig å delta, og du har når som helst mulighet til å trekke deg underveis uten nærmere begrunnelse. Dersom du trekker deg vil alle innsamlede data om deg vil bli anonymisert. De opplysninger som kommer frem i intervjuet vil bli behandlet konfidensielt, og ingen enkeltpersoner vil kunne kjenne seg igjen i den ferdige oppgaven. Dersom det ønskes, er det mulig å få en kopi av intervjuet i ferdigskrevet form. Alle opplysninger anonymiseres, og opptakene slettes når oppgaven er ferdig, innen utgangen av 2011.

Dersom du ønsker å være med på intervjuet eller har noen spørsmål, kan du kontakte meg enten på mail a.m.w.kalfoss@student.jus.uio.no, [REDACTED].⁷⁴ Du kan også kontakte min veileder professor Liv Finstad ved Institutt for kriminologi og rettssosiologi, enten på mail liv.finstad@jus.uio.no [REDACTED]. Nedenfor er det vedlagt en samtykkeerklæring som jeg ber deg fylle ut når vi møtes til intervju. Jeg vil ta med en ekstra kopi.

Masterprosjektet er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste A/S.

Jeg håper du har mulighet til å delta, og på forhånd takk!

Vennlig hilsen

Anne M. W. Kalfoss

⁷⁴ Personlige opplysninger anonymisert.

Samtykkeklæring:

Jeg har mottatt skriftlig informasjon om studiet *Rapporteringens muligheter og begrensninger* og ønsker å stille til intervju.

Navn (Blokkbokstaver):

Sted og dato :

Signatur:

Vedlegg 4: Meldeskjema NSD

2008 4

Meldeskjema

for forsknings- og studentprosjekt som medfører meldeplikt eller konsesjonsplikt

(jf. personopplysningsloven og helseregisterloven med forskrifter)

Kopi av innsendt meldeskjema

Prosjektnummer: 23795

1. PROSJEKTTITTEL		
Rapporteringens muligheter og begrensninger - en studie om å si ifra		
2. BEHANDLINGSANSVARLIG INSTITUSJON		
Institusjon: Universitetet i Oslo		
Avdeling/fakultet: Det juridiske fakultet	Institutt: Institutt for kriminologi og rettssosiologi	
3. DAGLIG ANSVARLIG		
Navn(fornavn og etternavn): Liv Finstad		
Arbeidssted(avdeling/seksjon/institutt): Institutt for kriminologi og rettssosiologi Universitetet i Oslo	Akademisk grad: Høyere grad	Stilling: Professor

Adresse – arbeidssted: Postboks 6706 St. Olavs plass		Postnummer: 0130	Poststed: OSLO
Telefon: [REDACTED]	Mobil: [REDACTED]	Telefaks: [REDACTED]	E-post: liv.finstad@jus.uio.no
4. VED STUDENTPROSJEKT (studiested må alltid være samme som arbeidssted til daglig ansvarlig)			
Navn(fornavn og etternavn) på student: Anne Margrethe Weea Kalfoss		Akademisk grad: Høyere grad	
Adresse – privat: [REDACTED]		Postnummer: [REDACTED]	Poststed: [REDACTED]
Telefon:	Mobil: 95860787	Telefaks:	E-post: a.m.w.kalfoss@student.jus.uio.no
5. FORMÅL MED PROSJEKTET			
Problemstillinger, forskningsspørsmål, eller lignende.	Temaet for prosjektet er rapporteringens muligheter og begrensninger, hvor politiet anmelder sine egne ansatte til Spesialenheten for politisaker. Jeg er interessert i å finne ut hvilke erfaringer og opplevelser de ansatte i Spesialenheten for politisaker har, eller har hatt, i avhørssituasjoner av vitner som er polititjenestemenn, for å belyse de mekanismer som inntreffer når politiet anmelder polititjenestemenn. Dette er et tema som er lite belyst, og kartlegging av de ansattes erfaringer i avhør av polititjenestemenn som vitner mot kolleger vil kunne gi mer kunnskap om hvorfor det oppleves vanskelig å rapportere og vitne mot kolleger. Problemstillingen min er: Hvilke mekanismer trer i kraft når politiet rapporterer sine egne?		
6. PROSJEKTOMFANG			

⁷⁵Personopplysninger er anonymisert.

Enkelt institusjon

Nasjonal multisenterstudie Internasjonal multisenterstudie

Angi øvrige institusjoner som skal delta:

7. UTVALGSBESKRIVELSE

Beskrivelse av utvalget.

Gi en kort beskrivelse av hvilke personer eller grupper av personer som inngår i prosjektet (f.eks. skolebarn, pasienter, soldater).

Jeg ønsker å intervju personer som er ansatt i Spesialenheten for politisaker, og som har foretatt avhør av polititjenestemenn som har vitnet mot egne kolleger.

Rekruttering og trekking.

Oppgi hvordan utvalget rekrutteres og hvem som foretar rekrutteringen/ trekkingen.

Informantene blir trukket på grunnlag av de saker de har etterforsket/foretatt avhør av polititjenestemenn som vitner, og blir rekrutert i samråd med ledelsen for Spesialenheten for politisaker.

Førstegangskontakt.

Oppgi hvem som oppretter førstegangskontakt med utvalget.

Gjennom min veileder Liv Finstad, har jeg opprettet kontakt med ledelsen for Spesialenheten for politisaker, og vil i samråd med dem finne aktuelle saker og informanter.

Oppgi alder på utvalget

Barn (0-15 år)

Ungdom (16-17år)

Voksne (over 18 år)

Antall personer som inngår i utvalget.

Mellom 5 til 10 personer.

Dersom det inkluderes personer med redusert eller manglende samtykkekompetanse, beskriv denne del av utvalget nærmere.

8. INFORMASJON OG SAMTYKKE

<p><i>Oppgi hvordan informasjon til respondenten gis.</i></p>	<p>☒ Det gis skriftlig informasjon.</p> <p>☐ Det gis muntlig informasjon.</p> <p>Redegjør for hvilken informasjon som gis</p>
	<p>☐ Det gis ikke informasjon. Forklar hvorfor det ikke gies informasjon.</p>
<p><u>Samtykke</u></p> <p><i>Innhentes samtykke fra den registrerte?NB. Se veiledning for krav til samtykke.</i></p>	<p>☒ Ja</p> <p>Oppgi hvordan samtykke innhentes.</p> <p>Sender ut infoskriv med samtykkeerklæring hvor informanten skriver under på samtykkeerklæring ved intervjuet.</p>
	<p>☐ Nei</p> <p>Gi en redegjørelse for hvorfor det anses nødvendig å gjennomføre prosjektet uten samtykke fra respondenten.</p>
<p>9. METODE FOR INNSAMLING AV PERSONOPPLYSNINGER</p>	

<p>Kryss av for hvilke datainnsamlingsmetoder og datakilder som skal benyttes</p>	<p>☐ Spørreskjema</p> <p>☒ Personlig intervju</p> <p>☐ Observasjon</p> <p>☐ Gruppeintervju</p> <p>☐ Psykologiske/pedagogiske tester</p> <p>☐ Medisinske undersøkelser/tester</p> <p>☐ Journaldata</p> <p>☐ Registerdata</p> <p>☐ Biologisk materiale</p> <p>☐ Uprøving av legemidler</p> <p>☐ Annen innsamlingsmetode, oppgi hvilken:</p>	
	<p>Kommentar til metode for innsamling av personopplysninger:</p> <p>Benytter meg av intervjuguide i intervju, med en åpen samtale om ulike tema.</p>	
<p>10. DATAMATERIALETS INNHOLD</p>		
<p>Gjør kort rede for hvilke opplysninger som skal samles inn. Legg ved spørreskjema, intervjuguide, registreringsskjema e. a., som foreligger ferdig utarbeidet eller som utkast.</p>	<p>De opplysningene som samles inn vil være de ansattes egne erfaringer rundt vitneavhør av polititjenestemenn.</p> <p>Jeg kommer til å stille spørsmål rundt avhørssituasjonen og den ansattes opplevelse og erfaring rundt dette. I tillegg vil spørsmålene dreie seg om den ansattes opplevelse av polititjenestemenn som vitner mot kolleger, og hvordan disse syntes å oppleve situasjonen</p>	
<p>Registreres det direkte personidentifiserende opplysninger?</p>	<p>☐ Ja</p> <p>☒ Nei</p>	<p>Hvis ja, oppgi hvilke:</p> <p>☐ Navn, adresse, fødselsdato</p> <p>☐ 11-sifret fødselsnummer</p>
<p>Registreres det indirekte identifiserende personopplysninger</p>	<p>☒ Ja</p> <p>☐ Nei</p>	<p>Hvis ja, oppgi hvilke:</p> <p>Enkelt saker kan være gjenkjennelig for involverte parter, i tillegg til etterforskningsområdet. Men i prosjektets ferdige utgave vil disse opplysningene anonymiseres.</p>

<p><i>Behandles det sensitivepersonopplysninger?</i></p>	<p>☐ Ja</p> <p>☒ Nei</p>	<p>Hvis ja, oppgi hvilke:</p> <p>☐ Rasemessig eller etnisk bakgrunn, eller politisk, filosofisk eller religiøs oppfatning.</p> <p>☐ At en person har vært mistenkt, siktet, tiltalt eller dømt for en straffbar handling.</p> <p>☐ Helseforhold.</p> <p>☐ Seksuelle forhold.</p> <p>☐ Medlemskap i fagforeninger.</p>
<p><i>Behandles det opplysninger om tredjeperson?</i></p>	<p>☒ Ja</p> <p>☐ Nei</p>	<p>Hvis ja, hvordan blir tredjeperson informert om behandlingen?</p> <p>☐ Får skriftlig informasjon.</p> <p>☐ Får muntlig informasjon.</p> <p>☒ Blir ikke informert.</p>
<p>11. INFORMASJONSSIKKERHET</p>		
<p><i>Redegjør for hvordan datamaterialet registreres og oppbevares.</i></p>	<p>☒ Direkte personidentifiserende opplysninger (spesifiser hvilke på punkt 10) erstattes med et referansenummer som viser til en manuell/elektronisk navneliste som oppbevares atskilt fra det øvrige datamaterialet.</p> <p>Oppgi hvordan koblingsnøkkelen lagres og hvem som har tilgang til denne.</p> <p>En manuell liste oppbevart innelåst i privat skap, som slettes når prosjektet ferdigstilles.</p> <hr/> <p>☐ Direkte personopplysninger lagres sammen med det øvrige materialet.</p> <p>Oppgi hvorfor det er nødvendig med oppbevaring av direkte identifikasjonsopplysninger sammen med det øvrige datamaterialet:</p> <hr/> <p>☐ Annet</p> <p>Spesifiser:</p>	

<p><i>Hvordan skal datamaterialet registreres og oppbevares?</i></p> <p><i>Sett flere kryss dersom opplysninger registreres flere steder.</i></p>	<p>☐ Fysisk isolert pc tilhørende virksomheten</p> <p>☒ Lydopptak</p> <p>☐ Pc i nettverkssystem tilhørende virksomheten</p> <p>☒ Manuelt/papir</p> <p>☐ Pc i nettverkssystem tilknyttet Internett tilhørende virksomheten</p> <p>☐ Annet:</p> <p>Hvis annen lagring, beskriv nærmere:</p> <p>☐ Isolert privat pc</p> <p>☒ Privat pc tilknyttet Internett ☐</p> <p>Behandles lyd/videopptak på pc?</p> <p>☐ Videopptak/fotografi</p> <p>☒ Ja</p> <p>☐ Nei</p>	
<p><i>Sikring av konfidensialitet.</i></p>	<p>Beskriv hvordan datamaterialet er beskyttet mot at uvedkommende får innsyn i opplysningene?</p> <p>PC og lydopptak oppbevares privat i låst skap hvor kun jeg har tilgang. Lydopptak og annet materiale lagres på ekstern lagringsenhet som kobles til privat PC, og oppbevares i låst skap. PC er passordbeskyttet. Ved behandling av lydopptak vil PC være frakoblet internett.</p>	
<p><i>Vil prosjektet ha prosjektmedarbeidere som skal ha tilgang til datamaterialet på lik linje med daglig ansvarlig/ student?</i></p>	<p>☒ Ja</p> <p>☐ Nei</p>	<p>Oppgi hvilke:</p> <p>Som en del av en prosjektgruppe under veileder Liv Finstad, vil andre masterstudenter ha begrenset tilgang til de dataene jeg finner, men ikke på lik linje som meg selv og veileder. De andre studentene ved gruppen er:</p> <p>Veronica Vik, Jeanette Helen Lockhart, Mari Barwin, Lena Longva-Stavem, Ine Midtun.</p>
<p><i>Innhentes eller overføres personopplysninger ved hjelp av e-post/internett/eksternt datanett?</i></p>	<p>☐ Ja</p> <p>☒ Nei</p>	<p>Hvis ja, beskriv hvilke opplysninger og hvilken form de har.</p>
<p><i>Vil personopplysninger bli utlevert til andre enn prosjektgruppen?</i></p>	<p>☐ Ja</p> <p>☒ Nei</p>	<p>Hvis ja, til hvem:</p>

Skal opplysninger samles inn/bearbeides ved hjelp av databehandler?	☐ Ja ☒ Nei	Hvis ja, redegjør for hvem som skal samle inn data og hvilke data dette gjelder:
Hvis multisenterstudie:	Redegjør for hvordan samarbeidet mellom institusjonene foregår. Hvem har tilgang til materialet og hvordan reguleres tilgangen:	
12. VURDERING/GODKJENNING AV ANDRE INSTANSER		
Er prosjektet fremleggelses-pliktig for Regional komité for medisinsk og helsefaglig forskningsetikk (REK)?	Hvis ja, legg ved eller ettersend kopi av tilråding/tillatelse. ☐ Ja ☒ Nei	
Dersom det anvendes biologisk materiale, er det søkt REK om opprettelse av forskningsbiobank?	Hvis ja, legg ved eller ettersend kopi av tilråding/tillatelse. ☐ Ja ☒ Nei	
Er det nødvendig å søke om dispensasjon fra taushetsplikt for å få tilgang til data?	Hvis ja, legg ved eller ettersend kopi av tilråding/tillatelse. ☐ Ja ☒ Nei	
Er det nødvendig med melding til Statens legemiddelverk?	Hvis ja, legg ved eller ettersend kopi av tilråding/tillatelse. ☐ Ja ☒ Nei	
Andre	Angi hvem. ☒ Ja Prosjektet meldes, og forespørres godkjenning av ledelsen for Spesialenheten for politisaker. ☐ Nei	
13. PROSJEKTPERIODE		
Oppgi tidspunkt for når datainnsamlingen starter – <u>prosjektstart</u> samt tidspunkt når behandlingen av person-opplysninger opphører – <u>prosjektslutt</u> .	Prosjektstart (ddmmåååå): 01.03.2010 Prosjektslutt (ddmmåååå): 20.06.2011	

<p><i>Gjør rede for hva som skal skje med datamaterialet ved prosjektslutt.</i></p>	<p>☒ Datamaterialet skal anonymiseres.</p> <p>Gi en redegjørelse for hvordan datamaterialet anonymiseres.</p> <p>Datamaterialet blir anonymisert med utdrag av den informasjonen informantene gir, og blir brukt illustrerende ved ulike teoretiske bidrag.</p> <p>☐ Datamaterialet skal oppbevares med personidentifikasjon</p> <p>Hvor skal datamaterialet oppbevares?</p> <p>Gi en redegjørelse for hvorfor datamaterialet skal oppbevares med personidentifikasjon:</p>
<p>14. FINANSIERING</p>	
<p>Studentprosjekt</p>	
<p>15. TILLEGGSOPPLYSNINGER</p>	
<p>16. ANTALL VEDLEGG</p>	
<p>Oppgi hvor mange vedlegg som legges ved meldeskjemaet.</p>	<p>2</p>

Vedlegg 5: NSD godkjenning av prosjekt

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS
NORWEGIAN SOCIAL SCIENCE DATA SERVICES

Liv Finstad
Institutt for kriminologi og rettssosiologi
Universitetet i Oslo
Postboks 6706 St. Olavs plass
0130 OSLO

Harald Hårfagres gate 29
N-5007 Bergen
Norway
Tel: +47-55 58 21 17
Fax: +47-55 58 96 50
nsd@nsd.uib.no
www.nsd.uib.no
Org.nr. 985 321 884

Vår dato: 23.03.2010

Vår ref: 23795 / 2 / AH

Deres dato:

Deres ref:

KVITTERING PÅ MELDING OM BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 16.02.2010. Meldingen gjelder prosjektet:

23795
Behandlingsansvarlig
Daglig ansvarlig
Student

Rapporteringens muligheter og begrensninger - en studie om å si ifra
Universitetet i Oslo, ved institusjonens øverste leder
Liv Finstad
Anne Margrethe Weea Kalfoss

Personvernombudet har vurdert prosjektet og finner at behandlingen av personopplysninger er meldepliktig i henhold til personopplysningsloven § 31. Behandlingen tilfredsstiller kravene i personopplysningsloven.

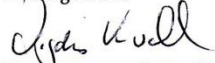
Personvernombudets vurdering forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i melde skjemaet, korrespondanse med ombudet, vedlagte prosjektvurdering - kommentarer samt personopplysningsloven/-helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, http://www.nsd.uib.no/personvern/forsk_stud/skjema.html. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://www.nsd.uib.no/personvern/prosjektoversikt.jsp>.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 31.12.2011, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Vigdis Namtvedt Kvalheim

Åsne Halskau

Kontaktperson: Åsne Halskau tlf: 55 58 89 26

Vedlegg: Prosjektvurdering

✓ Kopi: Anne Margrethe Weea Kalfoss, Brennbakkvegen 12 A, 2318 HAMAR

Avdelingskontorer / District Offices:

OSLO: NSD, Universitetet i Oslo, Postboks 1055 Blindern, 0316 Oslo. Tel: +47-22 85 52 11. nsd@uio.no

TRONDHEIM: NSD, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 7491 Trondheim. Tel: +47-73 59 19 07. kyrre.svarva@svt.ntnu.no

TROMSØ: NSD, SVF, Universitetet i Tromsø, 9037 Tromsø. Tel: +47-77 64 43 36. nsdmaa@sv.uit.no

Vedlegg 6: NSD prosjektvurdering

Personvernombudet for forskning

Prosjektvurdering - Kommentar

23795

Prosjektets formål er å finne ut hvilke erfaringer og opplevelser de ansatte i Spesialenheten for politisaker har med avhørssituasjoner av vitner som er polititjenestemenn, for å belyse de mekanismer som inntreffer når politiet anmelder polititjenestemenn. Utvalget består av personer som er ansatt i Spesialenheten for politisaker som har foretatt avhør av polititjenestemenn som har vitnet mot egne kolleger. Det vil gjennomføres personlige intervjuer.

Førstegangskontakt opprettes av Spesialenheten for politisaker. Personvernombudet forutsetter at taushetsplikten ikke er til hinder for rekrutteringen av informanter til prosjektet. Dette innebærer at forsker ikke får kjennskap til aktuelle informantere identitet før de eventuelt har samtykket til det.

Gjennom de personlige intervjuene vil det registreres opplysninger om informantens opplevelse av og erfaring med avhørssituasjonen, samt informantens opplevelse av polititjenestemenn som vitner mot kolleger, og hvordan disse syntes å oppleve situasjonen. Lydopptak lagres på PC.

Koblingsnøkkel oppbevares separat fra resten av datamaterialet. Personvernombudet legger til grunn at bruk av privat PC er i tråd med UiO sine rutier for datasikkerhet.

Personvernombudet har mottatt informasjonsskriv og finner det tilfredstillende. Personvernombudet finner at behandlingen kan hjemles i personopplysningsloven § 8 (samtykke).

I meldeskjemaet var det krysset av for at det innhentes opplysninger om tredjeperson i form av personer som informanten har foretatt avhør av. Gjennom kommunikasjon med personvernombudet har det imidlertid kommet fram at det ikke registreres personopplysninger om tredjeperson, men kun registreres opplysninger om informantens opplevelse av vitnet de avhører. Personvernombudet legger til grunn at det ikke samles inn personidentifiserende opplysninger om tredjepersoner i prosjektet.

Siden informasjonsskrivet oppgir "utgangen av 2011" som tidspunkt for anonymisering av datamaterialet og sletting av lydopptak, har personvernombudet registrert 31.12.2011 som dato for prosjektslutt.

Prosjektslutt er angitt til 31.12.2011. Senest ved prosjektslutt må selve datamaterialet slettes eller anonymiseres. Anonymisering innebærer for det første at lydfilen og navnelisten (koblingsnøkkelen) slettes. For det andre at det skriftlige materialet anonymiseres ved at eventuelle indirekte identifiserbare opplysninger som framgår av intervjuutskriftene, slettes eller omskrives på en slik måte at ingen enkeltpersoner kan gjenkjennes.

